

**מגפת הקורונה ה'תש"פ
היבטים היסטוריים, רפואיים והלכתיים**

**הרב פרופ' אברהם שטינברג
מהדורה שלישית
עם עדכונים והשלמות**

**ירושלים בחודש מנחם-אב תש"פ
אוגוסט 2020**

©

כל הזכויות שמורות למחבר

All rights reserved

כולל זכות צילום או תרגום כל הספר או חלק ממנו

כתובת המחבר :

הרב פרופ' אברהם שטינברג

רח' שלום עליכם 6

ירושלים

Israel

steinberg@e-tal.org

נדפס בישראל

מהדורה שלישית – ה'תש"פ (2020)

תוכן העניינים

	4	א. הקדמה
	9	ב. רקע היסטורי
	9	1. מגפות בעבר
	11	2. מגפת הקורונה
	11	ג. רקע רפואי
	14	ד. פרטי הלכות והנהגות
14	1.	התנהגות כללית, והחיוב לשמוע לשלטונות ולמומחים בזמן מגפה
20	2.	הגדרת מגפה
21	3.	תפילות, תעניות וצדקה
22	4.	סיכון עצמי של הצוות המטפל – רופאים, אחיות, אנשי מעבדה, טכנאים
23	5.	סיכון עצמי בטיפולים ניסיוניים ובמציאת חיסון
25	6.	ביקור חולים
25	7.	תפילה במניין, נשיאת כפיים, קריאת התורה, ישיבות ותלמודי תורה
30	8.	ברכת הגומל
31	9.	שבת ויום טוב
33	10.	פסח
34	11.	ספירת העומר
35	12.	ראש השנה
36	13.	יום הכיפורים
37	14.	פורים
38	15.	תשעה באב ושאר צומות דרבנן
40	16.	טבילה במקווה
40	17.	טבילת כלים
41	18.	ברית מילה
42	19.	נישואין
42	20.	קבורה
44	21.	אבלות
	ה.	קדימויות בטיפול בחולי קורונה במצב של מחסור חמור 44
44	1.	פתיחה
45	2.	מצבים שונים של קביעת קדימויות רפואיות בזמן מחסור
46	3.	מקורות הלכתיים לדיון בקדימויות
48	4.	מקורות הלכתיים לקדימויות בהצלת חיים
49	4(1).	בזמן שגרה ובזמן חירום ללא מחסור באמצעים ובכוח אדם להצלת חיים
50	4(2).	בזמן חירום עם מחסור באמצעי ההצלה – לפני התחלת הטיפול
56	4(3).	בזמן חירום עם מחסור באמצעי ההצלה – אחרי התחלת הטיפול
	ו.	שונות 58
	ז.	סיכום 59

הקדמה

1. מגפת¹ הקורונה² (COVID-19) בעידן המתקדם והמודרני, אחר מאה שנים מאז מגפה עולמית גדולה בסדר גודל כזה – מגפת השפעת הספרדית³ - הכתה בתדהמה את העולם כולו, ובתוכו את המדענים והמומחים השונים. בעשרות השנים האחרונות היו הרבה מדענים שהודיעו בגאון ובגאווה שהאנושות בעידן המודרני על הישגיו המדעיים והטכנולוגיים האדירים לא תראה עוד מגפות עולמיות, אך הולך ומתברר שהאנושות - עם כל קדמתה והישגיה - איננה מסוגלת למנוע מגפות כלל עולמיות, איננה יודעת לטפל בהן בזמן אמת, ואחוזי התמותה והתחלואה הם עצומים ורחבים עד מאד, כפי שהיה במצבים דומים בעולם העתיק ובימי הביניים⁴. ושוב הוכח שיש מנהיג לבירה, שבורא עולם מנהיג את עולמו.

המהדורות - המהדורה הראשונה של מאמר זה נכתבה בראשית חודש אייר ה'תש"פ (אפריל 2020) כאשר היינו בעיצומה של המגפה העולמית, והמהדורה השנייה נכתבה באמצע חודש סיוון ה'תש"פ (יוני 2020) כאשר נראה שהגל הראשון שכך במקצת, אך המגפה טרם נעלמה, ועדיין סופה מי ישרונו. בינתיים – בעת כתיבת מהדורה זו - עדים אנו לגל שני של התחלואה בישראל ובעולם.

במהלך התקופה שבין המהדורות נוספו עניינים הלכתיים שונים שנידונו על ידי רבני דורנו, וכן הוספתי מקורות הלכתיים לחלק מאותם נושאים שנידונו במהדורות הקודמות, ותיקונים שונים בהתאם להתפתחויות.

הנתונים האפידמיולוגיים המשמשים רקע למהדורה השלישית של מאמר זה נכונים רק למועד כתיבת המאמר, אך הסיכומים הסופיים של האסון העולמי עוד רחוקים, ועל פי הניסיון המצטבר והמודלים לתחזית האירועים אנו צפויים, לא עלינו, למספרים גדולים וחמורים בהרבה.

להלן הנתונים הכלליים נכון לעת כתיבת המאמר :

בעולם – קרוב ל-16,000,000 אנשים חולים; כ-645,000 מתים; והמגפה מתרחשת ב-213 מדינות וטריטוריות.

בישראל – למעלה מ-60,000 נדבקים וחולים, וכ-460 מתים.

¹ מגפה היא משורש נגף שפירושו מביס, מפיל, מכריע. מכאן גם השם העברי 'נגיף' למונח וירוס, היינו גופיף הגורם למגפה. באנגלית מבדילים בין אפידמיה (epidemic) – מחלה (לרוב זיהומית) שמתפשטת במהירות, ופוגעת באנשים רבים בו זמנית; ופנדמיה (pandemic) – מחלה (לרוב זיהומית) שפוגעת באזורים גיאוגרפיים נרחבים (בכל המדינה, או בחלקים גדולים של כל העולם), ובמספר אנשים רב במיוחד. שם נרדף למגפה באנגלית הוא plague (מקור השם מהמילה הלטינית plaga, שפירושו מכה), אם כי לעתים מונח זה משמש באופן ייחודי למגפת דָּבָר – ראה להלן.

² מגפת הקורונה הוכרזה על ידי ארגון הבריאות העולמי של האו"ם כפנדמיה.

³ ראה להלן.

⁴ מעניין לציין כי בעקבות הפנדמיה של השפעת הספרדית משנת 1918 נכתב מאמר מסכם בביטאון המדעי היוקרתי Science (מיום 30.5.1919, N.S. Vol XLIX, No. 1274, pp. 501ff) – שאם רק נשנה את התאריך יהיו הדברים תואמים כמעט לחלוטין עם מה שקורה כיום במגפת הקורונה.

מגפת הקורונה יצרה שורה ארוכה של דילמות הלכתיות, חלקן מוכרות ממגפות עולמיות קודמות, וחלקן חדשות יחסית שטרם נידונו בפירוט בעבר.

במאמר זה אסקור את הרקע ההיסטורי של מגפות בכלל, ומגפת הקורונה בפרט; הרקע המדעי-רפואי של מגפת הקורונה; וההיבטים ההלכתיים שמגפה זו הביאה בעקבותיה.

2. על המחלוקות

בראשית בריאת העולם היו כל בני האדם "שִׁפְּהָ אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים"⁵, וכתב רש"י: "באו בעצה אחת". מצב כזה, אף שלכאורה הוא הרצוי, מתברר שאין הוא נכון לבני אדם, שכן היעדר ויכוח וחילוקי דעות, והסכמה גורפת לכל דבר וענין, מביאים לדברים רעים. וכתב הנצי"ב בהעמק דבר שם:

ובאשר אין דעות בני אדם שוות, חששו שלא יצאו בני אדם מדעה זו ויהיו כמחשבה אחת ... נמצא היו דברים אחדים שביניהם לרועץ, שהחליטו להרוג את מי שלא יחשוב כדעתם".

עונשו של דור הפלגה היה "כִּי שָׁם בָּלַל ה' שִׁפְתָּ כָּל הָאָרֶץ, וּמָשָׁם הִפְיָצָם ה' עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ"⁶.

זהו המצב העובדתי כיום, שבני האדם מפוזרים על פני תבל, ואין להם שפה משותפת, ועצה משותפת, ודעה משותפת. וכך קבעו חז"ל: "אין דעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהן דומים זה לזה"⁷. כיום יודעים אנו יותר ויותר על ההבדלים המשמעותיים בין "פרצופיהם" של בני אדם, היינו השוני והייחודיות של כל אחד ואחת מבני האדם מבחינה גנטית; ובמקביל מכירים אנו בשוני בדעות, בהשקפות, בהבנות ובנטיות של בני האדם.

ואמנם תפקידנו הוא למצוא את האיזון הנכון בין שתי הקצוות – לא שפה אחת ודברים אחדים, אך גם לא בליל שפות ללא כל הסכמה, אלא וויכוח ודיון, ואחר כך הסכמה לדרך ולדעה, וכמבואר בגמרא: אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה⁸, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה⁹.

וכך לימדונו חז"ל: "כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים"¹⁰. הרבה הסברים נאמרו על כך¹¹, ואחד ההסברים הוא "על ידי חילוקי הדעות והפלפולים שיהיה ביניהם והכרעת הסברות לכאן ולכאן, יזדקק ויתברר האמת לעיני כולם ברור כשמש"¹². ועוד,

⁵ בראשית יא א.

⁶ שם יא ט.

⁷ ברכות נח א; במדבר רבה כא ב.

⁸ רש"י: מתוך שמקשים זה לזה, ואין זה מקבל דברי זה.

⁹ קידושין ל ב.

¹⁰ אבות ה יז.

¹¹ ראה בביאורי מסכת אבות מהדורת מתיבתא בליקוט הביאורים על משנה זו. וראה מאירי בספרו מגן אבות הענין העשרים.

¹² תפא"י שם.

שעצם המחלוקת סופה להתקיים, אף שתהיה הכרעה כאחת הדעות בדרכי ההכרעה המקובלות, אבל גם הדעות שנדחו מהלכה ישתמרו, שכן לעתים יכול שיתברר שדווקא הדעה הזו היא הנכונה בתנאים ובנסיבות שיתחדשו¹³.

"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"¹⁴ - דווקא תלמידי חכמים שמאופיינים במחלוקות ובוויכוחים רבים מספור הם המרבים שלום בעולם, במובן של שלמות, היינו מתוך המחלוקת [לשם שמים] של תלמידי חכמים מגיעים לשלום ולשלמות של המסקנות הנכונות.

באופן כללי על מחלוקות והכרעות הלכתיות מצינו במשנה עדיות [א ד] הדרכה בדבר ההתנהגות הנאותה בקבלת האמת: "ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה [היינו כיון שאין הלכה כמותם באותו ענין, וכיון שהם עצמם הודו שאין הלכה כמותם], ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו, שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם", וביאר הרמב"ם שם: "שלא יתעקש על קיום סברתו ויסמוך עליה ויעשה על פיה, ושלא יקשה בעיניו לעשות הפך דעתו, שהרי אבות העולם והם שמאי והלל נדחו דבריהם, ולא עמדו חכמים על דבריהם כמו שקדם¹⁵", ובתפארת ישראל כתב: "שהוא [עמידה עקשת על דבור] חסרון גדול בנפש האדם ומניעה גדולה מלבוא אל האמת". ועוד כתב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה: "אבל קביעתו [של רבנו הקדוש במשנה] סברת אדם מסויים וחזרתו מאותה הסברא, כגון אמרו בית שמאי אומרים כך, ובית הלל אומרים כך, וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי, כדי ללמדך אהבת האמת ורדיפת הצדק, לפי שאלו האישים הגדולים החסידים המשכילים, המופלגים בחכמה שלימי הדעת, כאשר ראו דברי החולק עליהם נכונים יותר מדבריהם והגיוניים יותר נכנעו וחזרו לדעתו, כל שכן וקל וחומר שאר בני אדם כשיראה שיריבו צודק שיכנע ואל יתעקש, וזהו דבר ה' צדק צדק תרדוף, ועל זה אמרו חכמים הוי מודה על האמת, ר"ל אף על פי שאתה יכול לחלץ את עצמך בטענות וכוחיות, אם תדע שדבר יריבך הוא האמת, אלא שטענתך נראית יותר מחמת חולשתו או בגלל יכלתך להטעות, חזור לדבריו וחדל להתוכח". ועוד כתב הרמב"ן: "ואתה המסתכל בספרי אל תאמר בלבבך כי כל תשובותי על הרב רבי זרחיה ז"ל כולן

¹³ כפי שפירש בעל התפא"י על המשנה בעדיות (א ה) שאומרת – "ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין, שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו", ביאר התפא"י (שם יכין אות כח) – "ני"ל דר"ל לסמוך על היחיד לפעמים בשעת הדחק. כדאמרין כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק [גיטין ד"ט]". ויש מי שפירש את המילה "מחלוקת" במשנתנו בהוראת כת וקבוצה (בדומה ל"מחלקה" בצבא): "מחלוקת הלל ושמאי" היא קבוצתם של הלל ושמאי; ואילו "מחלוקת קרח ועדתו" היא קבוצתם של קרח וחבריו. לפי פירוש זה, המשנה אומרת שקבוצה שהתארגנה לפעול לשם שמים סופה להתקיים, אך קבוצה שנוסדה "שלא לשם שמים" סופה שתאבד מן העולם, בדומה למה שאירע לקרח ועדתו, שנבלעו באדמה, כמו שפירש רב נתן אב הישיבה (נדפס בתרגומו של ר"י קאפח במשניות מהדורת אל-המקורות): "כל קבוצה הנפרדת ונחלקת מבני אדם בגלל מצוה, הרי היא מתקיימת. וכל שאינה לדבר מצוה, אינה מתקיימת. איזו היא קבוצה שהיא לדבר מצוה, זו קבוצת הלל ושמאי; ושאינה לדבר מצוה, זו קבוצת קרח ועדתו". וראה גם ע"צ מלמד, "ללשונה של מסכת אבות", לשוננו כ (תשט"ז), עמ' 107.

¹⁴ ברכות סד א.

¹⁵ וראה בספר המספיק לרבנו אברהם של הרמב"ם (מהדורת דנה עמ' 71), שכתב על פירוש שחידש בניגוד למשמעות דברי אביו: "לוא שמע אותו אבא מארי זצ"ל היה מודה בו, כפי שציווה יוהוי מודה על האמת", והרי תמיד ראינוהו ז"ל בבירור מסכים אל הקטין שבתלמידיו לגבי האמת, למרות עושר לימודו".

בעיני תשובות נצחות ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשנותך וכו', אין הדבר כן, כי יודע כל לומד תלמודנו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות וכו', שאין בחכמה הזאת מופת ברור כגון חשבוני התשבורות וניסיוני התכונה, אבל נשים כל מאודנו ודיינו מכל מחלוקת בהרחיק אחת מן הדעות בסברות מכריעות ונדחוק עליה השמועות, ונשים יתרון הכשר לבעל דינה מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות עם הסכמת השכל הנכון וזאת תכלית יכולתנו וכוונת כל חכם וירא אלקים בחכמת הגמרא¹⁶. וכתב החת"ס למהר"ץ חיות בזה הלשון: "שלא יהי' כוונת המתווכחים בדין בין ריב לריב ובין דם לדם לנטות דעת חברו לדעתו, כי מה לי ולו, אך יהי' הויכוח להעמיד סברתי ודעתי על פי שכלי, באופן מה שחברי טען נגדי אראה במחשבתי אם כנים דבריו אחזור בי, ואם לא נראים לי דבריו אני עומד על דעתי, ומה לי בכך אם יודה לי או לא, כי אין כוונתי לנטות דעתו לדעתי, וכן יהי' דעת חברי שכנגדי להעמיד סברתו לעצמו, ואחר הויכוח הזה אחרי רבים להטות. אבל אותם הרוצים דוקא שחברו יודה לו וכוונתו להטות דעת חברו לדעתו, אותם שוגים מדרך האמת ונוטים אל הניצוח ויצא משפט מעוקלי¹⁷".

השתדלתי בקונטרס זה להביא דעות החולקים ומה שנראה לי בסוגיות הרבות הנידונות בו, ואין אני עומד על דעתי ואומר קבלו דברי, אלא ישפוט מי שהוא בר הכי את הדברים לגופם ויכריע לפי רוחב דעתו והיקף ידיעותיו, ומי שאינו בר הכי מוטל עליו לברר כיצד לנהוג הלכה למעשה מפי מורה הוראה מובהק.

אכן כל זה הוא דווקא במחלוקות הלכתיות הנובעות מהרצון הכן והאמיתי להגיע לאמיתה של תורה ככל שהשכל מגיע, והמחלוקות מיועדות להציג הבנה הלכתית וליבון העניין עד תום. לעומת זאת מי שמחזיק במחלוקת בעניינים אחרים עובר בלאו¹⁸, שנאמר וְלֹא יִהְיֶה כְּקִרְחַן וְכַעֲדָתוֹ¹⁹, וכל גדולי ישראל התריעו על חומר האיסור של מחלוקת, ועל הנזקים העצומים שדבר זה מביא לעם ישראל²⁰, שבגללה גדלה שנאת חינם שהביאה לחורבן הבית²¹, והמחלוקות מובילות לביזוי תלמידי חכמים, ודבר זה גרם לחורבן ירושלים ואין

¹⁶ הקדמה לספר מלחמת ה' על הר"ף.

¹⁷ שו"ת חת"ס תאו"ח סי' רח. וראה שו"ת אג"מ תאו"ח ח"ד סי' כה.

¹⁸ סנהדרין קי א. וראה רמב"ם בשהמ"צ שורש שמיני: ולא תעשה מה שהוא אסמכתא על דרך הדרש ולהפחיד, וכן כתב המאירי סנהדרין שם שהוא דרך הערה. ולעומתם הרמב"ן בהשגות על שורש שמיני שם ובשכחת הלאוין מצוה יז סבור שבמחלוקת על הכהונה האיסור הוא מן התורה, ובשאר מחלוקות האיסור מדרבנן; ואילו רבנו יונה בשערי תשובה שער ג אות נח, והח"ח בפתחה לאוין סק"ב סבורים שכל מחלוקת היא איסור דאורייתא. וראה בבאר מים חיים בחפץ חיים שם שכתב בשם הסמ"ג לא תעשה קנו שכל מחלוקת היא איסור דאורייתא.

¹⁹ במדבר יז ה.

²⁰ וראה בחומר איסור מחלוקת בשאלתות, פרי קורח שאילתא קלא; רש"י עה"ת במדבר טז כז; של"ה שער האותיות אות ב; ס' שבט מוסר פל"ז; בשמירת הלשון לבעל הח"ח שער הזכירה פ"ז; ברכת אברהם (ארלנגר) סנהדרין קי א; ס' מאור לתורה (סגל) פרי קורח; רז"נ גולדברג מוריה גיליון פד (שנה טו א-ב) עמ' סב ואילך; שביבי אש (שטרן) עה"ת ח"ב פרי קורח; משפטי השלום (סילבר) פ"ד; חזון למועד (שפירא) ח"ג מאמר טז, ועוד.

²¹ ראה יומא ט ב. וראה תוס' ב"מ ל ב ד"ה לא.

רפואה למכה זו²², ודווקא בהתאספם יחד באגודה אחת, ושלוס ביניהם - ה' הוא מלכם של ישראל, ולא כשיש מחלוקת ביניהם²³.

וכתב החפץ חיים²⁴: "בוא וראה כמה קשה המחלוקת, שכל העוזר במחלוקת הקב"ה מאבד זכרו ... ולבסוף יתבע הקב"ה את דמו מידו"²⁵.

ואף שכל חכמי ישראל לדורותיהם גינו את המחלוקות שאינן לשם שמים, והתריעו מפני הנזק העצום שמחלוקות כאלה מביאות על עם ישראל, בכל זאת לא מנעו עצמם ממחלוקות קשות המלוות בחילול השם נורא, ולצערנו אין דורנו שונה בכך. וכבר כתב רש"י בריש פרשת קורח - היא פרשת המחלוקת הקלסית שלא לשם שמים - "פרשה זו יפה נדרשת", ועל דרך הצחות ניתן לומר שפרשת המחלוקת נדרשת יפה על ידי כל חכמי ישראל לדורותיהם, אך זה נשאר רק בגדר דרשה יפה ודי"ל²⁶.

ויש מי שכתב, "ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד ולא צדיקים או חסידים וכדומה. וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי ישרים. ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכנוי. והענין דנתבאר בשירת האזינו עה"פ הצור תמים פעלו וגו' צדיק וישר הוא. דשבח ישר הוא נאמר להצדיק דין הקדוש ברוך הוא בחרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה. אך לא היו ישרים בהליכות עולמם. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובא עי"ז לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית. ועי"ז היה צדוק הדין. שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם, ולא בעקמימות אף על גב שהוא לשם שמים, דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ. וזה היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו ישרים, היינו שהתנהגו עם אוה"ע אפי' עובדי אלילים מכוערים. מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה"²⁷.

אשר על כן ברור ומבורר הוא שיש חובה קדושה על כל שלומי אמוני ישראל להתאחד במלחמה נגד הקורונה, ולשים הצידה את כל המחלוקות על רקע כלשהו.

²² שבת קיט ב.

²³ רש"י דברים לג ה.

²⁴ בשמירת הלשון שם. וראה עוד מכתבו של הח"ח להרא"ה קוק מיום ד לפר' שלח תרפ"ג בעניין הנזק שבמחלוקת, הובא באגרות ראייה ח"ד בנספחות.

²⁵ והיינו שהמושג "מחלוקת" משמש בשני מובנים: חילוקי דעות בהלכה, שהם דבר חיובי ונוהג מקובל מקדמת דנא; מריבה וסכסוך הגורם לפירוד, שהוא דבר שלילי ומזיק.

²⁶ וראה בנצח ישראל להמהר"ל פכ"ה מה שהאריך בתופעת המחלוקת השלילית בישראל.

²⁷ העמק דבר בראשית פתיחה.

א. רקע היסטורי

1. מגפות בעבר

בתנ"ך מצינו תיאורים של מספר מגפות, אך הן היו מוגבלות לעם ישראל, או לאומה בודדת אחרת:

- דָּבָר מצרים²⁸, המכה החמישית מעשר המכות, שפגע רק בבעלי החיים של המצרים, ולא בבני אדם²⁹;
- כשכנסו המרגלים לארץ, היה הדָּבָר נוגף את הגדולים מאנשי כנען, ומתעסקים בני העיר בקבורתם³⁰;
- במגיפה הקשורה לקורח מתו 14,700 אנשים, בנוסף ל-250 האנשים שהיו קשורים ישירות עם קורח³¹;
- במגיפה בבעל פעור מתו 24,000 איש³²;
- במגיפה בימי דוד, בעקבות החטא של מניין האנשים, מתו 70,000 אנשים³³;
- רבים מהפלשתים שלקחו את ארון ה' הוכו ומתו במחלת העפלים = הטחורים³⁴. יש הסבורים שהמדובר בדיזנטריה, שהיא מחלה זיהומית של מערכת העיכול הגורמת לשלשולים³⁵, ויש הסבורים שהעופל הוא הבובון של מחלת הדָּבָר³⁶;
- 50,070 מאנשי בית שמש מתו "כי ראו בארון ה' "³⁷;
- 185,000 מחיילי צבא אשור של סנחריב הוכו בלילה³⁸. על מגיפה זו דנו חז"ל³⁹, וכן יוסף בן מתתיהו⁴⁰, וחוקרים אחדים⁴¹, אשר העלו השערות שונות על מהות המגיפה.

²⁸ שמות ט ג-ז.

²⁹ גם מכת בכורות מכונה נגף – שמות יב יג.

³⁰ תנחומא, שלח, ז.

³¹ במדבר יז יד.

³² במדבר כה ט.

³³ שמו"ב כד טו. וראה עוד בספרו של יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים ז: 324.

³⁴ שמו"א ה ט, יב.

³⁵ על פי יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים 2: 300. דיזנטריה נגרמת על ידי חיידקים ובעיקר שיגלה, ועל ידי טפילים ובעיקר אמבות.

³⁶ ראה באנציקלופדיה העברית, כרך יא, ע' דָּבָר, עמ' 871; ש.ה. בלונדהיים, קורות א: 265, 1955.

³⁷ שמו"א ו יט.

³⁸ מל"ב יט לה; ישעיה לז לו. וראה עוד בדבה"ב לב כא.

³⁹ ראה סנהדרין צד ב-צה א; מגילה לא ב; שמות רבה יח ה; ילקוט שמעוני, ישעיה פ"י רמז תטו.

⁴⁰ קדמוניות היהודים, כרך ב, ספר י, פ"א סעי' 21. על פי תיאורו ייתכן שהמגיפה נבעה משתיית מים מזוהמים.

⁴¹ ראה ש.י. פייגין, בספר מסתרי העבר: מחקרים במקרא ובהיסטוריה עתיקה, תש"ג, עמ' 88 ואילך; ז. יעבץ, תולדות ישראל, תרפ"ז, ח"ב עמ' 140 ואילך; מ. ואהלמן, תקופת ישעיהו וחזיונותיו, תרפ"ט, עמ' 267 ואילך; ד. ילון, חקרי מקרא: באורים חדשים במקראות (ישעיהו), תרצ"ט, עמ' צא ואילך; נ. רוגין-מאור ונ. רוגין, הרפואה קלו: 650, 1999; י. מרגולין, הרפואה קלח: 171, 2000. חוקרים אלו מדברים על מחלת חום פתאומית, על רעידת אדמה, על שריפה, או על הדף אוויר אדיר.

המונח 'דְּבָר' במקרא ובחז"ל כולל בוודאי גם את המחלה הרפואית בשם זה⁴², אכן בדרך כלל אין כוונת במקרא וחז"ל דווקא למחלה מסוימת, אלא הוא שם כללי לכל מחלה מדבקת⁴³, שגורמת למוות של מספר אנשים מאותה מחלה בסמיכות של זמן ומקום. דְּבָר הוא, איפוא, שם נרדף למגיפה ולנגף⁴⁴.

גם בתקופת המשנה מתוארת המגפה שפגעה ב-24,000 מתלמידי רבי עקיבא⁴⁵.

בעולם העתיק תוארו מספר מגפות שהקיפו את העולם העתיק, לדוגמא: בעת המלחמה הפלופונזית בשנת 430 לפה"ס, הייתה מגפת דְּבָר, שהביאה למות רבע מהלוחמים האתונאים, ורבע מהאוכלוסייה האזרחית.

בימי הביניים היו מגפות קשות. לדוגמא:

- **מגפת הדְּבָר בימי יוסטיניאנוס בשנת 541**, שהביאה למותם של כ-25 מיליון בני אדם, שהיוותה כ-13% מהאוכלוסייה הכללית בעולם באותה עת;
- **המוות השחור** במאה ה-14 למניינם, אף היא כנראה מגפת דְּבָר, שהחלה באסיה ועברה לאירופה, ובמשך 6 שנים גרמה למותם של 25 מיליון בני אדם בסין, ועוד 20-25 מיליון מבני אירופה, שהיו רבע מכלל האוכלוסייה^{46,47}.

בעת החדשה היו מספר מגפות חמורות. לדוגמא:

- **שבע מגפות כולירע⁴⁸** במשך כ-150 שנה, עם הפסקות קצרות ביניהן, משנת 1816 ועד שנת 1966. מגפות אלו התרחשו באזורים גיאוגרפיים שונים ברחבי העולם^{49,50};

⁴² מחלה מדבקת הנגרמת על ידי החיידק Yersinia Pestis, שמתקיים בטבע במכרסמים שונים, כגון חולדות, ועובר לבני אדם באמצעות עקיצת פרעושים. השם הלועזי הוא Bubonic plague.

⁴³ ראה תרגום אונקלוס דברים כח כא: דבר - מותא. וראה במשנת תענית ג, ד, "איזהו דבר?" וכו'.

⁴⁴ ייתכן שמקור השם 'דְּבָר' הוא בעובדה שכולם מדברים בו, בגלל החללים הרבים שהוא מפיל. רש"י הירש, שמות ט ג כתב שמקור השם הוא "דבר ה'", המתקיים במותו הפתאומי של הנפגע. ראה בהרחבה על הדְּבָר במקרא ובחז"ל בספרי "אנציקלופדיה הלכתית רפואית" מהדורה חדשה תשס"ו כרך ד עמ' 403-412. יבמות סב ב.

⁴⁶ מגפה זו גרמה לאחד הפרקים הטרגיים בתולדות עם ישראל, עם עלילות דם, אנטישמיות גואה, ופרעות ביהודים. היהודים חיו לרוב בקהילות מסוגרות, בניגוד לנוצרים שנהגו בזמן המגפה להתקבץ בכנסייה, ובכך להפיץ את המחלה, וכן הקפידו היהודים יותר על היגיינה בגין חיובים שונים לנטילת ידיים ולטבילה. עקב כך נראה היה בעיני הנוצרים כי היהודים מתו פחות, ולכן בין ההמונים הנוצרים נפוצה השמועה כי היהודים הרעילו את בארות המים, והתכוונו להשמיד את העולם הנוצרי.

⁴⁷ תיאור מעניין על מגפת הדבר בגטו היהודי ברומא בשנת 1656 נמצא בספר 'אוצר החיים' לרב ולרופא יעקב צהלון (ספר ב החקירה הי"ט).

⁴⁸ Cholera. באותה תקופה "עיברתו" את שם המחלה ל-חולי-רע. זו מחלת המעי הדק עם שלשולים קשים, הנגרם על ידי החיידק Vibrio Cholerae. מקור ההדבקה הוא בדרך כלל במחזור צואה-פה, כאשר אדם נגוע מפריש את החיידק בצואתו, או משתמש במזון או במי שתייה מזוהמים בחיידק.

⁴⁹ מגפות אלה יצרו דיונים הלכתיים רבים יותר ממגפות אחרות. ראה סיכום בנידון בספר: Zimmels HJ: Magicians, Theologians and Doctors. E Goldston & Son, 1952.

⁵⁰ רבי עקיבא איגר שימש ברבנות בעיר פוזן בתקופת מגפת הכולירע השניה – בשנים 1829-1837 – וקבע סדרי חיים על פי ההלכה. דברים אלו נדפסו בסי' אגרות רבי עקיבא איגר, אגרות עא-עג. אגרת עא נדפסה גם בחלק מהמהדורות של חידושי רעק"א לנדריס נט א. וראה להלן בחלק ההלכתי.

- השפעת הספרדית⁵¹, שהחלה בשנת 1918 והקיפה כמעט את כל העולם. היא נמשכה כשנה וחצי, נדבקו בה כחצי מיליארד אנשים, והיא קטלה כ-50 מיליון אנשים⁵²;
- מגפת האבולה, שהחלה ב-1976 באפריקה, והיא מתפרצת מחדש כל 2-3 שנים. שיעור התמותה גבוה ועומד על כ-40% מהנדבקים;
- מגפת האיידס שהחלה בשנת 1981 באפריקה, והתפשטה לכל העולם. מעריכים כי עד כה מתו ממגפה זו כ-27 מיליון אנשים;
- מחלת SARS, שהחלה בשנת 2003 ומקורה בנגיף ממשפחת הקורונה;
- מחלת MERS, שהחלה בשנת 2012 במזרח התיכון בחצי האי ערב, והתפשטה למדינות רבות.

2. מגפת הקורונה

מגפה זו התפרצה לראשונה בדצמבר 2019 בוואן, בירת מחוז חוביי שבסין. אחת ההשערות היא שהנגיף עבר לראשונה לבני אדם מעטלפים, נחשים, או בעלי חיים אחרים אשר נמכרו בשוק הדגים בוואן באופן לא חוקי, בו נמכרים מלבד דגים גם בעלי חיים רבים נוספים. יש שחשדו שמוצא הנגיף היה ממעבדה לנגיפים בוואן שניסוי מסוים יצא מכלל שליטה.

במהלך חודש פברואר 2020 החל הנגיף להתפשט מחוץ לסין, ובמהלך חודש מרץ 2020 הגיעה המגפה כמעט לכל מדינות העולם.

בישראל התגלה מקרה ראשון ב-27.2.2020.

זו הפעם הראשונה בהיסטוריה האנושית ששליש מהאנושות – כ-2.5 מיליארד בני אדם – חוייבו להישאר בבידוד בתקופה מסויימת בגל הראשון של התפרצות המחלה.

ב. רקע רפואי

מחלת נגיף קורונה⁵³ - COVID-19⁵⁴ - היא מחלה זיהומית הפוגעת בבני אדם, ונגרמת על ידי הנגיף SARS-CoV-2⁵⁵ מתת משפחת נגיפי קורונה. ככל הנראה מוצאו מבעלי חיים, אך התפשטותו היא מאדם לאדם.

⁵¹ נגרמה על ידי זן אלים במיוחד של נגיף מתת-המין 1N1H של המין Influenza A.
⁵² תיאור מפורט של מגפה זו ראה: Brown J: Influenza - The Hundred Year Hunt to Cure the Deadliest Disease in History. Simon & Schuster, 2020

⁵³ משפחת נגיפים זו נקראת כך בגלל צורת הנגיפים ככתר במיקרוסקופ אלקטרוני.
⁵⁴ על שם התפרצותו בשלהי שנת 2019, Corona Virus Disease-19
⁵⁵ Severe Acute Respiratory Syndrome Corona Virus 2.

תסמיני המחלה דומים לתסמיני השפעת, והם כוללים חום, שיעול, בעיות בדרכי הנשימה דוגמת קוצר נשימה וקשיי נשימה, ובמקרים מסוימים המחלה עלולה להוביל לדלקת ריאות קשה, אי ספיקה נשימתית, אי ספיקת כליות, ואף מוות. תוארו גם תסמינים במערכת הקרדיו-וסקולרית, במערכת הקרישה, במערכת העיכול, כאבי שרירים, ופגיעה זמנית או קבועה בחושי הטעם והריח.

סטטיסטיקות - שיעור החולים הקשים אשר לרוב נזקקים להנשמה מלאכותית הוא כ-10% מהנדבקים. שיעור השורדים לאחר שהונשמו הוא 15-20%.

שיעור התמותה הממוצע בעולם הוא 3-4%, אך הוא משתנה בהתאם לגיל החולה, בהתאם למיקומים גיאוגרפיים, ובהתאם ליכולות של מערכות רפואיות שונות להעניק טיפול מתקדם. שיעור התמותה עולה מאד בנפגעי קורונה שיש להם מחלות רקע משמעותיות, מגבלות בתפקוד וגיל מתקדם.

הזדבקה - הנגיף עובר מאדם לאדם דרך שיעול, התעטשות, והפרשות מהגוף. הנגיף עובר גם במגע לא ישיר, כאשר נשא של הנגיף נוגע בחפץ, ואדם בריא שייגע באותו החפץ יכול להידבק גם הוא.

תקופת הדגירה של הנגיף, במהלכה לא מופיעים תסמינים, היא בעלת שונות מסוימת. החציון הוא 5 ימים, כ-97% יגלו תסמינים עד 11 ימים, אך התקופה יכולה לנוע בין יומיים ל-14 יום, ובמקרים נדירים אף יותר מכך. במהלך תקופה זו הנשא יכול להדביק אחרים גם אם הוא ללא כל תסמינים.

אבחון המחלה מתבצע באמצעות לקיחת דגימה מהנבדק. הדגימה יכולה להיות נוזלי גוף שנלקחים מרקמות מערכת הנשימה כמו ליחה או כית, או לחלופין מאזורים בדרכי הנשימה העליונות כמו ריריות האף והגרונ. הדגימות נאספות באמצעות מְטוֹש סטרילי. מדגימות אלו מפיקים את החומר הגנטי, ומשווים אותו לחומר גנטי של הנגיף. במקביל, הולכות ומתפתחות שיטות זיהוי הנגיף באמצעים שיכולים לספק את התשובה תוך זמן קצר יחסית. ניתן לבצע בדיקה סרולוגית של הנוגדנים אצל הנבדק (IgG ו-IgM), על פיה ניתן לדעת אם הוא חלה בעבר והבריא, או אם הוא נמצא בשלב הפעיל של המחלה, או שהוא טרם נחשף למחלה.

חיסון ותרופה - נכון למועד כתיבת מאמר זה טרם הצליחו לפתח חיסון לנגיף הקורונה, אך התקווה היא שדבר זה יתרחש בעתיד הנראה לעין, ובכך ניתן יהא להתגבר על מגפה זו. כמו כן נכון למועד כתיבת מאמר זה טרם נמצא טיפול יעיל למחלת הקורונה, ונעשים ניסיונות שונים בתרופות שיעילותן ובטיחותן טרם הוכרעה. ביניהן יש לציין תכשירים אנטי-וירליים שונים ותכשיר אנטי-מלריה.

מניעה - הדרך היחידה להתמודד עם מגפת הקורונה לעת הזאת היא מניעת התפשטותו והדבקתו. לשם כך ניתנו מספר הנחיות, ובמדינות רבות הפכו חלק מההנחיות לחובות בנות אכיפה.

בין השאר יש לציין את הפעולות הבאות:

- רחיצת ידיים נכונה עם מים וסבון, או עם נוזלים המכילים אלכוהול;

- היגינה של שיעול ועיטוש לשקע המרפק, ולא לכף היד ;
 - כיסוי האף והפה במסכה רפואית, על מנת למנוע התזת רסיסים זעירים לסביבה.
 - ריחוק חברתי בדרכים שונות: מרחק של לפחות 2 מטרים זה מזה, הימנעות מלחיצת ידיים חיבוקים ונשיקות, הימנעות מהתקהלות של יותר ממספר אנשים (המדיניות להגדרת מספר האנשים המהווים התקהלות מסוכנת משתנה מזמן לזמן וממקום למקום).
 - מי שנמצא שהוא נשא של הנגיף, או שבא במגע ישיר עם נשא, חייב בבידוד מוחלט בחדר, בבית, או במתקן רפואי מתאים.
 - במדינות או באזורים שבהם ההדבקה משמעותית, יש שחייבו סגר מלא או עוצר של כל התושבים.
 - בכל המדינות שנפגעו מנגיף הקורונה נאסרה כניסה ויציאה של התושבים למדינות אחרות.
- כלכלה וחברה** - מגפת הקורונה גרמה לנזק כלכלי עצום ליחידים, לחברות, לענפי משק ולמדינות שלמות, ירידה משמעותית בבורסה, ושיעורי אבטלה עצומים.
- בגין דרישות הבידוד, ההסגר והעוצר נסגרו ענפי משק רבים, כגון עסקי תיירות, תעופה, חנויות, חברות מסחריות ותעשייתיות, מוסדות ועמותות. בחלק מהמקרים הוגבל מספר העובדים ל-20-30% ממצבת העובדים, והשאר פוטרו או הופנו לחופשה ללא תשלום.
- כמו כן בוטלו אירועים עולמיים, לאומיים ופרטיים, כגון ועידות בינלאומיות, אירועי תרבות וספורט, חגיגות ומסיבות.
- נגרמה גם פגיעה משמעותית באירועים דתיים, כולל תפילות במניין, לימוד בתלמודי תורה ושיבות, מסיבות מצווה - חתונות, לוויות, אירועי חגים, ועוד.

ג. פרטי הלכות והנהגות

1. התנהגות כללית והחיוב לשמוע לשלטונות ולמומחים בזמן מגפה

א. על פי הגמרא יש לברוח מן העיר בזמן שיש בה דָּבָר.⁵⁶

וכתבו פוסקים שהעצה ההלכתית היא לברוח בתחילת המגיפה, אבל כאשר המגיפה כבר התפשטה, עדיף שלא לצאת מהבית ומהעיר.⁵⁷ ויש מי שכתב, שאלו שכבר חלו במחלה זו, או אלו המסוגלים להיות לעזר לאחרים בשירותם, לא יברחו מהעיר בשעת מגיפה.⁵⁸ אכן, במגפת הקורונה ההנחיות הן דווקא להישאר בבית, לא לצאת כלל, ובוודאי לא לעבור למקומות אחרים. וברור שבשיאי המגפה גם אין לאן לברוח, שהרי המגפה שוררת בכל מקום. אמנם ניתן לומר שזה מקור הלכתי להוצאת נשאים או חולים בקורונה מבתיים למקומות מרוכזים (כגון מלונות), על מנת לעצור את שרשרת ההדבקה בתוך הבית, ובפרט בבתיים קטנים וצפופים.

ב. חובה על כל התושבים להתנהג בזמן המגפה על פי מה שינחו אותם שלטונות הבריאות המומחים לדבר, בהתאם לנתונים של המחלה המדבקת, ובהתאם לידע באותו זמן ובאותו מקום.

(1). הלכה זו נובעת ממספר חיובים – חלקם נוגעים לשמירת האדם על עצמו מפני הסכנה; חלקם נובעים מהאיסור לפגוע ולהזיק לאחרים; וחלקם נוגעים למניעת חלול השם ואיבה:

- ירק השמר לך ושמר נפשך מאד⁵⁹, 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'⁶⁰. מפסוקים אלו נלמד חיוב לשמור גופו מסכנה⁶¹, ובשום מצוה לא נאמר "מאד" כמו במצווה זו⁶². ואף שהפסוקים הללו מתייחסים לשכחת התורה⁶³, לזכירת מעמד הר סיני

⁵⁶ ב"ק ס ב. וראה מהרש"א שם; שו"ת רשב"ש סי' קצה; שו"ת מהרי"ל סי' מא(א); רמ"א יו"ד קטז ה (וראה הקדמת הרמ"א לספרו מחיר היין על מגילת אסתר שכתב שברח מעירו קראקא לעיר שידלוב בגלל יעיפוש האוויר והחוליי); מג"א סי' תרכו סק"ג. ועצה זו נרמזה כבר על ידי הנביא ירמיהו (כא ט-ז). וראה בביאור הגר"א יו"ד סי' קטז סקט"ז; תו"ת דברים פלי"ב אות עה. וראה עוד זוהר וירא דקיי"ג ע"א; סי' חסידים הוצאת מקי"נ סי' שעב, ושם הוצאת ויסטינצקי סי' שעב; רבנו בחיי עה"ת במדבר טז כא; יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו; שו"ת זרע אמת סי' לב. וראה שלי"ה שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ, ומג"א סי' תרכו סק"ג, שדין זה חל במיוחד על הורים לצאת עם ילדיהם ממקומות המגפה.

⁵⁷ שו"ת מהרי"ל סי' מא; יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו; רמ"א יו"ד קטז ה. וראה עוד בנידון בשו"ת דברי משה (מזרחי) חח"מ סי' פא. ראה גם ר"י וייסינגר, אסיא קג-קד: 35-50, מרחשון תשע"ז.

⁵⁸ יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו.

⁵⁹ דברים ד ט.

⁶⁰ שם טו. וראה

⁶¹ ברכות לב ב; שבועות לו א; שאילתות שאילתא קלד; רמב"ם רוצח ושמירת הנפש יא ד, ושם סנהדרין כו ג; טושי"ע חו"מ תכז ח; לבוש יו"ד קטז א; קיצושי"ע לב א. וראה חי' הריטב"א שבועות לו א ד"ה א"ר ינאי (בהוצאת מוסד הרב קוק הוא בד"ה דכתיב). וראה העמק דבר דברים ד ט; שו"ת יביע אומר חו"ד ח"א סי' ח סק"ב.

⁶² פלא יועץ ערך שמירה. וראה שם שכתב שמכל מקום צריך פלס ומאזני משפט לכלכל דבריו במשפט, ולא ירבה בשמירה במקום שאמרו לקצר, ולא יקצר במקום שאמרו להאריך. וראה גם בקובץ אגרות החזו"א ח"א איג' קלו.

⁶³ ראה רש"י עה"פ.

ולשמירת המצוות⁶⁴, ולא לשמירת נפש האדם, כנראה היתה לחז"ל קבלה שהפסוקים הללו נדרשים גם לעניין אחר, ולכן יכולים לדרוש גם על שמירת הגוף⁶⁵.

- יַעֲשִׂיתָ מַעֲקָה לְגַגְדָּךְ וְלֹא תִשִּׂים דְּמַיִם בְּבֵיתְךָ⁶⁶. העשה והלאו הקשורים במצות מעקה מהווים מקור כללי לחיוב הסרת סכנה⁶⁷, ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה, ביטל מצות עשה, ועבר בלא תשים דמים⁶⁸, ומכאן החיוב למנוע מצבים העלולים לגרום נזק וסכנה⁶⁹.
- לֹא תִשְׁחִיתוּ⁷⁰. איסור בל תשחית כולל גם השחתה של הגוף, וכדי להימנע מכך התיירו פעולות שונות של השחתת חפצים לצורך שמירת הבריאות⁷¹. ואמנם רוב הפוסקים פסקו כאותה דעה שיש איסור בל תשחית בגופו של אדם, ולא רק בחפצים⁷².
- וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בִּקְרִי⁷³. מלאו זה דרשו שצריך אדם להישמר בזמן מגיפת דָּבָר⁷⁴.
- וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה⁷⁵. אמר רב יהודה אמר רב, אמרה תורה נשמה שנתתי בך החייה⁷⁶.
- וַהֲסִיר ה' מִמֶּךָ כָּל חַלְוֵי⁷⁷. דרשו חז"ל, ממך הוא שלא יבואו חוליים עליך⁷⁸. היינו, באדם תלוי שלא יבואו חליים עליו⁷⁹.

⁶⁴ ראה רמב"ן עה"פ.

⁶⁵ מהרש"א ברכות שם בח"א ד"ה כתיב בתורתכם. וראה במנ"ח מ' תקמו, ובקומץ המנחה שם, שהקשה ותירץ כך, ולא ראה שקדמו המהרש"א, עיי"ש. וראה עוד בנידון בסי' חסידים הוצאת מק"י סי' תתתשנא; סמ"ע חו"מ סי' תכז סק"ב; ביאור הגר"א על שו"ע חו"מ סי' תכז סק"ו; כלי יקר דברים ד ט; העמק דבר דברים ד ט; דרכ"י יו"ד סי' קטז סק"ז; תו"ת דברים ד ט. וראה ברבינו בחיי דברים ד ט שקשר בין שתי ההבנות של הפסוק – "שם ישכח ויסיר ענין המעמד הנכבד והנפלא שהוא מלבו, יבא לכפור בעיקר, וזה אבדן הגוף והנפש". ובדרך החידוד יש מי שפירש ונשמרתם מאד – למען נפשותיכם, היינו שימרו על גופכם כדי שנפשותיכם יתקיימו ותוכלו לקיים את התורה.

⁶⁶ דברים כב ח.

⁶⁷ רבנו בחיי שם.

⁶⁸ רמב"ם רוצח ושמירת הנפש יא ד. וראה במנ"ח בקומץ המנחה מ' תקמו, מה שהקשה על הרמב"ם. ⁶⁹ כתובות מא ב; ב"ק טו ב; רמב"ם נזקי ממון ה ט, ורוצח שם א-ד; טושו"ע חו"מ תט ג, ושם תכז ח; סמ"ע שם סי' תכז סק"ב. וראה עוד בנידון בפרמ"ג או"ח סי' קנז, בתחילת הפתיחה להלכות נטילת ידים; חיי"א טו כד; העמק שאלה שאילתא קמה אות יז; מלבי"ם דברים כב ח. וראה בדבר אברהם ח"א סי' לו אות כה, ובס' שמירת הגוף והנפש מבוא פ"ב, אם חיוב מעקה הוא גם בחשש נזיקין, או דווקא בחשש מיתה. וראה פירוט דיני מעקה בספר ונשמרתם מאד לנפשותיכם (שוורץ) עמ' 69 ואילך. וראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית כרך לה ע' לא תשים דמים, טור' קלג ואילך.

⁷⁰ דברים כ יט.

⁷¹ שבת קכט א; שם קמ ב; ב"ק צא ב.

⁷² ראה רי"ף שבת נב א; רא"ש שבת פ"ח סי' ה; סמ"ג לאוין סי' רכט; סמ"ק סי' קעה; שערי תשובה שער ג אות פב; סי' חסידים (מרגליות) סי' אלף יד; יש"ש ב"ק פ"ח סי' נט. וראה בתו"ת דברים פ"כ אות נו שהסביר הדבר כמין חומר, והעיר שהרמב"ם השמיט דין זה, ונראה שסובר שאיסור בל תשחית אינו חל על גוף אדם. וראה עוד מ. סליי, איסור העישון בהלכה, תשמ"ח, עמ' 13-16.

⁷³ שמות יב כב.

⁷⁴ ב"ק ס ב. וראה שם עוד פסוקים לאותו עניין. וראה שו"ת רשב"ש סי' קצה; שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפב; תו"ש שמות פ"ב אות תמז*.

⁷⁵ בראשית ב ז.

⁷⁶ תענית כב ב. וראה מאירי שם; סי' חינוך מ' שעד, משרשי המצוה.

⁷⁷ דברים ז טו.

- יש שלמדו באופן כללי, ממה שהזהירה אותנו התורה באומרה 'לא תנסו את ה' אלקיכם'⁸⁰, וכבר נקבע הכלל שאין סומכים על הנס⁸¹.
- 'צנים פחים בדרך עקש, שומר נפשו ירחק מהם'⁸², שעם היות האדם בוטח בה', עם כל זה לא יכניס עצמו בסכנות, וישמור מן המקריים כפי יכולתו, ושומר נפשו, רוצה לומר גופו, ירחק מהם⁸³.
- חמירא סכנתא מאיסורא⁸⁴, ולפיכך בדבר שיש בו סכנה לא מועיל ספק ספיקא⁸⁵, כי באיסור הקב"ה ויתר בספק ספיקא ושוב אין אחריותו עלינו, אבל בסכנה אי אפשר להשיב את הנפש⁸⁶; ואין הולכים אחר הרוב במקום סכנה⁸⁷;
- פיקוח נפש – כל מי שיש לו חולי של סכנה, או ספק סכנה, ואפילו ספק רחוק וכמה ספקות⁸⁸ מצוה לחלל עליהם את השבת, והזריז הרי זה משובח⁸⁹, והשואל הרי זה שופך דמים, והנשאל הרי זה מגונה⁹⁰. לפיכך אין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב⁹¹, שהרי אמרה התורה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶתֶם הָאֱדָם וְחַי בָּהֶם⁹², ולא שימות בהם⁹³, שלא יוכל לבוא בשום עניין לידי מיתת ישראל על ידי שמירת מצוות⁹⁴, ודבר זה מעיד שחביבה לפני הקב"ה נפש אחת מישראל יותר מן המצוה⁹⁵. הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם, ואלו האפיקורסים שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהן הכתוב אומר וְגַם אֲנִי נִתְּנִי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמְשַׁפְּטִים לֹא יִחִיו בָּהֶם⁹⁶;

⁷⁸ ויקרא רבה טז ח.

⁷⁹ מתנות כהונה, שם.

⁸⁰ דברים ו טז.

⁸¹ ראה לעיל סעי' ג ביאורים ובירורים, הע' 5 ובמקורות שם.

⁸² משלי כב ה.

⁸³ מאירי שם. וראה תוס' כתובות ל א ד"ה הכל בידי שמים, בביאור פסוק זה. וראה עוד בס' האמונה הרמה להראב"ד מאמר שני עיקר ו; חובות הלבבות שער ה פ"ה; שו"ת הרשב"ש סי' קצה.

⁸⁴ חולין י א, ורי"ף שם; כס"מ ברכות ו ב; שו"ע או"ח קעג ב; רמ"א יו"ד קטז ה; לבוש שם א; חידושי חת"ס ע"ז ל א; ערוה"ש או"ח קטז יב.

⁸⁵ פרמ"ג שם במשב"ז סק"י, וכן משמע בשו"ת אבקת רוכל סי' ריג. וראה עוד בשו"ת דברי מלכאל ח"ב סי' נג; שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' עו; שו"ת קרן לדוד תאו"ח סי' א; שו"ת טוטו"ד ח"ג סי' קצח; שו"ת יבי"א ח"א חיו"ד סי' ט אות ח ואות יג.

⁸⁶ חידושי חת"ס ע"ז ל א.

⁸⁷ שו"ת נוב"ק חאבה"ע"ז סי' י; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח. וראה תוס' פסחים קטו ב ד"ה קפא. וראה באריכות בשו"ת יבי"א ח"א חיו"ד סי' ט אות י-טז.

⁸⁸ שבת קכט א; יומא פג א-פד ב; ערכין ז ב; רמב"ם שבת ב א; טושו"ע או"ח שכט ג.

⁸⁹ יומא פג ב; ירושלמי יומא ח ה; טושו"ע או"ח שכח ב; מ"ב שם סק"י.

⁹⁰ ירושלמי שם; תורת האדם שער המיחוש ענין הסכנה; המאירי בחיבור התשובה מאמר ב פ"י ד"ה ואחר שבארנו; תרומת הדשן פסקים וכתבים סי' קנו; שו"ת התשב"ץ ח"א סי' נד; טושו"ע שם ומ"ב שם סק"ו; שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' סז (סי' אלף קלט).

⁹¹ יומא פד ב-פה א; כתובות טו ב. וראה רש"ש יומא פד ב: פשיטא הוא דאפילו ספק שמא ימות בעוד שנה או שנתיים – מחללין. וראה שו"ת רעק"א סי' ס ד"ה ולעני"ד. וראה עוד שו"ת צ"א ח"ח סי' טו פ"ז;

⁹² ויקרא יח ה.

⁹³ יומא פה ב.

⁹⁴ תוס' יומא פה א ד"ה ולפקח; ר"ש מכשירין ב ז ד"ה אם. וראה ח"י החת"ס סופ"ק כתובות.

⁹⁵ המכתם, פסחים כה ב ד"ה ורוצח.

⁹⁶ יחזקאל כ כה. רמב"ם שבת ב ג.

- "לא תעמד על דם רעך"⁹⁷;
- רודף - הרודף אחר חברו להורגו, הרי כל ישראל מצווים להציל הנרדף מיד הרודף, ואפילו בנפשו של הרודף⁹⁸.
- חב לאחריני - שיותר יש לאדם ליזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יזיק⁹⁹.
- דינא דמלכותא דינא;
- חילול השם, ובחז"ל גם משום איבה – שיאמרו הגויים שהיהודים מפיצים את המחלה.
- ויש מי שכתב, שהמדביק אחרים עובר משום לפני עיוור, ומשום ואהבת לרעך כמוך, ומשום לא תעמד על רעך¹⁰⁰.

(2). להלן לקט מדברי רבנים בדורות קודמים על החובה להישמר בזמן מגפה:

בשו"ת הרשב"ש סי' קצה כתב:

"בימות המגפה צריך להיזהר בתכלית השמירה, ושיוסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה המצוה בלבד".

ובאגרות רבי עקיבא איגר, איגרת עג כתב:

"גם הזהרתי פעמים הרבה באזהרה אחר אזהרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתי' כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להיזהר מזה, וירחקו כמטחוי קשת כאילו הם מאכלות אסורות, ולא יעברו על דבריהם אף כמלוא הנימה, ובכלל הזה להישמר מכל דבר ודבר, כגון שלא לצאת שחרית מביתו אליבא דריקנא, וההכרח לשתות חמין מקודם, והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאוד, כי גדול סכנתא מאיסורא, ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא"¹⁰¹.

ובשו"ת נשמת כל חי ח"ב חז"מ סי' מט כתב בדין רופא שמטפל בחולים בזמן מגפה שרשאים המתפללים למנוע ממנו להיכנס לבית הכנסת, ולכן עליו להתקין מחיצה שתחצוץ בינו לבין המתפללים.

⁹⁷ ויקרא יט טז.

⁹⁸ סנהדרין עג א-ב; רמב"ם רוצח א ו; טושו"ע חז"מ תכה א. וראה תוס' שם ד"ה אף שהצלת נרדף מיד רודף בנפשו של רודף הוא מצוה.

⁹⁹ תוס' ב"ק כג א ד"ה וליחייב.

¹⁰⁰ ס' חסידים סי' תרעג.

¹⁰¹ וראה באגרות רעק"א איגרת עא שכתב הנהגות שונות הנובעות מקביעות של מומחים בזמנו להישמר מקור, לדאוג לאוכל בריא וטוב, לדאוג לניקיון הגוף והבגדים, לטייל באוויר הצח ולפתוח חלונות לאוורור, ולהימנע מעצבות.

3). כאשר התברר שבריכוזי החרדים בישראל, בארה"ב ובאנגליה אחוז הנפגעים הוא גדול לעין שיעור מהנפגעים באוכלוסייה הכללית, יצאו כמעט כל הרבנים וראשי הישיבות בקול קורא ובפסקי הלכה ברורים למלא אחרי ההנחיות המקצועיות של רשויות השלטון בכל דבר ועניין, להפסיק את הלימודים בישיבות ובתלמודי התורה, להתפלל ביחידות בבתים, לצמצם עד מאד את ההשתתפות בחתונות, בבריתות מילה, בלוויות וכד'. חלקם הורו שאף לא לקיים מניינים מצומצמים בשטחים פתוחים, וחלקם הורו שכל עוד משרד הבריאות מאשר תפילות במניין בשטח פתוח ובמרחק של 2 מטרים איש מרעהו מותר להמשיך להתפלל כך בציבור, ומשהשלטונות אסרו אף זאת – הורו להתפלל ביחידות בלבד. בכל מקרה אסרו לקיים אירועים עם משתתפים אחרים, ואף אירועי מצווה ושמחה, להסתגר בבתים, ובעיקר – כל הרבנים וראשי הישיבות מכל החוגים הדתיים והחרדיים חייבו להישמע להנחיות של הגורמים המקצועיים והממשלתיים ככתבם וכלשונם.

וכך מצינו שכמעט כל גדולי הרבנים וראשי הישיבות התבטאו בצורה ברורה וחד משמעית ביחס לחובה להישמע להוראות הרופאים:

- "בעניין הוראות הרופאים יש לשמור עליהם, וחלילה לזלזל בחייו או בחיי אחרים בעניין שיש בו אף ספק ספקא של פקו"נ לו או לזולתו, ואיסור חמור שלא להתחכם כנגד הוראות הרופאים, וחמירא סכנתא מאיסורא, והוא פקוח נפש וחב לאחריני, וחטא גדול לזלזל בהוראות אלו"¹⁰²;
- "איסור חמור לעבור על כל מה שכתוב לעיל [הנחיות משרד הבריאות], ללא יוצא מן הכלל. עי' רמב"ם הל' רוצח ושמירת נפש פ' י"א"¹⁰³.
- "פשיטא שכל ירא ד' חייב להישמר מאד ולהוסיף זהירות על המתחייב ללא יוצא מן הכלל, וחלילה אם אינו עושה כן ונשמר ככל יכולתו בכל כללי ההיגיינה וההרחקות מלבד שהוא מפקיר נפשו ועובר על "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" הרי הוא גם בחשש להיות פוגע בנפשות אחרים ח"ו, ובעיקר אלו המבוגרים והחולים, וחלילה להיכשל בחשש אחד מג' החמורות"¹⁰⁴;
- "הרואה כאלה המזלזלים בהוראות משרד הבריאות מחויב למחות בידם ולהודיע לשלטונות כי הם בגדר רודף ח"ו. ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ולא תעמוד על דם רעך, זוהי חובת השעה ללא שום הוראת היתר בזה"¹⁰⁵;

¹⁰² אגרת "מן המצר קראנו" בחתימת כל חברי הבד"צ של העדה החרדית בראשות הגאב"ד הגר"ט וייס והראב"ד הגר"מ שטרנבוך, מיום ד' ניסן תש"פ.

¹⁰³ רה"י הרה"ג ר' ג. אדלשטיין, פורסם בעיתונות החרדית, תחילת ניסן תש"פ.

¹⁰⁴ אגרת של רבני הי"פלג הירושלמי" בחתימת הגר"צ פרידמן, הגר"ש דויטש, הגר"ע אויערבאך, הגר"ש מרקוביץ, הגר"א דויטש, הגר"י ארנברג, מיום ד' בניסן תש"פ.

¹⁰⁵ אגרת של רבני בני ברק הגר"א לנדא והגר"צ רוזנבלט מיום ד' בניסן תש"פ. וכן כתב במנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(ז). אמנם בפניני חשוקי חמד על מגפת הקורונה (הגר"י זילברשטיין) ח"י עמ' 5 כתב שאין לפרסם ברבים מי שידוע שהוא חולה ועלול לדבק אחרים, וצ"ע.

- יש לשמוע לרופאים, מי שמזלזל בהוראות הרופאים ועלול להביא אחרים לסכנה דינו כרודף, אם גרם למותו של אחר בגלל זלזול בהוראות הרופאים דינו קרוב למזיד, מותר לגעור במי שחייב בידוד ולמרות זאת יצא החוצה, מותר למסור לרשויות החוק את מי שמפר את הוראות משרד הבריאות, מותר להשאיר טלפון פתוח בשבת למקרה שהרופאים יצטרכו להשיגו ויוכל לענות בשל חשש פקוח נפש¹⁰⁶.
 - "וכן יש ללמוד גם בימינו אלה, להקפיד הקפדה יתירה על ההוראות של גורמי הרפואה המוסמכים, ועל כל התקנות של משרד הבריאות, ולא לחרוג מהם. ואלה שנגזר עליהם להיות בבידוד אל יצאו מפתח ביתם ולא יסכנו את הרבים"; "וכאן מקום אתי להודיע את צערי, כעסי וכאבי על אלה שלא נשמעים להורות הרשויות ומפירים את פקודת הבידוד, והלוא ידעו שהם עלולים ח"ו להדביק אנשים במחלה קשה זו, ולגרור ח"ו למותם, ואיבוד נפש אף ע"י גרמא ודגרמא בכוח שני ובכוח כוחו יש בו עוון רציחה בידי שמים, ואף שח"ו אינם מתכוונים להרע ולהזיק לאיש, מ"מ הוי כהורג נפש בשגגה ע"י גרמא, שגדול עונו מנשוא"¹⁰⁷.
 - "באתי בזה להבהיר כי אין שום הנחיה הלכתית שגוברת על הוראות משרד הבריאות. ההנחיה ההלכתית בנושא, היא לציית באופן מוחלט לכל הוראות משרד הבריאות ללא יוצא מן הכלל, וכל הוראה היצאת על ידם היא כהוראה הלכתית לכל דבר וענין"¹⁰⁸.
 - "כבר הודעתי ופרסמתי ברבים את דעתנו, דעת התורה הקדושה, כי אין שום הלכה בעולם שביחודה לגבור על הוראות הרופאים והנחיות משרד הבריאות שנועדו לשמור על בריאות הציבור. ואדרבה, כל אדם שנותן יד למניינים אלו נכנס לגדר רודף ומסכן הבריות, ואפשר כי עוון רציחה בידו"¹⁰⁹.
- ואמנם, אף שבתחילת המגפה לא הייתה הקפדה נאותה על כללי שמירת הבריאות בתנאי המגפה, והציבור החרדי בישראל ובעולם שילם על כך מחיר יקר עד מאד, אבל משהובנה חומרת הבעיה והובנו הכללים לשמירת הבריאות, וגדולי הרבנים יצאו בקריאה גדולה להישמר בדקדקנות בכל פרטי הדרישות של המומחים הפך הציבור החרדי לקבוצה הממושמעת ביותר, והתחלואה והתמותה ירדו פלאים.

אשר על כן, לאור ההנחיות המקצועיות בכל העולם שהדרך היעילה ביותר למנוע את התפשטות הנגיף היא שהייה של האוכלוסייה בבידוד או בהסגר, גם אם דבר זה כרוך בביטול תפילה בציבור, או בביטול לימוד תורה ברבים וכד' – חובה לשמור בקפדנות על כל הכללים וההנחיות המקצועיים, ומותר להטיל על אוכלוסיות כאלה סגר לצורך הגנה והצלה של אחרים, ככל שהדבר מוכח על ידי שלטונות הבריאות והמומחים בדבר.

¹⁰⁶ תשובות של הגר"ח קנייבסקי לשאלות שנשאל. פורסם ברבים באתרי החדשות החרדיים.

¹⁰⁷ קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה ח"א עמ' ו, ושם ס"י.

48. קריאת קודש של הראש"ל מיום ט"ז אדר תשי"פ.

¹⁰⁹ הראשון לציון הרב הראשי לישראל הגר"י יוסף, באגרת מיום טז ניסן תש"פ. וראה עין יצחק – הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' א ואילך.

מי שמפר את הוראות השלטונות להישאר בבידוד, להימנע מתפילות במניין, להימנע מביקורים אצל אחרים וכיו"ב – מותר וחובה לדווח על כך לשלטונות¹¹⁰.

ויש לציין כי הרעיון שבידוד והסגר מועילים במחלות מדבקות נמצא כבר בתורה ביחס למצורע¹¹¹. וכבר חז"ל הזכירו את הצורך הגדול להסתגר בעת מגיפה:

ת"ר דָּבָר בעיר כנס רגליך, שנאמר: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר¹¹², ואומר: לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך¹¹³, ואומר: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה¹¹⁴. מאי ואומר, וכי תימא ה"מ בליליא, אבל ביממא לא, תא שמע לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך, וכי תימא ה"מ [היכא] דליכא אימה מגואי, אבל היכא דאיכא אימה מגואי כי נפיק יתיב ביני אינשי בצוותא בעלמא טפי מעלי, ת"ש מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, אף על גב דמחדרים אימה מחוץ תשכל חרב. רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי [סגר החלונות], דכתי' כי עלה מות בחלונינו¹¹⁵.

הרי שהתורה וחז"ל כבר הקדימו את רופאי זמנינו בהבנה שבידוד והסגר הם האמצעים הטובים ביותר למניעת התפשטות מחלה מדבקת¹¹⁶.

2. הגדרת מגפה

א. מגפה מוגדרת בחז"ל כך:

איזהו דָּבָר¹¹⁷, עיר המוציאה חמש מאות רגלי, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה, הרי זה דבר, פחות מכאן אין זה דָּבָר¹¹⁸.

ב. ופסק הרמב"ם:

איזה הוא דָּבָר, עיר שיש בה חמש מאות רגלי, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, היו בה אלף ויצאו ממנה ששה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, וכן לפי חשבון זה, ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מנין אנשי המדינה לעניין זה¹¹⁹.

¹¹⁰ פסק הגר"ח קנייבסקי, הובא לעיל; מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יב סק"ז.

¹¹¹ ראה ויקרא יג ד, ובהמשך, בדיני מצורע; במדבר יב טו, בעניין מרים; מל"ב טו ה, ודבה"ב כו כג, בעניין עוזיה.

¹¹² שמות יב כב.

¹¹³ ישעיהו כו כ.

¹¹⁴ דברים לב כה.

¹¹⁵ ב"ק ס ב. וראה בשו"ת הרשב"ש סי' קצה בביאור מאמר חז"ל זה בצדדים הטבעיים בזמן מגפה.
¹¹⁶ וכן ראה בספר 'אוצר החיים' לרב ולרופא יעקב צהלון (ספר ב החקירה הי"ט) בתיאור של מגפת הדבר בגטו היהודי ברומא בשנת 1656 שכולם חוייבו להישאר בבתיהם. ובס' ליקוטי אמרים מכתב יג בתיאור של המגפה בטבריה בשנת תקמ"ו על ידי האדמו"ר ר' מנחם מנדל מויטבסק שנסגרו בחצרותיהם "ולא ניכרו בחוצות כי אם ריקים ופוחזים וגויים להבדיל".

¹¹⁷ ראה לעיל שהכוונה לכל מגפה.

¹¹⁸ תענית יט א.

¹¹⁹ רמב"ם תעניות ב ה. וכן שו"ע או"ח תקעו ב.

ג. אכן, מגדולי האחרונים יש מי שכתב:

"והעיקר נראה דרך הדְּבָר שנוזכר בש"ס שלא היה חולי מיוחד, רק שהיו מתים אנשים פתאום יותר מכפי ההרגל, בזה צריך שיעור ג' בג' ימים לת"ק רגלי, שזה מוכיח שהוחזק הדבר ונשתנה האויר, וכ"כ הב"י סי' תקע"ו ע"ש. אכן החולי שנקרא אצלינו חלי רע, כיון שנראתה מחלה זו באיזה בני אדם, ניכר שנשתנה ונתקלקל האויר. ואף שלא מתו החולים בכ"ז מה שנחלו הרבה בנ"א על מחלה זו מורה על שינוי האויר וקלקולו. ולזה נראה שאם חלו הרבה בנ"א על מחלה זו שפיר מיקרי שהוחזקה מחלה זו"¹²⁰.

3. תפילות, תעניות, וצדקה

א. מלבד התנהגות ממושמעת וקפדנית לפי הנחיות רפואיות, ומלבד טיפולים רפואיים – ככל שהם קיימים – בפגעי המגפה, יש להתפלל בכוונה מיוחדת¹²¹, ותפילות אלו בזמן צרה גדולה הן מן התורה לכל הדעות¹²².

ב. כמו כן ראוי לומר ברצון הלב והנפש את פרשת קטורת הסמים ופיטום הקטורת, שהיא סגולה לביטול מגפה¹²³.

ג. ויש שהמליצו להוסיף תפילות, כגון אבינו מלכנו, ובמיוחד: "אבינו מלכנו מנע מגפה מנחלתנו"; אמירת נוסח א-ל רחום שמך, עננו ה' עננו, מי שענה¹²⁴; אמירת פרשיות הקרבנות גם למי שבדרך כלל לא נוהג כד¹²⁵; סדר יום כיפור קטן בערב ראש חודש; אמירת פרקי תהילים¹²⁶; לומר בימי ב' ו-ה' והוא רחום שאחר תפילת י"ח בקול רם וקול בוכים; לומר בכל יום קודם שומר ישראל אותן יה"ר לפני אבינו שבשמים שאומרים בקריאת התורה¹²⁷.

ויש שחיברו תפילות מיוחדות למצב.

ד. אמנם יש מי שכתב שבעת צרה אין להאריך בתפילה כמבואר במכילתא¹²⁸: אמר המקום למשה, משה בני נתונים בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומאריך בתפלה¹²⁹.

¹²⁰ שו"ת דברי מלכאל ח"ב סי' צ. וראה עוד שו"ת חות יאיר סי' קצז.

¹²¹ ראה תענית כא א-ב, רמב"ם תעניות ב א, ה-ו; טושי"ע או"ח תקעו א-ג.

¹²² נחלקו הראשונים אם עיקר תפילה בכל יום היא מדאורייתא – כדעת הרמב"ם בסהמ"צ מ' ה, ובהל' תפילה א א, ודעימיה; או שהיא מדרבנן – כדעת הרמב"ן בסהמ"צ שם ודעימיה, אך גם הרמב"ן כתב שם שבעת הצרות התפילה היא מצווה מן התורה.

¹²³ ראה פירוש הסולם לזוהר - בראשית פרשת וירא מאמר והנה שלשה אנשים- ויאכלו אות קכב: ועוד אמר לי אליהו, בשעה שיקרה מגפה בבני אדם, ברית נכרת, וכרוז מעביר על כל צבאות השמים, שאם בניו יכנסו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שבארץ, ויאמרו ברצון הלב ונפש, את העניין של קטורת הסמים, שהיו להם לישראל, יתבטל המגפה מהם. וראה מדרש הנעלם ח"א דף ק ע"ב. וראה עוד במדרש תנחומא תצוה טו, ובאריכות במעבר יבק מאמר ענין הקטורת פ"ג. וראה אגרות רעק"א איגרת עא; ערוה"ש או"ח תקעו ט. ומקור נאמן הם פסוקי התורה במדבר יז יא-יג שעל ידי הקטורת נעצרה המגפה. ואגב, בהשמטות מס' מעשה רב ס"ז כתב בשם הגר"א ש"צרי"י מנוקד בשוא, אמנם בפסוק הניקוד בחטף-קמץ: מַעַט צָרִי (בראשית מג יא), וצ"ע.

¹²⁴ אגרות רעק"א שם.

¹²⁵ ילקוט יוסף קצושי"ע או"ח סי' א סכ"ט.

¹²⁶ במיוחד פרקים ג, ח, כ, צא, קל. וראה אגרות רעק"א שם על אמירת תהילים באופן כללי.

¹²⁷ שו"ת חת"ס ליקוטים בקובץ תשובות סי' א.

¹²⁸ מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ג.

ה. מעיקר הדין, עיר שיש בה דָּבָר מתענים אנשי העיר ומתריעים¹³⁰. אך בזמן הזה אין מתענים כלל בזמן הדָּבָר¹³¹. אכן, במגפת הקורונה עדיין אין עדות רפואית שתענית של בריאים יכולה להזיק¹³².

ו. צריך להרבות בצדקה ולכלכל את העניים הן באוכל והן בתרופות ושכר הרופאים בגלל המצב הכלכלי הקשה בעת מגפות¹³³. ובמגפת הקורונה צריך לעשות כל האפשר והמותר מבחינה רפואית לסייע לאלה שבבידוד או באשפוז במצרכים נחוצים, בכסף ובתמיכה בעסקים. זאת לאור הפגיעה הכלכלית החמורה לרבים מאזרחי המדינות.

ז. אף על פי שבטלו הלימודים בתלמודי התורה ובישיבות, אין להורים לדרוש החזר תשלומים על הזמן שלא התקיימו לימודים, כי זה יגרום להתמוטטות מוסדות החינוך, ושארית ישראל לא יעשו עולה¹³⁴.

ח. כמו כן מי שהזמינו מקומות חופשה במלונות לתקופת החגים, ושילמו דמי קדימה למארגנים, ובגלל המגפה התבטלו כל ההזמנות, מעיקר הדין פטורים מלשלם וגם צריך להחזיר להם את דמי הקדימה, כי המצב הוא בגדר מכת מדינה¹³⁵. ויש מי שכתב שיש לנהוג לפני משורת הדין ולהתפשר עם המארגנים ובעלי המלונות כך שיוותרו על החזר חלק מהכספים שכבר הוציאו בעלי המלון ומארגני החופשה, מדין צדקה ומדין חסד¹³⁶.

4. סיכון עצמי של הצוות המטפל – רופאים, אחיות, אנשי מעבדה, טכנאים

א. כל אדם שיכול להציל את זולתו מחוייב לעשות זאת מדין לא תעמוד על דם רעך¹³⁷. ברם נפסק על ידי רוב הפוסקים שאין אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו אפילו מוודאי סכנה¹³⁸.

¹²⁹ בן יהודע, שבת י א.

¹³⁰ תענית יט א; רמב"ם תעניות ב ב; שו"ע או"ח תקעו ב. וראה שו"ת רשב"ש סי' שס.

¹³¹ מג"א סי' תקעו סק"ב; מ"ב שם סק"ב. וכך נהגו גדולי ישראל בזמן מגיפות הכולירע – ראה להלן.

¹³² וראה להלן בדיני תשעה באב ותעניות מדרבנן.

¹³³ אגרות רעק"א אגרת עג.

¹³⁴ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. אמנם משרד החינוך פרסם הודעה לציבור, כי מוסדות החינוך ישיבו להורים את התשלומים בגין שירותים חינוכיים שלא ניתנו. שר החינוך דאז הרב רפי פרץ קבע: ההורים לא ישלמו על מה שהם לא מקבלים. פורסם באתר:

<https://www.rishon.news/2020/04/05/%d7%a2%d7%9c-%d7%a8%d7%a7%d7%a2-%d7%94%d7%aa%d7%a4%d7%a9%d7%98%d7%95%d7%aa-%d7%a0%d7%92%d7%99%d7%a3-%d7%94%d7%a7%d7%95%d7%a8%d7%95%d7%a0%d7%94-%d7%95%d7%a1%d7%92%d7%99%d7%a8%d7%aa%d7%9d-%d7%a9%d7%9c/>

¹³⁵ כמבואר ברמ"א חו"מ שכא א.

¹³⁶ הגר"צ שכטר שם.

¹³⁷ ויקרא יט טז. וראה סנהדרין עג א; רמב"ם הל' רוצח א יד; טו"ש חו"מ תכו א.

¹³⁸ ראה באריכות בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 53 ואילך.

ב. אך ביחס לעובדי בריאות הדבר שונה, שכן רופא ועובד בריאות חיוני אחר רשאי לטפל בחולים גם אם יש בכך כדי חשש סכנה לחייו, ובוודאי שלכל הדעות אין עליו איסור להיכנס לספק סכנה¹³⁹. לפיכך, מותר לצוות רפואי לטפל בחולה במחלת קורונה המדבקת, אבל עם הזהירות המתחייבת מפעולה כזו, להיות ממוגן היטב, ולהקפיד הקפדה יתירה על כל כללי מניעת ההידבקות במצבים כאלה.

ג. אמנם אם לאיש צוות רפואי יש חולה בביתו, ואם איש הצוות יידבק בקורונה הוא עלול להדביק את החולה בביתו ובכך לסכן אותו – אל לו לטפל בחולים במחלת הקורונה, כי הסיכון לבן הבית החולה גדול, ויש אחרים שיכולים לטפל בחולי הקורונה¹⁴⁰.

ד. כחלק מחובת ההתגוננות הקפדנית יש צורך לחבוש מסכה הדוקה על הפה והאף כדי למנוע הידבקות והדבקה. מסכה זו צריכה להיות אטומה ככל האפשר, ולדעת המומחים זקן מפריע להגנה היעילה של המסכה. במצב כזה מותר לכתחילה לגלח את הזקן באמצעים מותרים מדין פקוח נפש¹⁴¹.

ה. ואם יש צורך לבצע החייאה – יש לעשות זאת ככל האפשר באמצעות מכשירים, אבל אם יש צורך לעשות הנשמה מפה לפה נראה שאם הרופא הוא צעיר ובריא, וללא מחלות רקע, יבצע את ההנשמה, כי פעולה זו היא מצילת חיים, ומאידך גם אם יידבק בנגיף הקורונה עקב הפעולה הסיכון שלו יחסית נמוך; אבל אם הרופא מבוגר או שיש לו גורמי סיכון – לא יבצע את ההנשמה מפה לפה.

ו. וראויים דברי הפוסקים להישמע: "באופן עקרוני אין לתת כללים ברורים וקבועים בשיעור ההסתכנות להצלת הזולת ובמניעה ממנה, אלא הכל לפי העניין, ויש לשקול העניין בפלס, ולא לשמור על עצמו יותר מדאי, ולא לדקדק ביותר"¹⁴², כאותה שאמרו: המדקדק עצמו בכך, סופו שבא לידי כך¹⁴³, ולא כל חשש רחוק נקרא ספק פיקוח נפש, ואם אין בזה גדר ספק נפשות יש חיוב הצלה, ודבר זה מסור לחכמים ולבקיאים¹⁴⁴.

5. סיכון עצמי בטיפולים ניסיוניים ובמציאת חיסון

א. מחלת הקורונה מסוכנת במיוחד לאנשים זקנים, אנשים עם מחלות רקע, ואנשים עם מוגבלות תפקודית. בעת כתיבת המאמר טרם נמצאה תרופה יעילה למחלה, אך נעשים

¹³⁹ איגרת רעק"א בס' אגרות סופרים מכתב ל; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ג, ושם ח"ט סי' יז פ"ה; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רנא אות ז; הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם מהדורה שניה חח"מ סי' תכו סק"ב; שיעורי תורה לרופאים ח"א סי' מו; שו"ת מנחת אשר ח"ג סי' קכב. וראה עוד נשמת כל חי ח"ב חח"מ סי' מט; שו"ת רמ"א סי' יט (סי' כ בדפוסים אחרים); שו"ת דברי יציב חח"מ סי' עט.

¹⁴⁰ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ח.

¹⁴¹ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ז. אמנם מצד הקבלה יש עניין גדול להשאיר זקן, ולא לעקור אפילו שערה אחת (ראה זוהר ח"ג דק"ל ע"ב; טעמי המצוות פ"י קדושים בדעת האר"י), ומנהג ישראל להניח את הזקן. אך מעיקר הדין לדעת רוב הפוסקים אין איסור בגילוח הזקן באמצעים מותרים, ויש עדויות שכך נהגו גדולים באירופה (ראה שירי ברכה יו"ד סי' קפא סעי' ז-י; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנט), ולכן פשיטא שבמקום של פקוח נפש הדבר מותר לכתחילה.

¹⁴² פת"ש חו"מ סי' תכו סק"ב; ערוה"ש חו"מ תכו ד; מ"ב סי' שכט סק"ט.

¹⁴³ ראה ב"מ לג א; טושו"ע חו"מ רסד א.

¹⁴⁴ פת"ש שם.

ניסיונות טיפוליים בתרופות שונות. אם מדובר בתרופה מוכרת למחלות אחרות, כגון מלריה, או מחלות נגיפיות אחרות - מותר לחולה במצב בינוני וקשה, ובפרט חולה עם גורמי הסיכון דלעיל, להשתתף בניסיונות כאלה, ובלבד שהביע את הסכמתו לכך, ושקלול הנזק המוכר של התרופה הניסיונית למחלת הקורונה, אך המוכרת במחלות אחרות, מול התועלת לריפוי המחלה נוטה בבירור לטובת התועלת¹⁴⁵.

ואם מדובר בתרופה חדשה לחלוטין, שטרם נוסתה כלל, מותר לחולה קורונה במצב בינוני וקשה להשתתף בניסיונות אלה רק אם הן עברו את כל הליכי האישור והפיקוח המקובלים והמאושרים על ידי רשויות המחקר הארציות והמוסדיות.

ובכל מקרה חולה קורונה במצב קל וללא כל גורמי סיכון, ובוודאי נשא הנגיף ללא תסמינים – אסור לו להסתכן בתופעות הלוואי של התרופות הניסיוניות עד שיוודא שתופעות הלוואי אינן מסוכנות¹⁴⁶.

ב. הצלת אלפים ורבות ממחלת הקורונה תלויה במציאת חיסון יעיל נגד הנגיף. לצורך פיתוח חיסון יש לבדוק אותו על בני אדם, וזה אפשרי בשתי דרכים: האחת, לתת לקבוצת אנשים אחת את החיסון הנחקר, ולקבוצת אנשים אחרת חיסון-דמה (פלצבו), ולעקוב אחרי שתי הקבוצות. אם יתברר שהקבוצה שקבלה את החיסון נדבקה הרבה פחות באופן מובהק מזו שלא קבלה את החיסון, הרי זו הוכחה שהחיסון יעיל. דא עקא, ששיטה זו דורשת זמן ארוך מאד, ובינתיים אנשים רבים יידבקו, יחלו ואף ימותו.

הדרך האחרת היא לתת לקבוצת אנשים אחת את החיסון, ולקבוצה אחרת לא לתת חיסון, ולהדביק את שתי הקבוצות בנגיף הקורונה. אם הקבוצה שלא חוסנה תידבק בנגיף בצורה מובהקת יותר מהקבוצה שחוסנה, הרי זו הוכחה שהחיסון יעיל. הכוונה היא לקחת רק קבוצות אנשים צעירים וללא כל גורמי סיכון.

השאלה העומדת לדיון היא אם מותר לאדם בריא להיכנס לספק סכנה כדי להציל רבים ממוות. הסוגיה ההלכתית הזו נידונה בארוכה בפוסקים¹⁴⁷, ומסקנת רבים מהפוסקים היא שאם מידת הספק בסיכון למציל היא קטנה, ולעומת זאת מידת ההצלה לאחרים היא גדולה, יש אומרים שהמציל חייב להיכנס לקצת סכנה כדי להציל את האחר מדין 'לא תעמוד על דם רעך'; ויש אומרים שאין חובה אך יש רשות והיא מידת חסידות¹⁴⁸. לאור העובדה שמידת הסיכון בהידבקות בנגיף הקורונה אצל אנשים צעירים ללא כל גורמי סיכון היא נמוכה, ומידת ההצלה לאלפים ולרבות רבים היא גבוהה – מותר לאדם להשתתף בניסוי כזה, ויש בזה משום מידת חסידות¹⁴⁹.

¹⁴⁵ וראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות יב.

¹⁴⁶ ראה באריכות בגדרי האסור והמותר בסיכון עצמי בביצוע פעולות רפואיות בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 65 ואילך. וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ה אות א.

¹⁴⁷ ראה באריכות בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 53 ואילך.

¹⁴⁸ ראה שם. וראה עוד בספרי הני"ל כרך ו עמ' 482 ואילך בעניין תרומת איברים מן החי.

¹⁴⁹ וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ה אות ב.

6. ביקור חולים

א. עיקר החיוב של ביקור חולים הוא בהליכה בפועל לבית החולה, ובקיום כל מטרות המצווה, הכוללת סיוע סיעודי וסביבתי לחולה¹⁵⁰.

ב. אך בגלל חומרת ההדבקה בנגיף הקורונה אסור לבקר חולים בבידוד, או מאושפזים בבית חולים¹⁵¹. לפיכך ניתן לראות מצב כזה כדיעבד, ולקיים את המצווה – לפחות בחלקה - בטלפון¹⁵², או לפחות לקיים בדרך זו מצות גמילות חסדים¹⁵³. טוב יותר לקיים מצות ביקור חולים באמצעים אלקטרוניים של הסתכלות בזמן השיחה, שאז מקיימים מצות ביקור חולים כמעט לכל הדעות¹⁵⁴.

ג. ספק אם מקיימים מצות ביקור חולים על ידי שליח¹⁵⁵.

7. תפילה במניין, נשיאת כפיים, קריאת התורה, ישיבות ותלמודי תורה

א. דבר פשוט וידוע הוא שתפילה במניין בבית הכנסת היא מצווה גדולה וחשובה, אך חיובה לכל הדעות הוא רק מדרבנן¹⁵⁶. אך גם ברור וידוע שפיקוח נפש דוחה את כל התורה

¹⁵⁰ ראה הנהגת רבי עקיבא בנדרים מ א.

¹⁵¹ אמנם ראה רשימות שיעורים להגרי"ד סולובייצק ב"מ ל ב (עמ' קמז), שהעיד על סבו הגר"ח מבריסק שקיים מצות ביקור חולים אצל חולי כולירע, אף שהייתה מחלה מדבקת, אלא שחילק שאם קיים רק חשש סכנה מותר לצורך מצות ביקור חולים, אבל אם יש וודאי סכנה אינו חייב להכניס עצמו לסכנה. וכן הביא מעשה זה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה ס"י שצ, ועוד הביא שם שכך נהג רבה של לודז' הגר"ח מייזלס.

¹⁵² יש שכתבו שבדרך זו מקיים בדיעבד חלקים ממצות ביקור חולים: ראה הגרי"א הענקין, הפרדס, שנה מח חוב' א; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א ס"י רכג; שו"ת מנחת יצחק ח"ב ס"י פד; שו"ת מנחת שלמה ח"ב ס"י פב אות ט; שו"ת באר משה ח"ב ס"י קד; שו"ת חלקת יעקב חיו"ד ס"י קפח (בישן - ח"ב ס"י קכח); שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל ס"י ח אות ו; יחיה דעת ח"ג ס"י פג, וחזון עובדיה ח"א עמ' יב. יש מי שכתבו שלא מקיימים בדרך זו כלל מצות ביקור חולים - שו"ת מהר"י שטייף ס"י רצד; הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בשו"ת ישא יוסף ח"ב ס"י עא אות א, וכן כתב בשמו בס' משנת איש ס"י קסג. וראה עוד בשיטת רי"ש אלישיב בס' ציוני הלכה עמ' שיג, ומכתבו שהודפס בס' כתבונני לדורות אגרת תב. אך ראה בס' קב ונקי ח"ב ס"י שמת; ילקוט יוסף אבלות ס"י כו ס"ט, רץ כצבי ענייני אבלות ס"י ח אות יא. ויש מי שכתב שמקיים מצות ביקור חולים בטלפון ללא שום פקפוק, כי לדעתו המושג "ביקור" איננו לבוא למישהו, אלא מלשון ביקורת תהיה (ויקרא יט כ), שפירושו עיון במצב הקרבן, וכן ביקור חולים פירושו עיון וחקירה במצבו של החולה, וזה אפשר לקיים בשלמות גם דרך הטלפון - פחד יצחק (הוטנר) אגרות וכתבים ס"י לג (וראה בשיטתו בס' רץ כצבי ענייני אבלות ס"י ח אות יג). וראה רש"י ומצודת דוד ומלבי"ם ביחזקאל לד יא. וראה עוד בנידון בשו"ת רץ כצבי ח"ב ס"י י"ד, ורץ כצבי אבלות ס"י ג, ובחוב' אסיא פא-פב, תשס"ח עמ' 125 ואילך.

¹⁵³ כל בו על אבלות ח"ב שו"ת פ"א ס"י א אות א; מנחת אשר בראשית ס"י כ אות ד. וראה עוד שו"ת חלקת יואב ח"ב ס"י קכח; שערים המצויינים בהלכה קצג סק"א.

¹⁵⁴ ראה שו"ת מנחת יצחק ח"ב ס"י פד. וראה ר"י וייסינגר, חוב' אסיא קג-קד תשע"ז עמ' 35 ואילך.

¹⁵⁵ ראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א ס"י רכג; שו"ת באר משה ח"ב ס"י קד-קה; שו"ת ציץ אליעזר ח"יז ס"י ו אות ו. גדרי הספק הם, שמחד גיסא מצות ביקור חולים היא מגדר גמילות חסדים, שבוודאי אפשר על ידי שליח, ומאידך גיסא ממטרות מצות ביקור חולים היא לסייע לחולה בפועל, ודבר זה הוא כעין מצוה שבגופו, וגם הצורך להתפלל על החולה יותר בולט אם בא בעצמו ורואה בצרתו. ואמנם מובא בספרים שרבי עקיבא איגר היה שוכר שליחים שיבקרו חולים בשמו (ראה משכיל אל דל (רבי הלל מקלאמי) ח"ד כלל ב פרט א שאלה א; חוט המשולש (מהדורת תשכ"ג) עמ' רח; קרני ראם (רבינוביץ, מהדורת תשנ"ה) עמ' רא; חידושי רעק"א החדשים תשנ"ח נדרים לט ב, והאדר"ת דן בענין זה (ראה מאמרו של ר"י דנדרוביץ, המעין, גליון 200, תשעב, עמ' 147 ואילך).

¹⁵⁶ ברמב"ם תפילה ח א כתב ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור, ובשו"ע או"ח צ ח נכתב שישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור. וראה בשו"ת אגרות משה חו"ב ח"ב ס"י כז, ושם ח"ג ס"י ז, שלדעתו תפילה בציבור היא חיוב גמור, אך ראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה ס"י טז אות א, ועין יצחק – הלכות קורונה (הגרי"י יוסף) עמ' ט, שאין זה חיוב גמור, אלא שצריך להשתדל מאד.

כולה פרט לגי' עברות, ובוודאי שדוחה תפילה בציבור. לפיכך אם השלטונות סבורים שיש חשש להדבקה בתפילה בציבור חייבים לשמוע להם¹⁵⁷.

ב. בישראל, בשלבים הראשונים של מגפת הקורונה, נקבע על ידי משרד הבריאות שמותר להתפלל בבית כנסת במניין מצומצם של עשרה גברים בלבד, וכאשר כל אחד עומד במרחק 2 מטרים מחברו.

וכבר הגאון רבי עקיבא איגר היה מודע היטב לצורך לצמצם את גודל המניין בשעת מגפה, ולרווח בין המתפללים, וכך כתב בשעת מגפת הכולירע השניה¹⁵⁸:

"זה אמת שהקיבוץ במקום צר אינו נכון, אבל אפשר להתפלל כתות-כתות, ובכל פעם במתי מעט ערך טו אנשים, ויתחילו כאור הבוקר, ואחריה כת אחרת, ויהי' מיוחד לאנשים אלו באיזהו זמן יבואו להתפלל שם, וכן במנחה ... ולחוש שלא ידחקו אנשים יותר מהסך הנ"ל לבא לביהכ"נ, ואפשר על ידי עמידת שומר מפאליציי [מהמשטרה] להשגיח בזה, שמאחר ויש כבר כפי המספר אל יניחו לאחר לבוא לשם עד אחר שישלימו הם, תעריכו מבוקשת זה להמגיסטראט [השלטונות] ושכן נכתב לכם ממני להתנהג כן, ואם יסרכו טוב להעריך להרעגירונג [הממשלה] דפה, ובודאי תצליחו אם תזכירו שמי שהזהרתי אתכם שלא להיות קיבוץ גדול בביהכ"נ במקום צר, ושיעצתי לכם כסדר הנ"ל, וגם האזהרה באמירת תהילים ולהתפלל גם על המלך י"ה [ירום הודו]".

ועוד כתב¹⁵⁹:

"בכל בתי כנסיות הן בעזרת אנשים והן בעזרת נשים מותר יהי' בראש השנה וביום כפורים לתפוס רק את מחצית המקומות, בצורה כזו שליד כל מקום שיושבים בו המקום השני הגובל עמו לא יהא תפוס. ועל כן רק מחצית מבעלי המקומות בבתי הכנסת יהיה להם גישה לבתי כנסיות בימים הקדושים האלה. ומכיון שלכל בעלי המקומות הזכויות שוות ומי נדחה מפני מי, לכן המחצית האחת תתפוס את מקומותיה בבתי כנסיות בשני ימים טובים של ראש השנה, והמחצית השניה ביום הכפורים לילה ויום". ובהמשך כתב שיטילו גורל בין הקבוצות השונות, וכל קבוצה תקבל כרטיס בצורה מיוחדת, ויצב משמר צבאי בכניסה לבית הכנסת שיכניס את האנשים עם הכרטיסים המתאימים לאותו יום, ופקידי המשטרה ישמרו על הסדר בבית הכנסת. אלו שלא יוכלו לבוא לבית הכנסת יוכלו להתפלל במניינים בבתי פרטיים, אך גם שם עליהם לשמור על הכללים של שמירת רווחים בין המתפללים.

ג. לאחר מכן הורו שלטונות הבריאות בישראל לאסור תפילות בבית הכנסת, אך התירו להתפלל בשטח פתוח במניין מצומצם של עשרה גברים, ובמרחק של 2 מטרים זה מזה.

¹⁵⁷ ראה בס' אוצר החיים לרב והרופא יעקב צהלון (פ"ב סעי' יט) אודות מגפת הדִבֵּר בגיטו רומא בשנת 1656, שהיה הסגר מוחלט, ואסרו לפתוח בתי כנסת ולהתפלל במניין.

¹⁵⁸ אגרות רעק"א איגרת עא.

¹⁵⁹ בס' פסקים ותקנות רבי עקיבא איגר (יצא לאור ע"י הרב נתן גשטטר תשל"א) בחלק הנהגות ותקנות סי' כ.

ואף שנפסק להלכה שלא יתפלל אדם במקום פרוץ, כמו בשדה¹⁶⁰, מכל מקום בשעת דוחק גדול כמו המצב של מגפה התירו הרבנים להתפלל בשטח הפתוח בתנאים הנ"ל¹⁶¹, ואם יש אילנות טוב יותר שיעמדו שם ביניהם ויתפללו¹⁶².

ד. לאחר מכן אסרו השלטונות להתפלל במניין אפילו בשטח פתוח, וחייבו להימנע מכל התקהלות בכל מקום. בשלב זה הורו כל גדולי הרבנים להישמע להנחיות אלה ולהתפלל ביחידות¹⁶³.

היו שבקשו לשמור על תפילה במניין אף על פי שכל אחד נותר בביתו בדרך של קביעת זמן שכל אחד יעמוד במרפסת ביתו, ויראו אלה את אלה. ונחלקו הפוסקים אם מניין מתפללים שלא נמצא בבית אחד, אך רואים אלה את אלה – אם זה נחשב למניין שיכולים לומר דברים שבקדושה וקדיש¹⁶⁴. ויכולים גם כהנים לברך ברכת כהנים בצירוף מניין מרפסות, אך לעניין קריאת התורה, מכיוון שלא יכולים לעלות לתורה אלו שבמרפסות נכון שבעל הקורא יעלה ויברך ויחזור ויעלה ויברך שבע פעמים¹⁶⁵. ובכל מקרה הוא דווקא כשאין רשות הרבים או אף דרך היחיד מפסיק בין המתפללים¹⁶⁶, ויוצאים דווקא אם שומעים את השליח ציבור, אבל מי שאינו שומע אותו לא אינו מצטרף למנין¹⁶⁷.

ה. לאחר מכן – בעת היציאה ההדרגתית מתנאי בידוד והסגר – התירו השלטונות תפילה במניין עד 19 אנשים בשטח פתוח. יחד עם זאת חייבו השלטונות שכל המתפללים יעטו מסכה על אפם ופיהם. אכן אין מניעה להתפלל כך, ואף בעלי התפילה והכהנים הנושאים כפיים יכולים לעשות זאת עם המסכה, ובלבד שקולם יישמע¹⁶⁸.

ו. כאשר יש הגבלה במספר האנשים המותרים להתפלל במקום אחד, ולכן צריך לקבוע קדימויות מי יתפלל במניין המצומצם ומי לא יורשה להתפלל שם – יש מי שכתב

¹⁶⁰ שו"ע או"ח צ ה. וראה ברכות לד ב שהמתפלל בחוץ נקרא חצוף.

¹⁶¹ וראה מ"ב שם ס"ק יא, שעוברי דרכים לכ"ע מותרים להתפלל בשדה, ולכאורה מצב המגפה החמורה הוא ק"ו. וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' כ, ושם מהדורה תניינא סי' כט.

¹⁶² מ"ב שם.

¹⁶³ וראה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סי' ז, שיש מי שמרגישים שדווקא ביחידות יכולים לכווין יותר מאשר בציבור, ואמנם בתנאים רגילים פסק שם שגם במצב כזה עדיף תפילה בציבור על פני כוונה יתירה ביחידות, אך במצב חירום ופקוח נפש, כשיש חובה להתפלל ביחידות, מאד יתכן שיהיו ש"ירוויחו" בכוונות התפילה.

¹⁶⁴ המחבר בשו"ע או"ח נה יג פסק: צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו כשסוגר הדלת ממקום (שפה) פנימית של עובי הדלת ולחוץ, כלחוץ. ועל סמך זה ודעות באחרונים פסק בעין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' כח ואילך שלספרדים לא מקיימים תפילה במניין כשכל אחד עומד על מרפסת ביתו. לעומת זאת כתב בפר"ח סי' נה ס"ק יג, וכדעתו הכריעו כמה מהאחרונים, ובהם המ"ב סי' נה ס"ק נד, שכל זה דווקא בשאינן רואין אלו לאלו, אבל אם מקצתן רואין אלו את אלו בכל גווי מצטרפי להדדי, ודווקא בשעת הדחק כמבואר בשעה"צ שם סקני"ז, ונראה שלאשכנזים יכולים לקיים בדרך זו מניין. וראה שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' מד; הליכות שלמה, תפילה, פי"ה ס"ב; מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יח, ושם מהדורה תניינא סי' כה וסי' כז.

¹⁶⁵ מנחת אשר שם מהדורה תניינא סי' כו. והוא על פי המבואר בשו"ע או"ח קמג ה כשאין בציבור מי שיוודע לקרות.

¹⁶⁶ שו"ע או"ח קצה א; ט"ז שם סק"ב; פרמ"ג שם בא"א סק"ב.

¹⁶⁷ ט"ז או"ח סי' קכד סק"ב. אמנם הפרי חדש סי' נה ס"ח חולק על הטי"ז, אך ראה במנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לג שיש לנהוג כדעת הטי"ז.

¹⁶⁸ כן פסק הגר"י זילברשטיין.

שהקדימות צריכה להיות לפי המשנה בהוריות יג א: כהן קודם ללוי, לוי קודם לישראל, וכו', ותלמיד חכם קודם לכולם, ובעל קורא קודם להם כי הרבים צריכים לו, וכל השאר ילכו למקום אחר¹⁶⁹.

ז. בעניין נטילת ידי הכהנים על ידי הלוויים – המקור למנהג זה הוא מהזוהר¹⁷⁰, ונפסק להלכה בשולחן ערוך¹⁷¹, ואל ללוויים לזלזל במנהג זה¹⁷². יש שכתבו שרק לוי אחד יטול ידיו של כהן¹⁷³, ויש שהצדיקו את מנהג האשכנזים שכמה לוויים נוטלים ידי כהן אחד¹⁷⁴. עוד דנו הפוסקים אם החיוב ללוויים ליטול ידי הכהנים הוא גם כשיפסידו חלק מברכות שמונה עשרה של חזרת הש"ס, ואם מותר להם לעבור כנגד העומדים בתפילת שמונה עשרה, ואם לוי תלמיד חכם יטול ידי כהן עם הארץ, ועוד נידונים¹⁷⁵. ועל כן נראה שבעת מגפה עדיף שהכהנים יטלו ידיהם ללא הלוויים כדי למעט מגע קרוב ביניהם, ולכל הפחות יסתפקו בלוי אחד לכהן אחד.

ח. המתפללים ביחידות בביתם יכוונו להתפלל בשעה שהציבור מתפללים¹⁷⁶. אמנם בשלבים המתקדמים של מגפת הקורונה אסרו בישראל ובכל העולם להתפלל בציבור בכל מקום, פרט למניין מצומצם בכותל המערבי ובמערות המכפלה, וניתן לכוון את זמן התפילה בבית לזמני תפילות אלו. כאשר לא ניתן לכוון לזמנים אלו, נראה כי ראוי לקבוע שכל היחידים יקבעו שעה מסוימת להתפלל כל אחד בביתו כעין יחד¹⁷⁷.

ט. מי שצריך לומר קדיש על נפטר, ואינו משתתף במניין מרפסות – ילמד משניות לעילוי זכרו או זכרה¹⁷⁸.

י. בעת שהשלטונות התירו מניינים מצומצמים אך בריחוק זה מזה במרחק 2 מטרים – העולה לתורה והגבאי יחבשו מסכות על הפה והאף, ומותר גם לעולה לעמוד במרחק הנדרש אף על פי שלא יראה את הכתב, וישמע מפי הקורא¹⁷⁹. ומכל מקום עדיף שהעולה עצמו יקרא את הפרשה שלו, ואפילו אם אינו מדייק בטעמים, ובלבד שיקרא נכונה את המילים, ויקפיד על סוף פסוק, ובמידת האפשר גם על אתנחתא.

¹⁶⁹ פניני חשוקי חמד על מגפת הקורונה (הגר"י זילברשטיין) ח"א עמ' 17. וראה להלן בדיני קדימויות להצלה שלא נוהגים כמשנה זו. אמנם יש להבדיל בין דיני קדימות להצלת חיים לדיני קדימות בעניינים אחרים. ומכל מקום נראה שמשום דרכי שלום עדיף שהקדימות תהא בדרך כלל על פי כל הקודם זוכה.
¹⁷⁰ זוהר, פרי נשא דקמ"ו ע"ב. וראה ריקאנטי במדבר ו ב-ג שמביא מקור ממדרש רות. וראה ב"י או"ח סי' קכח.

¹⁷¹ שו"ע או"ח קכח ו. וראה שו"ע הרב שם י, וערוה"ש שם טו.

¹⁷² שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' קכז.

¹⁷³ שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' נז, בשם הגרי"ש אלישיב.

¹⁷⁴ שו"ת שבט הקהתי שם.

¹⁷⁵ ראה מג"א סי' קכח סק"ז; מ"ב שם סקכ"ב; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' מז; שו"ת שרגא המאיר ח"ח סי' לו; שו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' מח; שו"ת צ"ץ אליעזר חט"ו סי' כב, ושם חכ"א סי' ז.

¹⁷⁶ שו"ע או"ח צ ט. וראה בהליכות שלמה, תפילה, פ"ה סי"ח ודבר הלכה שם, שהיינו דווקא שיתכווין להצטרף למניין מסויים, שהרי בערים גדולות יש מניינים בכל שעות היום. וכן כתב במרומי שדה ברכות דף 1.

¹⁷⁷ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יז.

¹⁷⁸ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' כב.

¹⁷⁹ מנחת אשר שם סי' כג, ושם מהדורה תניינא סי' לא. וראה ראיותיו שם.

יא. קריאת התורה בשבתות ובימים ב' ו-ה' היא דווקא בציבור¹⁸⁰, ולכן כשנמצאים יחידים בבידוד אין חובת קריאת התורה, ולא יוצאים ידי חובה בקריאה מחומש. אך צריך לקרוא את הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום. ואם יוכל הקהל להתפלל בשבת הבאה – ישלימו את הפרשה שהחסירו¹⁸¹.

יב. ולעניין השלמות פרשיות התורה שהחסירו בשבתות שלא היה מניין – נחלקו הפוסקים אם מעיקר הדין יקראו בשבת הראשונה שמתפללים בציבור רק את הפרשה שלפניה, ולא את כל הפרשיות שהחסירו בשבתות האחרות¹⁸², או ישלימו את כל הפרשיות שהציבור החסיר¹⁸³. ובמקרה כזה יקראו לכהן את כל הפרשה מהשבת שעברה ועד שני של פרשת השבוע, ואחר כך יקראו לשאר העולים בפרשת השבוע¹⁸⁴. אמנם אם החסירו הקריאה בתורה בשבת שיש בה שתי פרשיות – אין משלימים בשבת שאחריה¹⁸⁵, וכן אם בשבת שחזרו לקרוא בתורה קוראים שתי פרשיות – אין מוסיפים עליה את הפרשה שהחסירו¹⁸⁶. ויש מי שכתב שבעת מגפת הקורונה, שהפסיקו להתפלל בכל בתי הכנסיות מחמת הסכנה למשך כמה שבועות, וחזרו להתפלל בתנאים מגבילים, ויש חשש שיצטרכו עוד לחזור ולהימנע מתפילה בציבור – מעיקר הדין אין קוראים אלא את הפרשה של אותו שבוע שבו מתפללים במניין¹⁸⁷. ומכל מקום מכיוון שמדובר במחלוקת הפוסקים בדבר שהוא תקנה, מכיוון שיש סכנה בשהייה ממושכת של קיבוץ אנשים – בוודאי לא נכון להאריך את התפילה על ידי קריאת פרשיות נוספות.

ובעניין ההפטרות – לכל הדעות אין משלימים מה שהחסירו¹⁸⁸.

יג. אף שנוהגים לנשק את מעיל ספר התורה¹⁸⁹ ואת המזוזה¹⁹⁰ כאות חיבה, אבל בזמן מגפה אין לנשק מחשש להידבקות.

¹⁸⁰ ראה הליכות שלמה, תפילה, מילואים סי' יז.

¹⁸¹ שו"ע או"ח קלה א.

¹⁸² אגודה מגילה פי"ג סי' ל; שו"ת מהר"ם מינץ סי' פה; רמ"א או"ח קלה ב; מג"א שם סק"ד; שערי אפרים שער ז סי"ט, ושם סל"ט.

¹⁸³ כך משמע באור זרוע ח"ב הל' שבת סי' מה. וכן פסקו אליה רבה סי' קלה ס"ב; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' שלה, בשם החת"ס, שהעיד שכך נהג הגר"נ אדלר הלכה למעשה; הגר"א בתוספת מעשה רב אות לד; ערוה"ש או"ח קלה ו; החזו"א, הובא בסי' פאר הדור ח"ג עמ' לג; חזון עובדיה שבת ח"ב עמ' שלב; ילקוט יוסף הל' קריאת התורה עמ' כ, ועין יצחק - הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' נג ואילך; שו"ת בצל החכמה ח"א סי' ז. וראה מ"ב סי' קלה סק"ז שהביא שתי הדעות.

¹⁸⁴ שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' כח.

¹⁸⁵ שו"ת מהר"ם מינץ סי' פה; מג"א סי' קלה סק"ד.

¹⁸⁶ מ"ב סי' קלה סק"ז.

¹⁸⁷ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לד. ונימוקו: לפי השערי אפרים שער ד סל"ט דין השלמה הוא דווקא אם הציבור התפלל אך מאיזה סיבה לא קרא בתורה, אבל לא נאמר דין השלמה במקרה שהציבור כלל לא התקבץ לתפילה; ועוד, לפי שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ו דין השלמה נאמר רק אם בטלו הציבור את קריאת התורה פעם אחת אבל אין דין השלמה אם הציבור לא התפלל מספר שבתות.

¹⁸⁸ עין יצחק - הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' נז.

¹⁸⁹ הרמ"א או"ח קמט א כתב בשם אור זרוע שמביאים התינוקות לנשק התורה, כדי לחנכם ולזרזם במצות, וכן נוהגין. אבל לא מצינו מקור שכל מבוגר שספר התורה עובר לפניו מנשק אותו, ומובא שהגר"ש אלישיב כשנישק את ספר התורה לא היה נוגע בשפתיו אלא רק קרב אל הס"ת ונישקו באוויר, ומקורו ברמב"ם שמירת הנפש יב ד, ושו"ע יו"ד קטז ד, ובשי"ך שם, שאסור לתת מעות בפיו מחשש שדבק בהם של חולי, כיון שיד הרבים ממשמשת בהם. ומעתה כל שכן שמעיל הס"ת שלא רק ממששים בו, אלא מנשקים בפה

יד. יש מחולי קורונה שמאבדים את חוש הטעם, אך מכל מקום יברכו ברכה ראשונה על המאכלים¹⁹¹.

טו. אף שתלמוד תורה הוא כנד כולם בחשיבותו¹⁹², ואין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן¹⁹³, ותורה מגנא ומצלאל¹⁹⁴, אך היכא דשכיח היזיקא שאני¹⁹⁵, ואין דבר העומד בפני פקוח נפש, ולכן כשברור שהתקבצות אנשים יחד בזמן מגפה גורמת להדבקה ולסכנה של כל אחד ושל הכלל, אין ברירה אלא לסגור את תלמודי התורה והישיבות, ולהמשיך ללמוד תורה בדרכים אחרות¹⁹⁶.

8. ברכת הגומל

א. מי שחלה במחלת הקורונה וסבל מדלקת ריאות, ובוודאי אם היה מונשם – חייב לברך הגומל לאחר שהבריא.

ב. ומי שהנגיף נמצא בקרבו בבדיקות דם, וסבל מתסמינים קלים דמויי שפעת – אם הוא אדם בריא בעיקרו, לא יברך הגומל; ואם הוא אדם עם גורמי סיכון – יש מקום שיברך ברכת הגומל¹⁹⁷. אבל מי שיצא מבידוד ולא היה חולה – לא יברך ברכת הגומל¹⁹⁸.

ג. ומי שחייב בברכת הגומל אבל לא ניתן להתקבץ במניין – יכול לברך את הברכה בוועידת וידיאו (כגון זום), כי דין עשרה בברכת הגומל הוא לא כדין דבר שבקדושה שצריכים העשרה להיות בבית אחד, אלא מדין פרסום הנס, ולכן די שכולם רואים את המברך גם בווידיאו¹⁹⁹.

ד. ואף שלכתחילה צריך לברך ברכת הגומל בתוך שלושה ימים מההחלמה, אבל אם אין אפשרות כזו – ובתקופת מגפת הקורונה לא היו מניינים, וברכת הגומל צריכה עשרה גברים – יש לו תשלומים כל זמן שירצה, וכששוב יחזרו להתפלל במניין – יברך אז²⁰⁰.

שיש לחשוש לרוק של חולים. וכן מובא בסידור צלותא דאברהם (שחרית) לגאון רבי אברהם מטשכנוב שכתב שלא להניח לנשק בפה מטפחת ספר התורה. וק"ו בזמן מגפת הקורונה.
¹⁹⁰ ברמ"א יו"ד רפה ב כתב: "יא כשאדם יוצא מן הבית יניח ידו על המזוזה (מהרי"ל שם, ומוכח בעבודת כוכבים דף י"א), ויאמר: ה' ישמר צאתי וכו' (במדרש). וכן כשיכנס אדם לבית, יניח ידו על המזוזה. אך לא כתב שינשק אותה. אמנם בקיצושי"ע יא כה כתב שינשק את המזוזה. וראה בחשוקי חמד על מס' ע"ז יז א. מכל מקום ברור שמעיקר הדין אין מקור לנשק את המזוזה, ולפיכך בעידן מגפת הקורונה בוודאי אין לנשק את המזוזה.

¹⁹¹ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' מג. וראה נימוקיו שם.

¹⁹² משנה פאה א א.

¹⁹³ שבת קיט ב.

¹⁹⁴ סוטה כא א.

¹⁹⁵ פסחים ח ב.

¹⁹⁶ וראה בספרו של ש"י עגנון "ספר, סופר וסיפור", שמתאר את המגפה בתקופת אחיו הגדול של המהר"ל מפראג וחברו של הרמ"א – ר' חיים ב"ר בצלאל, בעל "ספר החיים": בימים הרעים ששלטה המגפה ... והסגירו אותו ואת אנשי ביתו שני חודשים, נתבטלו הישיבות ... ולא נתנוהו דאגותיו להשתעשע בהווית אביי ורבא, ולירד לעומק ההלכה.

¹⁹⁷ ראה בקונטרס נאות מרדכי (הגר"מ גרוס), בחלק שו"ת לעת צרה. וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(א).

¹⁹⁸ מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ו.

¹⁹⁹ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר.

²⁰⁰ שו"ע או"ח ריט ו. יש מי שהגבילו לברך עד שנה מההחלמה (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' ק. וראה חזון עובדיה, ברכות, עמי שנח); ויש שכתבו שהחיוב לא פוקע לעולם, ויכול לברך אפילו אחרי כמה שנים (שו"ת

9. שבת ויום טוב

- א. כאשר על פי השלטונות חייבים ללכת עם מסכה על הפה והאף, ועם כפפות על הידיים כדי למנוע הידבקות והדבקה – מותר לצאת כך גם לרשות הרבים, ואף שאין בו עירוב²⁰¹.
- ב. מותר להשתמש באלכו-ג'ל בשבת, ואין בו משום ממחק²⁰².
- ג. בבתי חולים שיש בהם מערכת אוטומטית שבודקת את חום הגוף של כל הנכנסים, מותר לבקר בשבת חולים, כי הנכנס הולך לפי תומו וללא כל מעשה מצידו, והוא בא לקיים מצווה גדולה²⁰³.
- ד. מותר לנסוע בעיר בשבת ובחג ברכב עם כרוז להודיע לרבים כשיש כאלה שהיו במגע עם פלוני שנמצא נשא חיובי לנגיף. עדיף לעשות כל זאת על ידי גוי, ואם אי אפשר – מותר גם על ידי יהודי²⁰⁴.
- ה. מדין פיקוח נפש מותר לחולה קורונה להתפנות בשבת למקום שבו מרוכזים חולי קורונה כדי למנוע הדבקות אחרים.
- ו. חולה קורונה שהחלים, אם ברור לרופאים שזה שהבריא יכול לשמש כתורם נוגדנים למי שנמצא במצב קשה – מותר לו לנסוע בשבת כדי לתרום את הפלזמה, ועדיף שיסע עם נהג גוי.
- ז. חולה הסובל מדיכאון או מחרדות ופחדים שנמצא בטיפול ובמעקב פסיכולוגי, ובידוד מלא ללא קרובים וידידים בימי שבת ומועד עלולים לדרדר את מצבו הנפשי – אם לדעת המטפלים בו שיחה בטלפון יכולה להועיל לו, מותר לו לטלפן לקרוב משפחה או למטפל כדי להפיג את הבדידות, או בווידיאו דרך מחשב, ועדיף שיעשה זאת בשינוי²⁰⁵.
- ח. יולדת שצריכה לנסוע לבית חולים בשבת, ורוצה שבעלה ילווה אותה, מותר לו לנסוע אתה²⁰⁶, גם אם לא ירשו לו להישאר אתה בבית החולים מחשש להדבקות חולים אחרים, ויחזור עם נהג גוי²⁰⁷.
- ט. נהג אמבולנס שנקרא כדי לפנות מבית חולים לבידוד ביתי חולה קורונה במצב קל – אם ידוע לו שבאותו בית חולים נוצרה מצוקת אשפוז, ולכן חייבים לפנות את החולים הקלים כדי לתת מקום לחולים היותר קשים, וגם אין אפשרות לאשפוז במחלקה אחרת

בצל החכמה ח"ה סי' פח אות ב; הלכה ברורה סי' ריט, בבירור הלכה אות כה). וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' כב שכתב שיכול לברך רק עד שלושים יום.
²⁰¹ ראה קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' ט, ומהדורה תניינא סי' יג; עין יצחק - - הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' נ-נא.

²⁰² מנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(ג).

²⁰³ מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ז.

²⁰⁴ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יג.

²⁰⁵ וראה פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>.

²⁰⁶ בעצם ההיתר ללוות יולדת בנסיעה לבית חולים בשבת – ראה בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ב עמ' 256 בסעי' לא.

²⁰⁷ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' טו.

מחמת החשש להדבקה – מותר לנסוע ולהביאו לביתו; ואם אין לו דרך לברר – מותר מדין ספק פקוח נפש.

י. צוות רפואי המטפל בחולי קורונה צריך להתקלח כשיחזור מביתו כדי למנוע הדבקה, ובשבת – יש מי שכתב שמותר לו להתקלח רק במים צוננים²⁰⁸, ויש מי שכתב שמותר גם במים בפושרים²⁰⁹. וביום טוב לכל הדעות מותר אפילו במים פושרים.

יא. אחד התסמינים של מחלת הקורונה הוא איבוד חוש הריח. לפיכך לא יברך על הבשמים בהבדלה במוצאי שבת²¹⁰. ואם נתכוין להוציא בני ביתו הקטנים שהגיעו לחינוך רשאי לברך על הבשמים, אף שהוא עצמו אינו יכול להריח²¹¹. ומכל מקום מי שאינו יכול להריח יכול לענות אמן על ברכת הבשמים בהבדלה, ואין ענייתו נחשבת הפסק כיון שהוא מסדר ההבדלה ומכבוד המצוה²¹².

יב. בתפילה בליל שבת, המתפלל ביחידות יאמר אחרי שמונה עשרה רק את פרשת 'ויכולו', ולא יאמר 'מגן אבות'²¹³.

יג. הפיוט 'אנעים זמירות' שנאמר בשבת נתקן להיאמר בציבור, ולכן המתפלל ביחידות לא יאמר פיוט זה²¹⁴.

יד. מי שיצא מבידוד בחול המועד ולא היה סיפק בידו להסתפר לפני החג – מותר להסתפר בחול המועד²¹⁵.

טו. רופא מותר לכבס את בגדי הרופא או המנתח בחול המועד²¹⁶.

²⁰⁸ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. האיסור לרחוץ כל גופו בשבת במים חמים אפילו אם הוחמו בערב שבת הוא משום גזרת הבלנין – שבת מ'א; רמב"ם שבת כ"ב; שו"ע או"ח ש"כ א. ואף שהמנהג הוא לא לרחוץ בשבת אפילו במים צוננים – ראה מג"א שם סק"י ומ"ב שם סקכ"א, אך במצב כזה אין להחמיר.
²⁰⁹ מנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(טז). וראה הגהות רעק"א לשו"ע או"ח שז' ה' ושם ש"כ א, שהתיר רחיצה בשבת במים שהוחמו מערב שבת למי שמצטער. ומכל מקום נראה שעדיף במים שהוחמו בדוד שמש ולא בחשמל, ובכל מקרה יזהר מסחיטה.

²¹⁰ טושו"ע או"ח רצ"ה; שו"ת תרומת הדשן פסקים וכתבים סי' רד.
²¹¹ ואמנם בטושו"ע שם כתב שיכול להוציא גם גדולים אם אינם יודעים לברך בעצמם, וכן הכריע בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' כ, אך רוב האחרונים חלקו בזה על השו"ע, וכן הכריע במ"ב שם סק"יג שדווקא להוציא בני ביתו הקטנים שהוא מדין חינוך, אבל לא גדולים אפילו מי שאינו יודע. וראה שו"ת רדב"ז ח"ה סי' ב' אלפים שכא שכתב שלא יברך, וראה מה שהעיר על דבריו בהגהות רעק"א סוסי' רצ"ז. וראה באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ד או"ח סי' כד. וראה בשו"ת חלקת יואב מהדו"ק אונס סי' ד. ואמנם במ"ב שם סק"יא כתב שמדובר במי שאין לו חוש הריח, אבל בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' קפג כתב שהוא-הדין גם במי שיש לו נזלת, שלמרות שזה רק מצב זמני, ודומה למצב בקורונה.

²¹² מנחת שלמה על מסי' פסחים עמ' רח"ץ. וראה הליכות שלמה, מועדים ח"ב פט"ז בארחות הלכה הע' 35.
²¹³ שו"ע או"ח רס"ח י, ובמ"ב שם סקכ"ד. היינו אפילו מתפללים במניין בבית אין אומרים מגן אבות, ובוודאי כשמתפללים ביחידות. וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' כח. אמנם בירושלים העתיקה נהגו לומר מגן אבות בכל מקום שמתפללים – ראה עין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' יז, ושם עמ' נא. וראה מנחת אשר שם.

²¹⁴ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. וראה שם שהביא בשם הגר"י סולובייצק שדין פיוט זה כדבר שבקדושה, עיי"ש.

²¹⁵ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' מד.

²¹⁶ מנחת אשר שם סי' מו.

10. פסח

א. נהגו הבכורים להתענות בערב פסח, אך כבר השתרש המנהג שהם עושים סיום מסכת, או משתתפים בסיום מסכת, ובסעודת המצווה לסיום המסכת הם נפטרים מהצום. אך בתקופת מגפת הקורונה, כאשר אסור להתקהל יחד, ובפרט מי שנמצא בבידוד, אם הוא בכור צריך ללמוד לבדו מסכת ולסיימה, כדי להיפטר מהצום. ואם הוא לאו בר הכי, יכול לסיים סדר משניות, או אף משניות של מסכת אחת אם לומד בעיון, או אפילו ספר נביאים אם לומד בעיון²¹⁷, אלא שבספרים כאלה יכול לפטור עצמו בלבד ולא אחרים²¹⁸. בעת מגפת הקורונה התירה הרבנות הראשית לישראל בשעת הדחק לשמוע סיום מסכת דרך טלפון, או דרך אמצעי תקשורת אחרים²¹⁹.

ב. מכירת חמץ יכולה להיעשות על ידי חתימה והעברת טופס ההרשאה לרבנים בפקס או במייל וכד', ובדוחק גדול ובמקום שאי אפשר למסור את השליחות מותר לתת הרשאה לרב בטלפון²²⁰. ניתן למכור חמץ גם דרך אתרים של רבנים המוכרים חמץ. ומי שהוא מורדם ומונשם – יכולים למנות עבורו שליח שימכור את חמצו מדין זכין לאדם שלא בפניו²²¹.

ג. יש שפסקו להימנע כליל משריפת חמץ בחוץ, ולקיים מצות ביעור חמץ על ידי פירור החמץ לגדלים של פחות מכזית, והשלכתם לאסלה בשירותים²²². ונראה שזה דווקא במקום שיש עוצר ואיסור לצאת מהבתים לשום מטרה, או כאשר מתאספים רבים יחד לשרוף את החמץ, אבל במקום שמותר לצאת מעט (כמו בישראל שהתירו לצאת עד 100 מ' מהבית) - אם שורף את החמץ בעצמו, ובכמות קטנה של חמץ – לא נראית סברא לאסור.

ד. מי שנמצא בבידוד ומתפלל ביחידות – יש אומרים שלא אומר הלל בתפילת ערבית של ליל הסדר²²³, כי זה נתקן דווקא בציבור²²⁴; ויש אומרים שגם יחיד יכול לומר הליל בערבית בליל הסדר²²⁵.

²¹⁷ ראה בכל אלה בפסקי תשובות סי' תע אות ט, ובמקורות שציינ. וראה שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קנז, ושם ח"ב סי' יב, שפסק שיוצא גם בסיום ספר מקרא, אך דווקא אם למד כפי פירושי רבותינו הראשונים ולא מפירושים של אנשים בעלמא.

²¹⁸ שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' כו.

²¹⁹ וכן פסק הרב הרשל שכטר, פורסם באתר של ישיבה-יוניברסיטי. וכן פסק במנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יב סק"ו.

²²⁰ פס"ד של רבני הבד"ץ עדה חרדית בירושלים, בראשות הגאב"ד הגר"ט וייס, והראב"ד הגר"מ שטרנבוך. וכן בעין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' כה ואילך; ובמנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לו.

²²¹ עין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' כז.

²²² פס"ד של הגר"ד פיינשטיין, והגר"ש קמינצקי, והגר"צ שכטר בארה"ב.

²²³ לנוהגים כן על פי המבואר במחבר או"ח תפז ד.

²²⁴ ביאור הגר"א או"ח סי' תפז סק"ד. וראה בס' נפש הרב (הגר"ד סולובייציק) עמ' רכב.

²²⁵ ברכ"י או"ח סי' תפז אות ח; כף החיים סי' תפז ס"ק לט-מב. וכן כתב במנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לט-מ.

ה. אנשים הנמצאים בבידוד, ובעיקר זקנים וזקנות שבני משפחותיהם מצווים להימנע מלהשתתף עמם מחשש שידביקו אותם בנגיף, צריכים לעשות את הסדר כהלכתו לבדם²²⁶.

ו. בנוסח "הא לחמא עניא" שבפתיחת ההגדה אומרים "כל דכפין ייתי וייכול", והרי ברור שאין מכניסים עניים לבית בעת המגפה, אך מכל מקום יאמרו זאת כי הכוונה היא זכר למקדש שהיו מזמינים לאכול אתם קרבן פסח²²⁷.

ז. אחד התסמינים של מחלת קורונה היא איבוד חוש הטעם. ומכל מקום גם במצב זה יוצא ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר ויכול לברך עליה, כי יוצא גם אם בלע מצה.

אבל ביחס למרור מכיוון שלא יצא אם בלע ולא הרגיש טעם המרירות בפיו – יאכל בלא ברכה²²⁸.

ח. תפילת יזכור יכולים לומר ביחידות.

ט. בעניין ברכת האילנות – מי שנמצא בבידוד יכול לברך ברכה זו בראיית האילנות דרך החלון²²⁹.

11. ספירת העומר

א. מנהג כל ישראל להימנע משמיעת מוזיקה בכלי נגינה, ואפילו מקלטות. אכן בתקופת מגפת הקורונה, כאשר נגזר על כל אחד להיות בבידוד, אם מדובר באנשים בודדים, ובוודאי כשהם חולים וזקנים, וכן בילדים שקשה להם לשהות תקופה ארוכה בבידוד – יש מקום להקל שמיעת מוזיקה בקלטות, בוודאי אם מדובר בשירה בפה, אך הוא-הדין גם בכלי נגינה, אם יש בזה כדי לרומם את מצב הרוח של הבודדים²³⁰. ואם יכול להסתפק בשירה המעוררת את האדם, אך איננה מביאה לריקוד ומחול, או בשמיעת פרקי חזנות –

²²⁶ מצב זה הוא קשה מאד מבחינה רגשית-חברתית, והיו כמה רבנים שהתירו שימוש באמצעים טכנולוגיים של וידאו וכד' כדי לשתף את הזקנים עם בני משפחתם העורכים את הסדר. שימוש בטכנולוגיות כאלה אסור גם ביום טוב (ראה בעין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' לה ואילך; מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' מא). יש מי שהציע לערוך חלקים מסויימים מהסדר באמצעות תקשורת ודיאו וכד' אחרי מנחה גדולה בערב פסח, שאז אין איסור בשימוש באמצעים טכנולוגיים כאלה, ובזמן שבת המקדש היה קיים הקריבו את קרבן פסח אחרי תמיד של בין הערביים לפני כניסת החג, ורק אותם חלקים בסדר שחייבים להתקיים אחרי צאת הכוכבים יעשו בבדידותם (הרב י. בן נון).

²²⁷ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר.

²²⁸ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' ל, מסתפק אם כדי לצאת ידי חובת מרור די בדרך אכילה, (לאפוקי בליעה), או שהרגשת טעם המרור היא הכרחית לקיום המצווה. ולכן מכריע שלא לברך מחמת הספק.

²²⁹ ראה שו"ת אור לציון ח"ג פ"ו-א.

²³⁰ ביסוד איסור שמיעת מוזיקה בכלי נגינה לא מצאנו לקדמונים שאסרו זאת במפורש, ואיסור כזה לא מוזכר בשולחן ערוך. אך כתבו האחרונים שיש בזה איסור גמור מדיני אבלות בימי ספירת העומר – ראה ערוה"ש או"ח תצג ב; מועד לכל חי סי' ו אות יא; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קסו, ושם ח"ג סי' פז, ושם ח"ד סי' כא, ושם ח"ה סי' סז וסי' קלז, ושם ח"ו"ד ח"ב סי' קלז; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' קיא; שו"ת משנה הלכות ח"ח סי' קפח, ושם ח"י"א סי' תב-תג; שו"ת יחווה דעת ח"א סי' מה, ושם ח"ג סי' ל, ושם ח"ו סי' לד, ועוד. וכן אסרו גם שמיעת שירה בפה – ראה הליכות שלמה מועדים ח"א פ"א סי"ד והעי' 53; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קכז; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' לג. אכן כאשר מדובר במצב של מחלה ובקושי נפשי – אין מקום להחמיר. וכן כתב בעין יצחק – הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' מד ואילך. וראה הליכות שלמה שם העי' 54 שהגרש"ז אויערבאך הורה פעם להתיר נגינה בפסנתר בבית חולנית כדי לחזק רוחה כי אין המטרה לשמוח אלא להקל מעליה הפחד.

13. יום הכיפורים

א. בעניין תפילה ביום הכפורים כתב הגאון רבי עקיבא איגר²⁴¹, שבשחרית לא יאמרו סליחות ופיוטים, ויסיימו את כל התפילות עד שעה 10, שאז יסגרו את כל בתי הכנסת²⁴². חיבים לקצר בחזנות ובניגונים, ויהיו הפסקות בין התפילות למנוחה.

ב. בזמן מגיפה, אם הרופאים אומרים שהתענית תזיק לבריאים, מותר לכולם לאכול פחות-פחות מכשיעור אפילו ביום הכיפורים²⁴³, וצריך להכריז ולהודיע ברבים שאין להתענות, וגם אין צריך תשלומים לתענית²⁴⁴.

ומספרים על ר' ישראל סלנטר, אבי תורת המוסר, שבעת מגפת כולירע בוילנה בשנת תר"ט (1848) הוא בעצמו עלה על הבימה ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, ודרש שהקהל לא יתענה, ויש מוסיפים שהוא בעצמו קידש על היין וטעם בפניהם²⁴⁵.

וכן מסופר שבשעת המגיפה בשנת תר"ח הכריז האדמו"ר ר' שלום מבעלזא, שכל מי שמרגיש חולשה רבה ישתה או יאכל כפי הצורך לחזק ליבו²⁴⁷.

ועוד יש מי שכתב שבעל השואל ומשיב אף הוא הורה לקהילת אסטראה בשנת תרל"ג (1873) שלא להתענות, הן חולים והן בריאים, ויאכלו פחות-פחות מכשיעור²⁴⁸.

²⁴¹ בס' פסקים ותקנות שם.

²⁴² להלן הצעה להשמטת פיוטים: בכל הסליחות לגמור "יכירו וידעו כי לה' אלקינו הרחמים והסליחות. **יום כיפור שחרית** - להשמיט בחזרת הש"ס: אמצת עשור לכפור תמה + כצהרים משפטיך האר; תאות נפש לשמך ולזכרך + נפש נענה תבשר סליחה; אנוש מה יזכה; אחדת יום זה בשנה; אמרו לאלקים ארץ אפים וגדל כח; מעשה אלקינו אין בשחק. **יום כפור מוסף** - להשמיט בחזרת הש"ס: שושן עמק איומה + שפתנו מדובבות ישנים; יום מימים הוחס + כפר פדיון נפש; אנוש איך יצדק; צפה בבת תמותה; אמרו לאלקים א-ל מלך בעולמו; האוחז ביד מדת משפט; אשרי עין ראתה אהלנו; לא אישים ולא אשם; תכפו עלינו צרות; תנות צרות לא נוכל... עד זכור רחמיך; אל תירא יעקב שובו בנים שובבים. **יום כפור מנחה** - להשמיט בחזרת הש"ס: איתן הכיר אמונתך + צדקה תחשב לנו; מאהב ויחיד לאמו + לפנינו יקימנו נחיה; אראלים בשם תם ממליכים; א-ל נא רפא נא תחלואי גפן פוריה.

²⁴³ שו"ת חת"ס ח"ו סי' כג; שו"ת רמ"ץ חאו"ח סי' לט; שו"ת דברי נחמיה חאו"ח סי' מ-מא.

²⁴⁴ שו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' כו.

²⁴⁵ הרב יחיאל יעקב וויינברג, תלמיד תלמידו של רבי ישראל סלנטר, מעיד על אירוע זה בפירוט בספרו שו"ת שרידי אש (מוסד הרב קוק), חלק רביעי עמ' רפט. וראה שו"ת מצפה אריה מהדו"ת חחו"מ סי' מה; המועדים בהלכה עמ' פג; סי' ימים נוראים לש"י עגנון, עמ' רעג; סי' מקור ברוך ח"יב פ"א. ויש מוסיפים שר"י סלנטר ציווה להכריז שבטרם תחילת יום הכיפורים ישבע כל יהודי כי החל מרגע זה ועד צאת היום הקדוש הוא לא יאכל כשיעור, ועל ידי זה יצא שאין איסור תורה לאכול מצד יום הכיפורים אלא רק מצד השבועה, כי אין איסור חל איסור, וממילא יהיו מותרים מן התורה לאכול חצי שיעור (ראה שו"ת רבי"ז סי' יא, ומה שכתב בזה). וראה עוד בס' תנועת המוסר ח"א עמ' 152 ואילך. וכן ראה עוד בס' ר' ישראל סלנטר (ע. אטקס), עמ' 183. וראה בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' צא שהגאון ר' ישראל סלנטר ציווה בשעת מחלת כולירע מתפשטת שכל בני העיר, אף שהיו בריאים, יאכלו ביום הכיפורים כדי שלא יחלו, מפני שהרעבים עלולים להדבק יותר. אמנם ראה בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' לא (ובהליכות שלמה מועדים ח"יב פ"ה הע' 58), שיש עדויות שר' ישראל סלנטר בעצמו לא אכל. ויש עדויות שאביו של החפץ חיים נפטר בוילנה ממחלת הכולירע בשמחת תורה שבועיים אחרי אותו יום כפורים.

²⁴⁶ ואמנם גירסת הסיפור שהגר"י סלנטר קידש ואכל עוגה קשה מאד מצד ההלכה, שהרי ביום הכיפורים אין כלל דין קידוש גם חולה שמותר לו לאכול, וכמו כן גם חולה שמותר לו לאכול צריך לאכול בשיעורים, וק"ו בריא אם הותר לו לאכול שצריך לאכול פחות-פחות משיעור, בעוד שהמקדש צריך לאכול שיעור שלם כדי שיהא קידוש במקום סעודה, ומי התיר לבריא לאכול שיעור שלם. ואמנם פוסקים אחרים שנהגו בזמן מגפות להתיר אכילה ביום הכיפורים לא קידשו והתירו רק פחות-פחות מכשיעור.

²⁴⁷ ימים נוראים, לש"י עגנון, עמ' רעג.

²⁴⁸ שו"ת מצפה אריה שם.

וכן נהג הראי"ה קוק שבהיותו רב בזוימל פרצה שם מגפת החולירע, והורה לאכול "אכילה קלה" (לא מפורט האם פחות מכשיעור או יותר) ביום הכיפורים, ועשה כך בעצמו בבית הכנסת בזמן התפילה והקהל בעקבותיו²⁴⁹.

אמנם יש מי שכתב להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם, אשר בתלתא הוי חזקה, מאלפים ורבבות אנשים ונשים ת"ל, התענו כולם בצום כיפורים דשנת תקצ"ט, ות"ט, ותרנ"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה, ונודע זאת כמעט בכל העולם אז²⁵⁰. ובעצם נראה שאין מחלוקת עקרונית ביניהם, אלא שהדבר תלוי במה שהרופאים סבורים ביחס למגיפה הנידונה - אם צום מחמיר את הבעיה, מותר לאכול ביום הכיפורים, ואם לאו - אסור.

ג. ועל כן אם מדובר בסוג מגיפה שלדעת הרופאים אין יתרון באכילה או בשתייה, אסור לבריאים להימנע מצום ביום הכיפורים. ואמנם לפי הידע הקיים היום, מגפת הקורונה איננה תלויה באכילה ושתייה, ולפיכך מי שהוא בריא, או שיש לו תסמינים קלים בלבד – חייב לצום²⁵¹.

14. פורים

א. מי שהפסידו את קריאות התורה של פרשות שקלים, פרה והחודש – אין להם תשלומין²⁵².

ב. במצב של הסגר או בידוד שאסור לצאת לבית הכנסת או להתכנס במניין – אסור לצאת גם לקריאת פרשת זכור, אף שהיא לדעת פוסקים רבים מן התורה. ומכל מקום יקרא את פרשת זכור ביחידות מתוך חומש, שאף שאינו יוצא ידי המצווה, אבל יש בזה משום זכירת עמלק²⁵³.

ג. אם הסתיים הבידוד או ההסגר עד פורים – יכוין לקיים מצות זכירת עמלק בקריאת התורה של "ויבא עמלק"; ואם גם אז עדיין יהיה בבידוד יכוין לצאת ידי חובת זכירת עמלק בפרשת כי תצא.

ד. כמו כן הנמצא בבידוד יקרא את המגילה בפורים ביחידות בביתו²⁵⁴. וכמובן עדיף שיקרא ממגילה כשרה ויברך את הברכות שלפניה, ואם אינו יודע לקרוא – טוב שמישהו

²⁴⁹ לשלשה באלול, עמ"ט.

²⁵⁰ סי' ראשית בכורים דל"ג, הובא בסי' המועדים בהלכה עמ"פד. ובשו"ת מצפה אריה שם, הביא שחלקו רבני ווילנא על ר' ישראל סלנטר. וראה מטה אפרים סי' תריח באלף המגן בהקדמה לסי' זה. וראה בבניאוה"ל סי' תריח ס"א סוד"ה חולה. וכן הביא בשד"ח מערכת יום הכיפורים, סימן ג, אות ד, בשם רבי דוד חיים חזן, שהיה הראשלי"צ בירושלים, על החולירע בשנת תרכ"ו (1865) שלא התיר לקהל לאכול, ורק ציווה שימעטו בפיוטים. וכן כתב בשו"ת זכר יהוסף ח"ד סי' רג.

²⁵¹ ראה קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה, סי' ג.

²⁵² שו"ת גינת ורדים כלל א סי' לו; הגהות רעק"א או"ח תרפה א; שערי אפרים שער ח סצ"ה; מ"ב סי' תרפה סק"ב. וראה עוד בפסקי תשובות תרפה א; מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לה.

²⁵³ ראה רמ"א תרפה ז, ובשו"ת בנין שלמה סי' נד.

²⁵⁴ וראה בהקדמת הרמ"א לספרו מחיר יין על מגילת אסתר, שנאלץ לעזוב את עירו קרקוב בגלל "עיפוש האוויר" וכתב: "ולא יכלנו לקיים ימי הפורים במשתה ושמחה להסיר יגון ואנחה".

יקרא עבורו מבחוץ. ומכל מקום איננו יוצא ידי חובת מקרא מגילה בשמיעה דרך טלפון, רדיו או כל אמצעי אלקטרוני אחר²⁵⁵.

ה. הנמצא בבידוד יכול למנות שליח לקיים מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים.

15. תשעה באב ושאר הצומות מזרבנן

א. חולה אף שאין בו סכנה פטור מלהתענות בתשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו רבנן²⁵⁶.
 ב. דין זה נכון אפילו בחולה שאינו מוטל במיטה, שאינו צריך להתענות²⁵⁷; ואפילו מי שהוא חלש וחש בגופו, אף על פי שאין בו סכנה, מאכילים אותו²⁵⁸; וכן זקנים תשושי כוח, שהתענית צער להם²⁵⁹, ואין כדאי להחמיר²⁶⁰; ואפילו חולה שנתרפא, אך עודנו תשוש כוח, מותר לו לאכול כל זמן שיש לחשוש שאם יצום יחזור לחוליו, רק שלא יאכל מעדנים²⁶¹.
 ג. חולה שאין בו סכנה אינו צריך אומד²⁶², היינו שאין צריך לאמוד ולשער אם יבוא לידי סכנה על ידי זה שיתענה, ואפילו אם אין בו סכנה כעת, כיוון שהוא בכלל חולה אין צריך להתענות²⁶³; ואפילו לא אמר צריך אני - מותר לאכול²⁶⁴.
 ד. יש הסבורים שגם בתשעה באב יש להאכיל חולה פחות-פחות מכשיעור, כמו ביום-הכיפורים²⁶⁵; ויש הסבורים שלא שייך כלל פחות מכשיעור בתשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו רבנן²⁶⁶; ויש מי שכתבו שזה דווקא במי שהוא כבר חולה, אבל בריא שיש חשש

²⁵⁵ שו"ת משפטי עוזיאל מה"ת חאו"ח סי' לד; שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט; יחיה דעת ח"ג סי' נד; החשמל בהלכה ח"א פי"ג.

²⁵⁶ שו"ת מהר"ם מרוטנברג האחרונים סי' טו; שו"ע או"ח תקנד ו. וראה בחידושי הגר"ח (סטנסיל) סי' מה שמה שנאמר שבמקום חולי לא גזרו רבנן הכוונה דאין כאן דין תענית ולא רק משום דאונס, ולא שייך חומרא אף בחולה שאין בו סכנה. ומסופר שאחד שהיה חולה שאין בו סכנה ושאל את הגר"ח מבריסק אם הוא יכול להחמיר ולצום, ואמר לו הגר"ח שיקבל עליו תענית יחיד במנחה שבערב תשעה באב, כי אין כל משמעות לצום שלו במצבו בתשעה באב, והוא סתם תענית יחיד שיכול לקבל עצמו בכל יום. ודלא כשו"ת זכרון יוסף סי' כא, ושו"ת דברי נחמיה סי' מ, שהחמירו.

²⁵⁷ ערוה"ש או"ח תקנד ז; כף החיים שם סק"ל וסק"ג.

²⁵⁸ מ"ב סי' תקנד סק"א. וראה עוד שו"ת להורות נתן ח"ב סי' לו; ושם ח"ג סי' לד.

²⁵⁹ רוח חיים סי' תקמט סק"א.

²⁶⁰ מ"ב סי' תקנד סק"ז.

²⁶¹ כף החיים סי' תקנד סק"א.

²⁶² רמב"ן, תורת האדם, ענין אבלות ישנה והיא תשעה באב; טושו"ע או"ח תקנד ו.

²⁶³ מ"ב שם סק"ב. וראה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רסד.

²⁶⁴ ט"ז או"ח סי' תקנד סק"ד. בהבנת דברי הט"ז הללו ראה ביד אפרים שם; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפט; שו"ת שבה"ל ח"ד סי' נו.

²⁶⁵ שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנז; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפט; מרחשת ח"א סי' יד סק"א; שד"ח מערכת בין המצרים סי' ב אות א ואות מג, בשם צמח צדק החדשות ודברי נחמיה; שו"ת צמח צדק שער המילואים סי' ח-ט; ביאור"ל סי' תקנד ס"ו; שו"ת שי למורא חאו"ח סי' ד; ס' מרחשת ח"א סי' יד. ועיי"ש שהעיד על עצמו שכשהיה חולה בתשעה באב נהג בעצמו לאכול פחות-פחות מכשיעור. וראה מחלוקת ר"ש סלנט והאדר"ת, הובאו דבריהם בספר זכרון לר' השיל רייזמן עיונים בתעניות עמ' קמח, וראה הערות ר"י זילברשטיין שם. וראה חלק זה שער ג פי"ג סכ"א בגדרי פחות-פחות מכשיעור.

²⁶⁶ ערוה"ש או"ח תקנד ז; מזבח אדמה סי' תקנד; מחזיק ברכה בקו"א אות א; שו"ת אבני נזר חאו"ח ח"ב סי' תקמ; שו"ת שערי דעה ח"ב סי' רנב; משנת יעבי"ץ חאו"ח סי' מט; שו"ת צי"א ח"י סי' כה פט"ז; שו"ת שבה"ל ח"ד סי' נו; רש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בסי' ועלהו לא יבול עמ' רא, ובסי' נשמ"א מהדורה שניה חאו"ח סי' תקנד סק"ו. וראה גם בסי' הליכות שלמה מועדים ח"א פי"ב הע' ב.

שיחלה, כגון כשיש מגיפה כמו כולירע, ויש חשש שיחלה, אז יש להחמיר בפחות מכשיעור²⁶⁷.

ה. לאור כללים אלו בהתייחס למגפת הקורונה עולות המסקנות הבאות:

מי שהוא בריא, ללא תסמינים, וללא עדות למגע עם חולה מאומת – חייב לצום²⁶⁸.
מי שנמצא בבידוד בגלל מגע אפשרי עם חולה מאומת, אך אין לו כל תסמינים והוא חש בריא – חייב לצום.

מי שבדיקה נמצא חיובי לקורונה, אך אין לו כל תסמינים, והוא חש בריא – יש מהרופאים הסבורים שיכול לצום, ויש הסבורים שיאכל וישתה פחות-פחות מכשיעור.

חולה קורונה שיש לו תסמינים - לא יצום, וכן כל מי שיש לו גורמי סיכון – אסור לו לצום.

חולה קורונה קשה שהבריא – אם נותרו סיבוכים, או שהוא מרגיש חלש, או שיש לו גורמי סיכון - לא יצום עד להחלמה מלאה; ואף אם נראה שהבריא לגמרי לא יצום בחודשים הראשונים לאחר מחלתו, כי ישנן עדויות על התפתחות סיבוכים גם תקופה אחרי תום המחלה החריפה.

ו. רופאים או אחיות שמתקשים לעבוד ביום צום כראוי, ובפרט כשצריכים לבצע ניתוחים או טיפולים מורכבים – רשאים לאכול²⁶⁹.

ז. אף שרחיצה היא אחת מהעינויים האסורים בתשעה באב²⁷⁰, אבל בזמן מגפת הקורונה נדרשת רחיצה להגנה מפני הדבקה, ולכן מותר לרחוץ ידיים בסבון וכן בחומרים מחטים לפי הנחיות שלטונות הבריאות²⁷¹.

ח. אמירת קינות איננה מצריכה ציבור, ואפשר לאומרם גם ביחידות. לפיכך בתקופת המגפה, שיש לקצר בשהייה ביחד של רבים, יכולים להתפלל שחרית, לומר מספר קטן של קינות²⁷², ולהשלים את אמירת הקינות בבית.

²⁶⁷ כמבואר בביאה"ל ס"י תקנד ס"ו. וראה בשבה"ל שם; מועדים ח"א פ"ג ס"ה ובדבר הלכה שם; קב ונקי ח"ב ס"י קצג בהע"י קט.

²⁶⁸ ואף לשיטות הפוסקים שהתירו גם לבריא לאכול ביום הכיפורים בעת מגפת הכולירע הרי מהות המגפות שונה – הכולירע גורמת לשלשולים קשים ולהתייבשות, ולכן יש צד לומר שגם הבריא לא יכנסו למחלתם כשהם בצום, אבל הקורונה גורמת לדלקת ריאות ואין כל עדות לבעיה עבור מי שצם לפני שחלה, ובכל מקרה מיד כשירגיש תסמינים יוכל לאכול ולשתות ואין עדות שמצב כזה יחמיר את מצבו. ובוודאי לשיטות הפוסקים שאסרו לבריא לאכול ביום צום גם במגפת הכולירע ק"ו שהדבר נכון במגפת הקורונה. ראה לעיל בדיני יום הכיפורים.

²⁶⁹ הליכות שלמה מועדים א פ"ג ס"ד בארחות הלכה הע"י 12.

²⁷⁰ שו"ע או"ח תקנד ז.

²⁷¹ שלא גרע מההיתר לרחוץ ידיו המלוכלכות בטיט וצואה להסיר הלכלוך – שם ט.

²⁷² כגון הקינה הראשונה והאחרונה, הקינה ארזי הלבנון והקינה ציון הלא תשאל.

16. טבילה במקווה

א. ביחס לגברים – איסור גמור לטבול במקווה בזמן מגפה, בהיותו מקום שיכול להדביק, והמקפידים על טבילות לפני התפילה יכולים להסתפק בטי' קבין, היינו יכולים לעמוד תחת מים זורמים במקלחת במשך כמה דקות²⁷³.

ב. ביחס לנשים – טבילה בזמנה שהיא מצווה – מותרת, בתנאי שהמקווה עומדת בכל כללי ההיגיינה, הבניין וכל המשטחים מנוקים בתדירות גבוהה ובחומרים מאושרים לחיטוי מפני הנגיף, מי המקווה יכילו כלור בריכוז שיוגדר על ידי המומחים כממית וירוסים (למרות שלא הוכח שנגיף הקורונה עובר דרך המים), ומעקב של רמות הכלור וה-pH הרצוי, מי המקווה יוחלפו כל יממה, וכל אשה תהא לבדה באותו אזור, הטובלת תעשה את כל ההכנות לפני הטבילה בביתה ותשהה במקווה רק לצורך הטבילה עצמה, המגבות ושאר הכלים הדרושים לרחצה יהיו של הטובלת עצמה, והבלנית תעמוד במרחק 2 מטרים מהטובלת.

ומותר לאשה להתרחץ מיד לאחר הטבילה אם חוששת שעלולה הייתה להידבק בטבילה במקווה²⁷⁴.

אם יש צורך לרווח בין הנשים הזקוקות לטבילה יש מי שהתיר לטבול ביום השמיני, ומותרת לספר לבעלה, אך שלא תשמש עד הלילה²⁷⁵.

יש מהרבנים שאסרו על נשים ששוהות בבידוד לטבול במקווה עד שיעברו ימי הבידוד, ויש שהתירו לה לטבול אחרונה, ואחר כך יחטאו היטב את המקווה ויחליפו את המים.

אשה חולה בקורונה, או נשאית קורונה, או שיש לה תסמינים חשודים לקורונה לא תטבול במקווה עד שתחלים לחלוטין.

ויש שהתירו לחולת קורונה לטבול במקום מבודד בים, אם אפשר.

17. טבילת כלים

אם מדובר בזמן שאין לצאת מהבית, ומקום המקוואות לגברים ולטבילת כלים סגורים - ניתן לתת כלים חדשים במתנה לגוי, ולשאול אותם ממנו, ובעתיד כשהדבר יתאשר צריך לטבול אותם בלי ברכה²⁷⁶.

עצה אחרת שיפקיר את הכלי בפני שלשה, ויתכוין לא לזכות בו בחזרה²⁷⁷.

²⁷³ כמבואר ברמ"א או"ח תרו"ד לגבי ט' קבין כתחליף לטבילה בערב יום כיפור.

²⁷⁴ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' יא. והיינו אף שהמנהג שהנשים לא רוחצות אחרי הטבילה – ראה מרדכי שבועות סי' תשנ, ורמ"א יו"ד רא עה, אך מדובר בחומרא בלבד, ולכן במקום חשש סכנה – מותר. וראה שו"ת אג"מ חיו"ד ח"ב סי' צו שהתיר לאשה איסטניסטית לרחוץ ביום הטבילה.

²⁷⁵ קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' ז. ואף שמבואר בנידה סז ב, ונפסק בשו"ע יו"ד קצז ג, שאסור אשה לטבול ביום ואפילו ביום השמיני משום סרך בתה, אבל בשו"ע סי"ד נפסק שבמקום אונס – מותר, ובוודאי שמצב מגפת הקורונה הוא גדר אונס רבים, ומה שפסק הרמ"א שם סוסע' ה שתסתיר טבילתה עד הלילה ואסורה בתשמיש עד הלילה, כתב בחכ"א קיח ו שחומרא זו היא דווקא אם טבלה ביום השמיני ללא אונס, אבל באונס ליתא לחומרא זו.

²⁷⁶ ראה שו"ע או"ח שכג ז, ושם יו"ד קכ טז.

18. ברית מילה

מחבר הקונטרס (א.ש.), בתוקף תפקידו כיו"ר הוועדה הבין-משרדית להסמכה ולפיקוח על המוהלים, פרסם ביום ב' מני"א תש"פ את הנהלים המעודכנים הבאים:

א. כאשר התינוק ואמו בריאים ללא כל עדות לנשאות נגיף הקורונה, או מגע עם נשא כזה, או תסמינים החשודים למחלה - חובה לקיים את ברית המילה ביום השמיני במועדו וככל הלכתו.

ב. חובה על המוהל לעקוב אחרי ההנחיות של משרד הבריאות ולהקפיד למלא את כל הדרישות ככתבם וכלשונם. ביתר שאת על המוהל להקפיד על ניקיונו הכללי, ובמיוחד בניקיון ידיו ברחיצה במים וסבון ובאלכוהול, ועל סטריליות מכשירי המילה; לשטוף את הפה בליסטרין; לשאת מסכה על הפנים; ומומלץ שהמוהל ילבש סינר חד פעמי, ויחליפו בכל ברית.

ג. על המוהל לוודא שמספר המשתתפים בברית הוא מינימום הכרחי, ובכל מקרה לא יעלה על מספר המשתתפים המותרים לפי הנחיות משרד הבריאות בכל עת (יש לעקוב אחרי פרסומי משרד הבריאות ביחס למספר המותר של אנשים נכון ליום הברית); ועליו להקפיד על רווח של 2 מטרים בין כל משתתף.

ד. כמו כן צריך המוהל לוודא שהסנדק, וכל מי שמתקרב לתינוק ולמוהל – הורים, קוואטר, ברכות וכד' - ילבש מסכה, וירחץ ידיו במים וסבון ובאלכוהול.

ה. על המוהל להקפיד לשמור מרחק של 2 מטרים מכל מי שהוא בא במגע אתו לפני הברית ואחריה, כולל מתן הסברים להורים ותשובות לשאלותיהם תוך שמירת המרחק.

ו. חובה לבצע מציצה בכל ברית, אך בתקופת מגפת הקורונה יש לבצעה בשפופרת בלבד²⁷⁸. הנחיה זו בתוקף רק לתקופת המגפה. בעת ביצוע המציצה בשפופרת יש להרים את המסכה ולהחזירה מיד לאחר מכן.

ז. מוהל נגוע בקורונה, או שיש חשש שהוא נגוע בקורונה, או שבא במגע עם נשא קורונה מאומת - אסור לו לבצע ברית מילה עד שיקבל אישור מוסמך ממשרד הבריאות שהוא בריא; מוהל ששהה בבידוד בגלל מגע עם נשא נגיף הקורונה, אך הוא עצמו לא נשא הנגיף, ואין לו תסמינים החשודים למחלת הקורונה - רשאי לחזור ולמול אחרי שישלים את ימי הבידוד על פי הנחיות משרד הבריאות (יש לעקוב אחרי פרסומי משרד הבריאות ביחס למספר ימי הבידוד הנדרשים לפי המצב נכון ליום הברית).

ח. יולדת שאובחנה כנשאית קורונה, או שיש חשד שהיא נגועה בקורונה, או שהייתה במגע עם חולה קורונה מאומת, בין אם חלתה לפני הלידה, או במהלכה, או בסמוך לאחר הלידה לפני מועד הברית, והיא מניקה את התינוק, או נמצאת בקשר הדוק אתו, או שנמצאת בבידוד אתו - יש לדחות את הברית עד אחרי שיתברר שהאם והתינוק בריאים על פי

²⁷⁷ שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' סו אות טז; ארחות רבנו ח"ד עמ' נד, בדעת הסטייפלר; שו"ת מנחת אשר ח"ג סי' נז, ובמנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לז-לח. אמנם ראה בשו"ת מהרי"ל דיסקין, קונטרס אחרון סי' ה אות קלו, שלא מועיל הפקר בזה.
²⁷⁸ וראה מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ב שאף הוא כתב לעשות מציצה בשפופרת בתקופת הקורונה.

אישור ממשרד הבריאות; ובמקרה זה אין צורך להמתין שבעה ימים. אם התינוק עבר בדיקת מטוש ביום השמיני לחייו ונמצא שלילי, ואין לו כל תסמינים – מותר למולו בזמנו. ט. דין זה נכון לכל מי שמטפל בתינוק מהלידה ועד הברית, והוא נשא קורונה, או שהיה במגע עם נשא קורונה והוא בבידוד. וכבר כתב הרמב"ם מילה א יח:

אין מליץ אלא ולד שאין בו שום חולי, שסכנת נפשות דוחה את הכל, ואפשר למול לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם.²⁷⁹

י. אם אבי הבן לא יכול להיות נוכח בברית המילה הוא יכול לברך ברכת להכניסו וברכת שהחינו בטלפון; אבל ברכת אשר קידש ידיד מבטן עדיף שיברך אחד שנוכח במקום הברית.²⁸⁰

19. נישואין

עצם קידושי אשה מצריך את נוכחות החתן והכלה, שני עדים כשרים, ומסדר החופה וקידושין. ברכות אירוסין צריך רק לכתחילה שיהיו עשרה²⁸¹, אבל ברכות הנישואין צריך עשרה לעיכוב, והחתן מן המניין²⁸², אלא שנחלקו הפוסקים אם הדין שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה הכוונה כפשוטו שאם לא ברכו ברכת חתנים האשה אסורה לבעלה, או הכוונה שהארוסה אסורה לבעלה עד שתיכנס לחופה, אבל ברכות חתנים אינן מעכבות²⁸³. ומגדולי האחרונים יש מי שהכריע כדעה אחרונה²⁸⁴. לפיכך יש מי שכתבו שאם יש סכנת הדבקה בזמן מגפה, וצריך שיתקבצו כמה שפחות בני אדם יחד, יעשו חופה ויחוד עם שני עדים, בלא עשרה²⁸⁵.

20. קבורה

א. בגלל החשש מפני התפשטות המחלה והדבקה בה התירו הפוסקים שינויים שונים בדיני הקבורה של אנשים שמתו עקב זיהומים ומגיפות, כגון לשפוך על המת סיד, לחטא את הגופה בחומרים כימיים, לקבור בעזרת כלים מכניים וכיו"ב²⁸⁶.

²⁷⁹ נהלים אלה אושרו ע"י שני הרבנים הראשיים לישראל, הגר"י יוסף והגר"ד לאו.

²⁸⁰ מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ב.

²⁸¹ שו"ע אבהע"ז לד ד.

²⁸² שם סב ד.

²⁸³ ראה ב"ש שם סק"ד.

²⁸⁴ שו"ת נובי"ק חאבהע"ז סי' נו.

²⁸⁵ שו"ת עמק הלכה (גולדשטיין) ח"א סי' סז; הלכות קורונה להגר"צ שכטר.

²⁸⁶ ראה שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' צז; שו"ת ערוגת הבושם (גרינוואלד) ח"ב חיו"ד סי' רנא; פת"ש יו"ד סי' שסג סק"ה; הגר"ש גורן, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 93 ואילך. וראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלד, בעניין העברת נפטרים מבית קברות ארעי לנפטרים במגפת הכולירע. וראה שו"ת רוח חיים (פאלאג'י) חאו"ח סי' שכה סק"ד אם להתיר קבורה בזמן מגפת כולירע בשבת על ידי גוי. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ד סי' נה, בעניין קבורה מהירה בשבת של אשה בעת מגיפת כולירע. וראה באופן כללי מאמרו של י. וייסינגר, תחומין לו תשע"ו עמ' 234 ואילך.

ב. בעת מגפת הקורונה הוחלט על ידי הוועדה לכבוד המת של הרבנות הראשית לישראל שנפטר ממחלת הנגיף הזה לא יעבור טהרה ולא יולבש תכריכים, אלא יעטפו אותו בשני שקי פוליאאתילין שייסגרו באופן הרמטי, וכך ייקבר, והמטפלים בקבורתו יתמגנו היטב לפי הכללים הרפואיים למיגון מפני הידבקות במחלה זיהומית²⁸⁷.

משרד הבריאות הוציא הנחיות מפורטות כיצד לטפל בנפטר מקורונה מרגע מותו במתקן הרפואי ועד קבורתו. בתחילה היו ההנחיות, כאמור, לעטוף את המת בשני שקי פוליאאתילין סגורים הרמטית, וכך יובל הנפטר לבית הקברות, וייקבר שם בצורה זו ללא טהרה ותכריכים. אך בהמשך הקים משרד הבריאות 4 מתקנים ייעודיים למתים מקורונה, עם הקפדה יתירה על מיגון אנשי החברה קדישא, והתירו טהרה חיצונית בלבד והלבשה בתכריכים. ויש מי שכתב שצריך לקרוע את השקים בזהירות רבה בעת הטמנת המת בקבר, בגלל האיסור לעכב את עיכול הבשר של המת²⁸⁸.

ג. לויית המת תיעשה על ידי מספר מצומצם מאד של קרובים מדרגה ראשונה, גם אם הנפטר הוא גדול בישראל.

ג. בהנחיות לחברה קדישא בעולם צויין שאם נפטר אדם ממחלה ידועה שאין לה קשר לוירוס הזה צריכים לבצע טהרה ולעוטפו בתכריכים, אך בכל מקרה צריכים המטפלים להתמגן כראוי, ולפי הכללים למניעת הידבקות של מחלות זיהומיות²⁸⁹.

ד. במקומות שמספר המתים לי"ע הוא גדול ורב, ויש חשש שישרפו את גופות המתים, מותר להניח לגוי לקבור מת יהודי בשבת. וביום טוב – אף שלא נהגו עוד לקבור מתים ביום טוב ראשון²⁹⁰, יש מי שכתב שבעת המגפה הקשה הזו מותר לקבור את המת ביום טוב כדינא דגמרא²⁹¹, ומותר בתוך התחום, וביום טוב שני אף מחוץ לתחום, ובלבד שילכו ברגל ולא יסעו ברכב, פרט לקברנים או לבני משפחה שמקפידים לקבור בעצמם שאז מותר להם לנסוע ברכב, וביום טוב שני מותר גם לחזור ברכב²⁹².

ה. מי שקנה חלקת קבר בישראל ונפטר בחו"ל, אך בגלל המצב בגין הקורונה לא יכולים להעבירו לקבורה בישראל, מותר לקבורו בחו"ל על מנת להעבירו לישראל כשהדבר יתאפשר, ואז מותר לפנותו²⁹³.

²⁸⁷ וכבר כתב בעל החכמת אדם בהקדמה להנהגות החברא קדישא שכל ענייני טהרת המת לא מצינו לזה שורש בגמרא. וראה בס' גשר החיים פ"ט ס"ג אות ד שבזמן מחלה מדבקת אין עושים הטהרה הפנימית.

²⁸⁸ הלכות קורונה להגרי"צ שכטר. וראה שו"ת אגרות משה ח"ג חיו"ד סי' קמג.

²⁸⁹ ראש שירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות בישראל הוציא הנחיות מפורטות לטיפול בנפטר חשוד או מאומת לתחלואה בנגיף הקורונה ביום כ"א באדר תשי"פ (17.3.20).

²⁹⁰ ראה שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קכב ענף ד, ושם חאו"ח ח"ג סי' עו. וראה בס' נפש הרב עמי קפט.

²⁹¹ שו"ע או"ח או"ח תקכו ו.

²⁹² פסקי קורונה של הגרי"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>.

²⁹³ כמבואר בשו"ע יו"ד שסג א שמותר לפנות מת לארץ ישראל, ובוודאי אם התנו כך מלכתחילה בעת קבורתו בחו"ל.

21. אבלות

א. בעת מגפה נהגו שלא להתאבל משום פחד²⁹⁴, אך נוהג דברים שבצינעא, וגם אינו רשאי לעסוק בסחורה הרבה²⁹⁵. ונחלקו אחרונים אם המגפה נעצרה בתוך שלשים יום מהקבורה – אם צריך להתאבל²⁹⁶. במגפת הקורונה הגבלת האבלות נובעת בעיקר בגלל הצורך בריחוק חברתי.

ב. כמו כן אין מנחמים, ובפרט במגפת הקורונה שיש לשמור על כללי בידוד וריחוק חברתי.

ג. מי שנמצא בבידוד והוא אבל, או שחל יום הזיכרון לאביו או לאמו – יבקש ממישהו אחר לומר קדיש במניין²⁹⁷, אם ניתן לעשות כן.

ד. בימינו ניתן לקיים בשעת הדחק הזו ניחום אבלים בטלפון, בדואר אלקטרוני, ב"זום", וכדומה.

ה. במקומות שבהם לא-עלינו ישנם מתים רבים בבת אחת, עד שאין יכולת לקבור את כולם עד עבור מספר ימים ואפילו שבועות, וגם לא ניתן לדעת בעת הפטירה מתי תתקיים ההלוויה, חלים על הקרובים דיני אבלות אחרי שהמת נמסר לחברה קדישא וכבר הזמינו תכריכים, אף שטרם קברו את המת²⁹⁸.

ה. קדימויות²⁹⁹ בטיפול בחולי קורונה במצב של מחסור חמור

1. פתיחה

הסוגיה החמורה והקשה ביותר במצבי מגפות עולמיות היא שאלת הקדימויות בטיפול רפואי מתקדם כאשר קיים מחסור במיטות לטיפול נמרץ, במכשירי הנשמה, בעזרי מיגון, בחומרי בדיקות ובתרופות, ובכוח אדם מיומן – רופאים, אחיות, טכנאים וכד'. במצבים כאלה צריך לקבל החלטות טרגיות וקשות של העדפת חולים מסויימים על פני אחרים בגלל היעדר משאבים הנחוצים לטיפול בכל אחד.

²⁹⁴ שו"ת מהרי"ל סי' מא (וראה מה שכתב בשו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' צ); רמ"א יו"ד שעד יא; שו"ת רב פעלים ח"ג חיו"ד סי' כח; שו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' צ.

²⁹⁵ שו"ת דברי מלכיאל שם.

²⁹⁶ ראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שמב – שצריך, ושו"ת שואל ומשיב קמא ח"א סי' שעא שלא צריך. וראה שו"ת יביע אומר ח"י חיו"ד סי' נח אות כג שהכריע שאין צריך להתאבל. וראה מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' יא-יב שלדעתו אין כהלכה כמנהג שהביא הרמ"א וצריך להתאבל.

²⁹⁷ וראה בשו"ת זכר שמחה סי' ח מביא פסק מהגרעק"א בזמן מגפת כולירע שהיו הרבה יתומים שלא יצא לכל אחד מהם לומר אפילו קדיש אחד פעם בחודש (לפי המנהג שרק אבל אחד אומר קדיש, ולא כפי שהתקבל בדורות האחרונים שכל האבלים אומרים יחד קדיש), והתקין שכל האבלים יאמרו יחד קדיש אחרי עלינו לאותה שנה.

²⁹⁸ הגר"צ שכטר באתר ישיבה-יוניברסיטי. וראייתו מהמבואר בשו"ע יו"ד שעה ד, בדין של מת בעיר במצור; ושם שעה ב, בדין מת שנשלח למדינה אחרת; ודגול מרבבה יו"ד ריש סי' שעה במת בערב יום טוב ומסרוהו לגויים שיקברוהו ביום טוב. וראה עוד שו"ת זקן אהרן ח"ב סוסי" פח.

²⁹⁹ Triage. וכיום מכנים זאת תיעדוף.

נגיף הקורונה גורם לקשיי נשימה בדרגות שונות. החולים הקשים נזקקים לאשפוז ביחידות לטיפול נמרץ, והקשים במיוחד זקוקים להנשמה באמצעות מכשירי הנשמה, ולעתים גם טיפול ב-ECMO.

לאור מספר הנדבקים הגדול, ובמיוחד המספר הגדול של הנזקקים למכשירי הנשמה, הגיעו מספר מדינות לאי ספיקה של מערכת הבריאות, ונאלצו לקבוע אמות מידה לקדימויות במתן טיפול נשימתי מורכב.

במדינת ישראל, בעת כתיבת קונטרס זה, ב"ה לא קיימת בעיה כזו, כי מספר החולים הקשים הנזקקים להנשמה מלאכותית הוא נמוך, והמדינה דאגה לבנות חדרי טיפול נמרץ ארעיים רבים, רכשה ובנתה מכשירי הנשמה, והכשירה רופאים ואחיות לטיפול בהנשמה. אך קיים החשש שח"ו נגיע למצב דומה לאיטליה, לספרד, לצרפת או לארה"ב, ויצטרכו להתקבל החלטות על קדימויות בטיפול בחולי קורונה הזקוקים להנשמה.

2. מצבים שונים של קביעת קדימויות רפואיות בזמן מחסור

הסוגיה של קביעת קדימויות רפואיות במצבי מחסור מוכרת מאז ומעולם בצורות שונות, ובגין סיבות שונות:

מצבים המוגדרים כאירועים רבי-נפגעים (אר"ן = אירוע רב-נפגעים), כגון תאונות דרכים עם פצועים רבים בבת אחת ובו-זמנית; אסונות טבע, כמו רעידות אדמה, שיטפונות, סופות טורנדו וצונמי וכיו"ב; מלחמות עם פצועים בנשק קונבנציונלי ובלתי-קונבנציונלי (אב"כ = אטומי, ביולוגי, כימי); אסונות תעשייתיים, כמו דליקות, התפוצצויות, דליפת חומרים רעילים וכיו"ב; ולעניינינו מגפות המוניות, כגון דֶבֶר, כולירע, שפעת, אבולה, איידס וכד'.

המדובר בדרך כלל באירוע פתאומי ובלתי חזוי מראש, בו נפגעים בני אדם רבים בפציעות פיזיות ונפשיות בדרגות שונות, בתוך פרק זמן קצר, וכאשר קיימת יכולת מוגבלת מצד המערך הרפואי לתת פתרונות מלאים לכל אחד מהנפגעים, הן בגלל היעדר כוח אדם ואמצעים מספיקים, והן בגלל מהירות ההתערבות הנדרשת.

בכל אלה צריכים להתקבל החלטות ביחס לקדימויות בטיפול, ואכן קיימים הנחיות והוראות שונות הנוגעים לפתרונות אפשריים להחלטות טרגיות וקשות אלה. קיימות שיטות שונות לקביעת קדימויות, כגון טיפול על ידי הטלת גורל, או טיפול בשיטת כל הקודם זוכה, היינו במי שהרופא פוגע תחילה - בו הוא יטפל. לשתי שיטות אלו יש צדק מוסרי בכך שהטיפול הוא אקראי, ולכאורה נותן סיכוי שווה לכל חולה, אך הוא פחות מוסרי בכך שהוא איננו מתחשב בדרגות החומרה של הפציעות, בסיכויים להצלת חיים, ובעיקר בהקרבת רבים למען יחידים.

מגפת הקורונה העולמית יצרה דילמה הלכתית מהחמורות, הקשות והטרגיות ביותר של צורך בקביעת קדימויות לטיפול בחולים קשים ומונשמים. משמעות החלטות טרגיות אלו היא שבמצב של היעדר אמצעים וכוח אדם מספיקים לטפל בו-זמנית בכל החולים

הזקוקים לטיפולים מצילי חיים, חלק מהחולים הקשים במיוחד לא יזכו לטיפול מציל חיים מיטבי. אשר על כן מדובר בשאלות של חיים ומוות באופן מיידי, מוחשי וממשי.

3. מקורות הלכתיים לדיון בקדימויות

הצורך בהפעלת שיקולי קדימות או עדיפות מתעורר כאשר שני מצבים או יותר באים יחדיו, ואי אפשר לספק את כל צרכיהם של כל הגורמים הנזקקים לפתרון הבעיה. במקרים אלו יש להקדים אחד מהם, לעתים תוך כדי גרימת נזק לאחרים. קיים מגוון רחב של מצבים מתנגשים בנוכחות מחסור יחסי באפשרות סיפוק הצרכים, וקיימות מערכות מגוונות של שיקולים לקביעת ההעדפה והבחירה ביניהם.

בהלכה יכולים להיווצר ניגודים כאלו כאשר יש צורך בקיום שתי מצוות בו בזמן, ויש להכריע איזו מהן להקדים, או לעתים אף לבטל, מפאת אי היכולת לבצען בבת-אחת, או לבצע את כולן; או מצבים בהם אין אפשרות לרכוש את חפצי המצוות, ויש צורך בהעדפת אחת על פני חברתה.

באופן כללי מצינו בהלכה דיונים רבים הנוגעים לשיקולי קדימויות ביחס לקיום מצוות. יש שהפתרון הוא באמצעות עקרון כללי, ויש שהפתרון הוא בהתאם לנתונים המיוחדים של המצוות או המצבים.

מצינו בהלכה מספר עקרונות לקביעת קדימות, כגון כל התדיר מחברו קודם את חברו (או תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם)³⁰⁰; כל המקודש מחברו קודם לחברו³⁰¹; מעלין בקודש ולא מורידין³⁰²; אין מעבירין על המצוות³⁰³; עשה דוחה לא תעשה³⁰⁴; מצוות מן התורה דוחות מצוות מדרבנן; דבר שהוא חובה דוחה דבר שהוא מצווה או רשות³⁰⁵; עוסק במצווה פטור מן המצווה³⁰⁶; מצווה עוברת לעומת מצווה שאינה עוברת³⁰⁷, ועוד. שאלת הקדימות בין מצוות מתייחסת לשני מצבים עיקריים:

(א) כאשר נוצר צורך לקיים שתי מצוות או יותר בו-בזמן, או לבצע פעולות אחדות בו-בזמן, ויש להקדים מצווה אחת או פעולה אחת על פני רעותה, מפאת אי היכולת מבחינת הזמן לקיים את שתיהן בבת אחת. השאלה במקרים אלו היא רק לגבי סדר הדברים, והשיקולים הנדרשים הם רק ביחס להקדמת פעולה או מצווה אחת על פני רעותה.

³⁰⁰ ברכות נא ב; פסחים קיד א; סוכה נד ב; שם נו א; מגילה כט ב; הוריות יב ב; זבחים פט א; ירושלמי שקלים ח ד. וראה באריכות בט"ז או"ח תרפא סק"א. וראה עוד בשד"ח מערכת התי"ו כלל מז-ג, וכלל סב(א).

³⁰¹ הוריות שם; זבחים פט א.

³⁰² ברכות כח א; שקלים ו ג; מנחות צט ב. וראה טושו"ע או"ח כה א.

³⁰³ יומא לג א. וראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית, כרך א, ע' אין מעבירין על המצוות, טורי תרסה ואילך.

³⁰⁴ שבת קלב ב; ביצה ח ב; כתובות מ א; רמב"ם ציצית ג ו. וראה שד"ח מערכת העי"ן כלל לז-מג.

³⁰⁵ ראה תוס' ברכות כו א ד"ה טעה, בעניין תפילת ערבית.

³⁰⁶ סוכה כה א; סוטה מד ב; טושו"ע או"ח לח ח. וראה שד"ח מערכת העי"ן כלל מה, וכלל סז.

³⁰⁷ קידושין כט ב.

להלן מספר דוגמאות למצוות שהזדמנו יחד, ואפשר לקיים את שתיהן, אך לא בבת-אחת, והשאלה היא מי קודם למי: עטיפת טלית והנחת תפילין³⁰⁸; תפילין של ראש ותפילין של יד³⁰⁹; דיני קדימה בברכת הנהנין³¹⁰; דיני קדימה בפת³¹¹; סדר ברכות ההבדלה³¹²; סדר ברכות הבדלה וקידוש ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת³¹³; ברכת סוכה וברכת הזמן³¹⁴; נר חנוכה וקידוש, או נר חנוכה והבדלה³¹⁵; ספירת העומר והבדלה, או מקרא מגילה והבדלה³¹⁶; כבוד אביו וכבוד רבו³¹⁷; הוא ללמוד תורה ובנו ללמוד תורה³¹⁸; פדיון הבן של עצמו (אם לא נפדה) ופדיון בנו³¹⁹; פדיון הבן ועליה לרגל³²⁰; ניחום אבלים וביקור חולים³²¹; מת, כלה ומלך שפגעו זה בזה בדרך³²²; הוצאת המת והכנסת כלה³²³; שני מתים כאחת, מי קוברים ראשון³²⁴; אבדתו, אבדת אביו ואבדת רבו³²⁵; קדימות בגביית חוב³²⁶; שתי ספינות או שני גמלים במעבר צר³²⁷; שיר של ראש חודש ושיר של שבת³²⁸; קדימויות של קורבנות³²⁹, ועוד.

(ב) כאשר נוצר צורך לקיים יותר ממצווה אחת או יותר מפעולה אחת, ויש להעדיף מצווה אחת או פעולה אחת על פני רעותה, מפאת אי היכולת לקיים את כולם. השיקולים הנדרשים במקרים אלו מתייחסים לביטול מצווה או פעולה אחת מפני האחרת. סיבות למצבים כאלו יכולות להיות היעדר אמצעים כספיים לרכישת חפצי המצווה, מצוות עוברות מבחינת הזמן שלא ניתן לקיימן אחרי עבור זמן, הגבלה הלכתית בביצוע אחת המצוות, וכיו"ב.

להלן מספר דוגמאות למצוות שהזדמנו יחד ואי-אפשר לקיים את שתיהן, כגון שאין ידו משגת לקנות את שתיהן, והשאלה היא מי עדיף ודוחה את מי: טלית ותפילין³³⁰; תפילין

³⁰⁸ טושי"ע או"ח כה א. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, ע' הנחת תפילין, עמ' תפ-תפא.

³⁰⁹ מנחות לו א; רמב"ם תפילין ד ה; טושי"ע או"ח כה ה.

³¹⁰ ברכות מ ב; רמב"ם ברכות ח יג; טושי"ע או"ח ריא א. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך ד, ע' ברכות הנהנין, עמ' שלח ואילך.

³¹¹ ברכות לט ב; רמב"ם ברכות ז ד; טושי"ע או"ח קסח א.

³¹² ברכות נב ב; רמב"ם שבת כט כד; טושי"ע או"ח רצו א.

³¹³ פסחים קג א; רמב"ם בת כט כב; טושי"ע או"ח תעג א.

³¹⁴ סוכה נו א; רמב"ם סוכה ו יב; טושי"ע או"ח תרמג א.

³¹⁵ טושי"ע או"ח סי' תרעט, וסי' תרפא ב.

³¹⁶ ט"ז או"ח סי' תרפא סק"א. וראה שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' תפט; שו"ת מחזה אברהם ח"א סי' קנ.

³¹⁷ כריתות כח א; רמב"ם ת"ת ה א; טושי"ע יו"ד רמב א.

³¹⁸ קידושין כט ב; רמב"ם ת"ת א ד; טושי"ע יו"ד רמה ב. וראה שו"ת אג"מ חאבהע"ז ח"ד סי' כו אות ד.

³¹⁹ קידושין כט א; בכורות מט ב; רמב"ם בכורים יא ג; טושי"ע יו"ד שה טו.

³²⁰ קידושין כט ב.

³²¹ רמב"ם אבל יד ז; רמ"א יו"ד שלה י. וראה בנו"כ שם.

³²² כתובות יז א; רמב"ם אבל יד ח; טושי"ע יו"ד סי' שס, ואבהע"ז סה ד.

³²³ רמב"ם אבל יד ח. וראה העמק שאלה שאלתא ג סק"ו.

³²⁴ אבל רבתי פ"א; רא"ש מו"ק פ"ג סי' פב.

³²⁵ ב"מ לג א; רמב"ם תלמוד תורה ה א, ואבידה יב ב, ח; טושי"ע יו"ד רמב ד, וחוי"מ רסד א-ב.

³²⁶ כתובות צד א; רמב"ם מלוה ולוה ב א; טושי"ע חו"מ קד א.

³²⁷ סנהדרין לב ב; רמב"ם רוצח יג יב; טושי"ע חו"מ רעב יד.

³²⁸ סוכה נד ב; רמב"ם תמידין ומוספין ו י.

³²⁹ הוריות יג א; זבחים פט א-צא א; רמב"ם תמידין ומוספין פ"ט.

³³⁰ ראה באה"ט או"ח סי' כה סק"א.

ומזוזה³³¹; יין לקידוש בליל שבת, סעודות שבת, וקידוש היום³³²; סוכה ותפילין, או סוכה ומזוזה, או סוכה וציצית³³³; לולב ותפילין, או לולב ומזוזה³³⁴; נר חנוכה וקידוש³³⁵; תלמוד תורה ומצוות עוברות שונות³³⁶; טומאת כהן בבית הקברות ומצות השבת אבדה³³⁷; זקן ואינו לפי כבודו ומצות השבת אבדה³³⁸; הוצאת המת, או הכנסת כלה ותלמוד תורה³³⁹, ועוד.

מספר מקורות הלכתיים הנוגעים לקדימויות הם בעלי משמעות מיוחדת לנידוננו, שכן הם מתייחסים לקדימויות של בני אדם:

קדימויות לעניין פדיון שבויים³⁴⁰, קדימויות לעניין צדקה³⁴¹, קדימות בין עני, אביון ועשיר בעניין שכר שכיר³⁴², וקדימות לדן של בעלי דין אצל דיין³⁴³.
מצינו עוד דיון הדומה לקדימויות בעניין שכיב מרע שאמר לתת נכסיו לטוביה, ולא פירש איזה טוביה, ודנו בשלושה קדימויות - תלמיד חכם, קרוב ושכן³⁴⁴.

4. מקורות הלכתיים לקדימויות בהצלת חיים

אף שקיימים מספר מקורות הלכתיים רלוונטיים לדיון בשאלה של קביעת קדימויות להצלת חיים במצבי מחסור באמצעים או בכוח אדם, אך המורכבות המודרנית של מצבים

³³¹ ירושלמי סוף מגילה; טוש"ע או"ח לח יב; רמ"א יו"ד רפה א. וראה עוד שו"ת בנימין זאב סי' קצג; שו"ת רעק"א סי' ט; הליכות שלמה ח"א במילואים אות ח.
³³² פסחים קה א; רמב"ם שבת כט ד; טוש"ע או"ח רעא ג.
³³³ שו"ת בשמים ראש סי' סג; שו"ת רעק"א מהדו"ק סי' ט; שד"ח מערכת למ"ד אות נו.
³³⁴ שו"ת רעק"א סי' ט; שו"ת בית הלוי ח"א סי' ד; הליכות שלמה ח"א במילואים אות ח.
³³⁵ שבת כג ב; רמב"ם חנוכה ד יד; טוש"ע או"ח רסג ג, רצו ה, תרעה.
³³⁶ ראה מגילה ג א-ב.
³³⁷ ב"מ ל א; רמב"ם גזלה ואבדה יא יח; טוש"ע חו"מ רעב ב.
³³⁸ ב"מ שם; רמב"ם שם יג; טוש"ע חו"מ רסג א.
³³⁹ כתובות יז א; רמב"ם אבל יד ט; טוש"ע יו"ד שסא א.
³⁴⁰ הוריות יג א; רמב"ם תלמוד תורה ה א, ומתנות עניים ח י-טו; טוש"ע יו"ד סי' רנב. וראה רלב"ג סוף סי' שופטים, בעניין פילגש בגבעה שכתב: "התועלת העשירי הוא להודיע כי כשיכריח הכרח להיתבע לחטא המשגל האיש והאשה, מתירין האשה לזה קודם לאיש, ואף על פי שהיתה אשת איש, ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם".
³⁴¹ רש"י עה"ת דברים טו ז; רמב"ם מתנות עניים ז, יג, ושם ח יז-יח; טור ורמ"א יו"ד רנא ג; ביאור הגר"א שם סק"ו; פתיש שם סק"ג-ד. וראה עוד שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קטז; שו"ת חכ"צ סי' ע; שו"ת משיב דבר ח"ב סי' מז; אהבת חסד לח"ח פ"ו נתיב החסד סי"ד; שו"ת אג"מ חו"ד ח"ג סי' צד; מנחת אשר עה"ת פרי ראה סי' כא. וראה עוד בדיני העדפות בענייני צדקה בשו"ת חת"ס חו"ד סי' רלד; שו"ת בנין אב ח"ג סי' עא-עב. וראה בס' אהבת צדקה (אבידן).
³⁴² ב"מ קיא ב. ופלא שהפוסקים לא הביאו כלל דיני קדימות אלו.
³⁴³ סנהדרין ח א; רמב"ם סנהדרין כ י; טוש"ע חו"מ טו א. וראה שבועות ל א, ותוס' שם ד"ה למישרי. וראה מאירי סנהדרין לב ב. וראה באנציקלופדיה תלמודית כרך ז, ע' דיני ממונות, עמ' שיד-שיז, ושם כרך כו, ע' כבוד חכמים, עמ' תקפח ואילך, ועמ' תרלא ואילך. וראה בשו"ת בנין אב ח"ג סי' סח, בעניין הקדמת תלמיד חכם בדיוני בתי הדין; שם סי' עא, בעניין קדימויות ועדיפויות במצוות שבין אדם לחברו.
³⁴⁴ כתובות פה ב. וראה במצבים שונים בנידון ברש"י ובתוס' שם ד"ה שודא; רמב"ם זכיה ומתנה יא ב; טוש"ע חו"מ רנג כט. וראה עוד בשיטמ"ק ובנו"כ ברמב"ם ובטוש"ע במחלוקת זו. אמנם דיון זה שונה במקצת משאלת הקדימויות הרגילה. וראה בקובץ שיעורים כתובות שם אות שי, שלדעתו בכל המצוות שבין אדם לחברו, תלמיד חכם קודם לקרוב. ויש להעיר, שלא דנו במקרה זה בדוגמאות אחרות של קדימויות, כגון אם יש הבדל בין שני הטוביה' בעניין כהן, לוי, ישראל; עני ועשיר; וכיו"ב. ומצינו עוד נידון של קדימויות כאשר יש שני מתים בעיר אחת, מי מוציאים קודם לקבורה - ראה אבל רבתי פ"א; תורת האדם לרמב"ן עניין ההוצאה; רא"ש מו"ק פ"ג סי' פב; טוש"ע יו"ד סי' שנד. ולא הובאו דברים אלו ברמב"ם. וראה בהרחבה מאמרו של ר"נ גוטל, בעניין שיקולי קדימה בפינוי וזיהוי חללים בצה"ל, תחומין, כד, תשס"ד, עמ' 383 ואילך.

כאלה לא מוצאת בקלות פתרונות מובנים בהלכה. וכבר כתב ההגרש"ז אויערבאך: "אגיד לו נאמנה שאין אני קובע מסמרים בכל מה שכתבתי [בעניין קדימויות], כי השאלות הן חמורות מאד, ואינני יודע ראיות ברורות"³⁴⁵.

בנידונו, בגין הפנדמיה העולמית של מגפת הקורונה צפוי מחסור באמצעים ובכוח אדם להצלת חיים, כולל מיטות טיפול נמרץ, מכשירי הנשמה, ערכות מיגון מתאים לצוות, וכוח אדם – רופאי טיפול נמרץ, אחיות טיפול נמרץ, טכנאים למכשירי הנשמה.

הדיון בקביעת קדימויות להצלה מתחלק ל-3 שלבים:

1. בזמן שגרה ובזמן חירום ללא מחסור באמצעים ובכוח אדם להצלת חיים
2. בזמן חירום עם מחסור באמצעים ובכוח אדם להצלת חיים – לפני התחלת הטיפול
3. בזמן חירום עם מחסור באמצעים ובכוח אדם להצלת חיים – אחרי התחלת הטיפול

1.4. בזמן שגרה ובזמן חירום ללא מחסור באמצעים ובכוח אדם להצלת חיים

א. במצבים אלו קיימת חובה על המדינה לעשות את כל הנדרש וככל האפשר – תוך איזון ראוי ומידתי עם צרכים ציבוריים חיוניים אחרים - כדי לספק את כל הדרוש על מנת לשמר ככל הניתן את ערך החיים העליון ואת ערך השוויון, ובכך למנוע או לדחות ככל האפשר את המצב הדורש החלטות טרגיות וגורליות של תיעדוף בטיפול על חשבון אחרים. זה כולל הקמת יחידות טיפול נמרץ ארעיות, רכישה וייצור של מכשירי הנשמה, רכישה וייצור של ציוד מיגון ייעודי עבור הצוותים המטפלים בחולים, והכשרת צוותות רפואיים מתאימים לטיפול בחולים מונשמים³⁴⁶.

ב. על המדינה להפנות משאבים לטיפול בחולי קורונה, כולל משאבי שטח וכוח אדם, אולם זאת בתנאי שאין זה פוגע בטיפול הנדרש לחולים באותה דרגת חומרה שאינם חולי קורונה.

ג. המדינה חייבת להבטיח זמינות הוגנת בפריסה ארצית של מיטות טיפול נמרץ, של מכונות הנשמה, ושל צוות מיזמן שנדרש להפעלתם על פי מדדים של צפיפות אוכלוסייה וצפי/ביקוש בפועל של המשאב המצומצם.

ד. כל עוד המדינה לא הגיעה לאי ספיקה של מערכות הבריאות, ועדיין קיימים אמצעים וכוח אדם הנדרשים לטיפול בחולים קשים, יש להמשיך ולתת טיפול מירבי לכל חולה הזקוק לכך, בין אם הוא חולה קורונה, או חולה בגלל סיבות רפואיות אחרות שאינן קשורות לקורונה. כל זאת בשוויוניות מלאה, ללא תיעדוף וללא אפליה.

³⁴⁵ שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב-ג) סי' פו אות א (פורסם באסיא נט-ס, אייר תשנ"ז עמ' 48).

³⁴⁶ יש לציין כי אכן הרשויות המוסמכות במדינת ישראל ניצלו את זמן החירום שבו לא היה מחסור כדי להקים יחידות קורונה בכל בתי החולים במתחמים מבודדים, לרכוש ואף לייצר מכונות הנשמה בכמות גדולה, להכשיר רופאים ואחיות שאינם מומחים בטיפול נמרץ כדי להגדיל את הצוות המיומן, לרכוש אמצעי מיגון מתאימים ועוד.

ה. קיימת חובה על כל אזרח במדינה לקיים בהקפדה יתירה את כל ההנחיות של הממשלה למניעת הידבקות ולמניעת הדבקה, על מנת למנוע תחלואה קשה שעלולה להגיע למצב של אי ספיקת מערכת הבריאות.

4(2). בזמן חירום עם מחסור באמצעי ההצלה – לפני התחלת הטיפול

א. הכלל היסודי והבסיסי הוא שערך החיים של כל אחד ואחת הוא ערך עליון ושווה לכל אדם בכל מצב ובכל גיל, ולכן בדרך כלל קיימת חובה מוסרית והלכתית לעשות ככל הניתן להציל את חייו של כל אדם.

לפיכך נברא אדם יחיד, ללמדך שכל המאבד נפש אחת [מישראל]³⁴⁷ מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת [מישראל] מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא³⁴⁸.

אכן ההלכה משתנה במצבים בהם מספר בני אדם זקוקים לטיפול מציל חיים, אך ניתן לטפל רק בחלק מהם בגלל מחסור במיטות טיפול נמרץ, או במכשירי הנשמה, או על ידי צוות רפואי מיומן. במקרים כאלה אין כל דרך אחרת אלא לקבוע דירוג להצלת חיים, גם במחיר הכואב של מות אחרים.

ב. מצינו דיונים בהלכה ביחס לקדימויות בין חולים שיש בהם סכנה, כשאמצעי ההצלה שייכים לאחד מהאנשים שבסכנה:

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים. אם שותין שניהם – מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא, מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו; עד שבא רבי עקיבא ולימד 'וחי אחיך עמך' - חייך קודמים לחי חברך³⁴⁹.

רוב הפוסקים הכריעו כדעת רבי עקיבא, שחייך קודמים³⁵⁰.

³⁴⁷ יש גירסאות שהמילה "ישראל" לא כלולה במאמר זה, ומכאן שהחיוב להציל נפש כוללת כל נפש שנבראה בצלם אלקים, כולל גוי. בכתבי יד של התלמוד הבבלי (הגניזה ומינכן), בכתבי יד של הירושלמי (ליידן), ובכתבי יד של המשניות (קאופמן, פארמה, קיימברידג') חסרה המילה 'ישראל', וכך היא הגירסא גם בפרקי דר' אליעזר (היגר) חורב פמ"ז, ובתנא דבי אליהו רבה (איש שלום) יא, וכן ברמב"ם סנהדרין יב ג. וראה באבות דרבי נתן (שכטר) נוסחא א. וראה באריכות בסי' משיב מלחמה ח"א סי' א.

³⁴⁸ סנהדרין לו א; במדבר רבה (וילנא) כג ו; תנחומא (ורשא) מסעי ה; רמב"ם רוצח א טז.

³⁴⁹ תוי"כ פ"י בהר פרשתא ה, ברייתא ג (בשינויי גירסא), וראה פירוש המלבי"ם שם; ב"מ סב א; ילקוט שמעוני ויקרא רמז תרסה. וראה ריטב"א ב"מ שם, ורמב"ן עה"ת ויקרא כה לה.

³⁵⁰ קיצור פסקי הרא"ש ב"מ שם (אע"פ שהרא"ש עצמו מביא את שתי הדעות); העמק שאלה שאילתא קמז סק"ג; מני"ח מ' רצו; שבט מיהודה שער א פ"ח. אמנם ברמב"ם ובטושו"ע לא נזכר עניין זה כלל, וראה בנידון בשו"ת בנין ציון סי' קעה; שו"ת אחיעזר ח"ב סי' טז אות ה; שו"ת אג"מ חיו"ד ח"א סי' קמה (וראה שם חחו"מ ח"ב סי' עג אות ב); ר"י קול"ץ, תורה שבעל פה, כה, תשמ"ד, עמ' קלג ואילך. וראה באריכות בסי' תפארת יעקב (ר"י פינק) עמ' רנג ואילך שהוכיח מהרבה מקורות שהלכה כר' עקיבא. וראה שו"ת משפט כהן סי' קמד, שהסתפק כמי ההלכה. וראה בשו"ת בנין ציון שם שלדעתו לא הכריע הרמב"ם הלכה כמאן. וראה עוד בסוגיא זו: חקר הלכה עניני חולה אות ח סק"ב; שו"ת מחנה חיים חחו"מ סי' ג; חמדת ישראל קונט' נר מצווה אות נב סק"ג; חידושי הגר"ח הלוי על ב"מ סב א; חזו"א חו"מ ב"מ ליקוטים סי' כ, דס"ב ע"א, ויו"ד סי' סט אות ב; שו"ת שרידי אש ח"א עמ' שיג סעי' 10; שו"ת יד אליהו (מלובלין) סי' מג; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"י אות ה, וסי' כח אות ג; שו"ת חוות בנימין ח"ב סוסי' צג; כנסת אברהם (פרבשטיין) סי' מט; מנחת אשר עה"ת בראשית סי' לח, ושם ויקרא סי' נט. וראה עוד במאמר ב. גזונדהייט ואח', הרפואה 153: 638, 2014.

ובדעת רבי עקיבא - יש מי שכתבו שבעל המים מחויב להציל עצמו, שכן אין הוא בעלים על גופו לוותר על חייו לטובת האחר כאשר לפי ההלכה חייו קודמים³⁵¹; אך פוסקים אחרים כתבו שבעל המים רשאי לשתות בעצמו, אבל אם רוצה לוותר על המים ולהציל את חברו - רשאי לעשות כן, ואף נקרא קדוש וחסיד³⁵².

ובמצב כזה הוא קודם לכולם אפילו אם יש שם אנשים שעל פי דירוג הקדימויות במשנה הוריות יג א³⁵³ הם קודמים לו³⁵⁴.

יש מי שכתב שדין זה נכון גם במצב שחברו לא יכול להשיג מים אפילו על ידי טורח גדול³⁵⁵. כמו כן נפסק להלכה שאין האחר רשאי לגזול את אמצעי ההצלה מבעליו³⁵⁶. אם אמצעי ההצלה שייך לשני האנשים הזקוקים לכך - לכל הדעות יחלקו ביניהם, ואל יראה אחד במיתת חברו³⁵⁷.

אכן, באופן עקרוני סוגיה זו איננה רלוונטית לדיון שלפנינו, שכן כאן מדובר במצב שאמצעי ההצלה המוגבל שייך לאחד מהאנשים שהוא עצמו נמצא בסכנה, בעוד שהדיון לפנינו מתייחס למצב של חסר באמצעי הצלה כשהאמצעי שייך לציבור.

ד. מצינו דיונים בהלכה גם ביחס לקדימויות בין חולים שיש בהם סכנה, כשאמצעי ההצלה שייכים לציבור:

משנה: כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל למזר, ומזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי, בזמן שכולם שווים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ - ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ³⁵⁸.

על פי משנה זו קנה-המידה להעדפת ההצלה הוא על פי המעמד החברתי-דתי, ריבוי חובת המצוות (כגון איש קודם לאשה), הייחוס הטבעי (כגון כהן קודם ללוי), והמעלה הרוחנית (כגון ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ), והיינו על פי הכלל שכל המקודש מחברו, קודם לחברו³⁵⁹.

יש מי שכתב שהכוונה בקדימויות אלו היא דווקא למצב של שביה, וכאשר האיש והאשה רוצים להתאבד בטביעה, שאז מקדימים להציל את האיש, שהוא עושה מתוך צער גדול

³⁵¹ שבט מיהודה שער א פ"ח; מנחת אשר עה"ת ויקרא סי' נט אות ה.

³⁵² ראשון לציון (לבעל אור החיים) יו"ד רמט א; היעב"ץ במגדל עוז אבן בחן פינה א פ"ה; שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו; רי"י ויינברג, קובץ יד שאול, עמ' שצא ועמ' שצג בהערות. וכתב שם, שאם החמיר על עצמו, ומסר נפשו להציל את חברו, מיקרי קדוש וחסיד, וראה שו"ת שרידי אש ח"א סי' מב. ³⁵³ ראה להלן.

³⁵⁴ שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טז.

³⁵⁵ יחוסי תנאים ואמוראים ע' בן פטורין עמ' 41.

³⁵⁶ חזו"א יו"ד סי' סט אות ב.

³⁵⁷ מהרש"א ח"א ב"מ סב א. וראה שו"ת אג"מ חיו"ד ח"א סי' קמה ד"ה ובא ר"ע.

³⁵⁸ הוריות יג א, ונפסק להלכה ברמב"ם מתנות עניים ח יז-יח, ובטושו"ע יו"ד רנא ח-ט. וראה הוריות שם במשנה הקודמת שאיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה. וראה רמב"ם שם טו שדן רק בהקדמת איש לאשה לפדות משבי, אבל לא הזכיר כלל קדימות איש לאשה להצלה.

³⁵⁹ הוריות שם; זבחים פט א. בשיטה מקובצת הוריות שם כתב שהוא מדין "וקדשתו", של כל המקודש מחברו וכו', אך ראה פירוש אחר בספרו של הנצי"ב מרומי שדה על הוריות שם, וכן בקובץ שיעורים ב"ב אות רעז, וראה חזון יחזקאל לתוספתא ב"מ ב יג.

יותר מהאשה³⁶⁰; יש מי שכתבו שהמדובר כאן דווקא בקדימות לפרנסה, לצדקה ולמזון, ולא בפיקוח נפש ממש³⁶¹; אך רוב הפוסקים התייחסו לקדימויות אלו כפשטות הדברים שהמדובר במשנה זו גם כאשר השאלה הנידונה נוגעת לפיקוח נפש, דהיינו אם שני אנשים בסכנה, כגון שעומדים לטבוע, וניתן להציל אחד מהם - יש להציל לפי סדר הקדימויות המפורט במשנה³⁶².

הגמרא על המשנה בהוריות שם מביאה רשימה נוספת של קדימויות להצלה משבי³⁶³. ובנוסף לרשימת הקדימויות המנויה לעיל, מצינו בפוסקים שהוסיפו עוד קדימויות, כגון כל המנויים במשנה קודמים לחרש שוטה וקטן, אפילו שלושה אלו הם ישראלים מיוחסים; חרש וקטן קודמים לשוטה; יש מי שהסתפק אם גם הנקבות של כהן, לוי, וישראל יש להן מעלה זו על זו בעניין הצלת נפשות³⁶⁴. יש מי שכתב שכל הקודם בנחלה קודם להצלה, וכל הקרוב - קרוב קודם, ולפיכך בן קודם לאח ולבן הבן וכיו"ב³⁶⁵,³⁶⁶; ויש מי שכתבו שדין זה אינו אמור ברופא המועסק על ידי אחרים, וכאשר המכשור הרפואי אינו שלו, שלעניין הצלה אין להעדיף קרובי משפחה, ומי שממונה על הציוד להצלה חייב לחלקו בהתאם לקדימויות שבמשנה, ולא להקדים את קרובי משפחתו³⁶⁷, ובכלל בענייני הצלת נפשות אין לקרבת המשפחה מקום בדירוג הקדימויות, ואם יש התנגשות בין קדימה לפי המעמד והחשיבות על פי המשנה, לבין קדימה של קרבה משפחתית, יש להקדים את ההצלה לפי הקדימות של המשנה³⁶⁸.

³⁶⁰ לבוש יו"ד רנב ח. וראה בברכ"י שם שתמה על פירוש זה. וראה יבמות ק א שמקדימים אשה לאיש במעשר עני, וכאשר עומדים לדין, משום זילותא של האשה, שבושתה מרובה (רמב"ם סנהדרין כא ו).
³⁶¹ המאירי הוריות יג א; עיון יעקב על עין יעקב הוריות שם; החיד"א בשער יוסף על הוריות שם; פני משה ומראה הפנים ירושלמי הוריות ג ד; צפנת פענח על רמב"ם מתנות עניים ח טו; שו"ת ציץ אליעזר ח"י ח סי' א אות ה.

³⁶² תוס' נזיר מז ב ד"ה והתניא; ב"י יו"ד סי' רנא; ש"ך שם סק"י; רמ"א שם רנב ח; ט"ז שם סק"י; תויו"ט ומלאכת שלמה על משנה הוריות ג ז; באר שבע על הוריות שם. וראה תוס' הרא"ש נזיר מז ב ד"ה והתניא, שמביא את שני הפירושים, גם פיקוח נפש וגם מזון. וראה הע' הגרש"ז אויערבאך בנשמת אברהם ח"ו"ד סי' רנב, הע' 5.

³⁶³ וראה ירושלמי הוריות ג ד, וב"י יו"ד סי' רנא, ורמ"א שם ט שאשת חבר קודמת לעם הארץ לעניין כסות, פרנסה וכד', וכתב במראה הפנים ירושלמי שם שבפיקוח נפש, כגון כששניהם טובעים בנהר, חיי עם הארץ קודמים. ויש להעיר, שלא נימנו ברמב"ם שם כל החילוקים הנוספים מהגמרא בבלי וירושלמי.

³⁶⁴ ראה מגדל עוז אבן בוחן פינה א סקפ"ט.

³⁶⁵ מגדל עוז שם. והוא על פי המבואר בהלכות צדקה - ראה תושו"ע יו"ד רנא ג. וראה סיכום סדר נחלות באנציקלופדיה תלמודית, כרך כה, ע' ירושה, עמ' קלג ואילך.

³⁶⁶ ואם יכול להציל או את אביו או את בנו - יש מי שכתב שאביו קודם (אמת ליעקב לר"י קמינצקי בראשית מקץ מג ח, על פי הפסוק וְנָחִיָּה וְלֹא נְמוּת גַּם אֶנְחֵנוּ גַּם אֶתָּה גַּם טַפְּנוּ, שחיינו קודמים, אחר כך חיי אביו, ואחר כך חיי הבנים), ויש מי שכתב שאם הרופא רוצה להציל את בנו כדי שיהיה לו חוטרא לידא ומרה לקבורה - בנו קודם (הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' קב ונקי ח"ב סי' רעה, ובס' נס להתנוסס סי' 12).

³⁶⁷ הגר"ש דיכובסקי, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' מה ואילך; הר"א רוט, עמק הלכה, ח"ב, תשמ"ט, עמ' 119 ואילך. וראה בשו"ת חכ"צ סי' ע שמבדיל לעניין קדימות בצדקה בין מי שנותן משל עצמו, שצריך להקדים קרוביו, לבין מי שנותן מכיס של צדקה, שצריך להקדים לפי החשיבות בלבד.

³⁶⁸ שבט מיהודה שער א פי"ז.

יש מי שכתב שצעיר קודם לזקן, וזקן בריא קודם לחולה³⁶⁹; ויש מי שכתבו שהגיל איננו מהווה גורם בקביעת הקדימות, ולכן זקן וצעיר שבאו בבת אחת, יש לקבוע לפי דרגות הקדימות של המשנה, או לפי המצב הרפואי, ולא לפי הגיל³⁷⁰.

אכן הלכה למעשה כתבו גדולי הפוסקים בדורנו שלא נוהגים כמשנה זו³⁷¹. וניתנו מספר נימוקים לכך: לעניין הקדמת איש לאשה, אמנם יש מי שכתב שדין זה נכון גם בימינו³⁷², אך מנהג העולם אינו כן, ולא ראינו מי שנוהג כך כיום³⁷³. בטעם הדבר יש שכתבו שלא תמיד יודעים אנו למי זכויות גדולות יותר³⁷⁴. אכן טעם זה הוא קשה, שהרי הוא היה שייך גם בתקופת התנאים והאמוראים, ובכל זאת קבעה המשנה שאיש קודם לאשה. ואולי סומכים בימינו על שיטת הראשונים שלא מנו כלל קדימות איש לאשה³⁷⁵, אף שפוסקים אחרים הביאו דין זה להלכה³⁷⁶. ועוד יש לומר שבימינו שייך הכלל מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידים³⁷⁷, שהרי מבואר בפוסקים שאם יודע בבירור שדבר הלכה לא יתקבל על לב השומעים, אפילו מדובר באיסור תורה, ובלבד שהוא איננו מפורש בתורה, כגון תוספת יום הכפורים, אין להוכיחו על כך³⁷⁸. והרי דין קדימת איש לאשה הוא לכל היותר איסור מן התורה שאינו מפורש בתורה, ואולי הוא בכלל איסור מדרבנן, ובימינו ברור וגלוי לכל שהבחנה כזו בהצלה בין איש לאשה לא יתקבל על דעת רובא דרובא של הציבור.

לעניין כהן קודם ללוי ולישראל, מנהג העולם שלא להקפיד על כך³⁷⁹, ויתכן שהדבר נובע מכך שאין אנו בקיאים ביחוסים כהונה³⁸⁰.

לעניין תלמיד חכם קודם לעם הארץ, מנהג העולם שלא להקפיד על כך³⁸¹, ויתכן שהדבר נובע מכך שאין אנו יודעים לשקול בין התורה והמצוות של יהודי אחד כנגד השני³⁸², ובזמן הזה אין דין תלמיד חכם לכמה עניינים³⁸³.

³⁶⁹ מגדל עוז שם. וכנראה למד זאת מס' חסידים סי' תרעא שיש עוון גדול יותר בהריגת בחור הראוי להוליד, ממי שהורג זקן וסריס שאינם מולידים. וראה מאמרו של הגר"ש דיכובסקי, דיני ישראל, ז', תשל"ו, עמ' מה ואילך.

³⁷⁰ שו"ת אג"מ חח"מ ח"ב סי' עה אות ז; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (תניינא סי' פו אות א), והגרש"ז אויערבאך במכתבו שפורסם בחוב' אסיא, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48, שהתחשבות בגיל לא בא בחשבון כלל. ופלא שלא התייחסו למה שכתב היעב"ץ בהע' קודמת, וצ"ע.

³⁷¹ ראה שו"ת אג"מ חח"מ ח"ב סי' עד אות א, שאפילו כשהגיעו בבת אחת, ואין עדיפות רפואית לאחד מהם, קשה לעשות מעשה על פי המשנה בהוריות בלא עיון גדול (וראה גם במסורת משה ח"א חח"מ סי' סב); ושו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (תניינא סי' פו אות א), שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי כללי הקדימויות של המשנה. אמנם ראה בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קסז אות א שגם כיום יש לנהוג על פי הקדימויות של המשנה.

³⁷² שו"ת שבט הלוי שם.

³⁷³ נשמת אברהם מהדורה שניה חיו"ד סי' רנא סק"א.

³⁷⁴ ראה תענית כג א, במעשה אבא חלקיה; כתובות סז ב, במעשה מר עוקבא.

³⁷⁵ רמב"ם בהל' מתנות עניים; טור יו"ד סי' קנא. וכבר העירו על כך בצפנת פענח על רמב"ם מתנות עניים ח טו; הח"ח בספרו נתיב החסד על אהבת חסד העי' לב; שו"ת ציץ אליעזר ח"י ח סי' א.

³⁷⁶ ב"י יו"ד סי' קנא; רמ"א יו"ד קנב ח, על פי באר הגולה, ביאור הגר"א וברכ"י שם.

³⁷⁷ ביצה ל א; ב"ב ס ב.

³⁷⁸ ראה תוס' ב"ב שם ד"ה מוטב; רא"ש ביצה פ"ד סי' ב, בשם בעל העיטור; רמ"א או"ח תרח ב. וראה בביאור"ל שם ד"ה אבל רשימת ראשונים הסוברים כדעת הרמ"א. וראה עוד סי' חסידים סי' רסב; שו"ת מעיל צדקה סי' יט.

³⁷⁹ שו"ת ציץ אליעזר ח"י ח סי' סט אות א.

³⁸⁰ כמבואר במג"א סי' רא סק"ד; יעב"ץ במגדל עוז אבן בוחן פינה א סקפ"ט. וראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית כרך כז ע' כהן טורי רמג ואילך על גדרי כהני חזקה בזמן הזה.

ובכל מקרה במצב של פגיעה המונית על פי רוב לא ניתן לברר את מרבית סוגי הקדימויות שנמנו במשנה, בגמרא ובפוסקים, למעט איש ואשה וזקן וילד.

ד. מספר סוגיות קובעות את העקרון שאין דוחים נפש מפני נפש – הן באי מסירת אדם אחד להריגה³⁸⁴, או לפגיעה מינית³⁸⁵, כדי להציל אחרים, והן באי העדפת מבוגר על פני תינוק³⁸⁶.

ה. מספר סוגיות מסדירות את היחס בין טובת היחיד וטובת הכלל במקרים של משאבים מוגבלים³⁸⁷.

ו. בהלכה מצינו הבדלים בקביעת קדימויות להצלה בין חולים הבאים בבת אחת, לבין חולים הבאים בזה אחר זה. בדרך כלל כשבאים בזה אחר זה נוהג הכלל הראשון קודם, וצריך לתת טיפול מציל חיים למי שבא כעת³⁸⁸, וכל דיני הקדימות נאמרו דווקא כשבאו בבת אחת, שאז לא ניתן לתת את הטיפול לכולם וצריך להקדים לפי כללים שונים. אכן במצב כמו מגפת הקורונה, גם אם כרגע יש מיטות ומכשירי הנשמה פנויים, ידוע בוודאות שיגיעו חולים קשים הזקוקים לטיפול הנשמתי ויש להם סיכויים לשרוד, ולפיכך כל כללי הקדימויות הנידונים במצב של חולים הבאים בבת אחת חלים גם במצב שיש עדיין מיטות טיפול נמרץ ומנשמים פנויים^{389, 390}. ובכל מקרה במצבי הקיצון של ריבוי

³⁸¹ נשמת אברהם מהדורה שניה חיו"ד סי' רנא סק"א.

³⁸² ראה ב"ב י ב, ובתוסי' שם ד"ה עליונים.

³⁸³ ראה רמ"א יו"ד רמג ב, ז; ש"ך יו"ד סי' רנא סקט"ז; פתי"ש שם סק"ב; מג"א סי' תצח סק"ב, ושם סי' תקמז סק"ח; מ"ב שם סק"ב, ושעה"צ שם סק"ד. וראה עוד שו"ת ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל סי' מא; פני ברוך פ"א הע"ב כב; פסקי תשובות לסי' תקמז; שו"ת באר משה ח"ז סי' נד; י. הנשקה, תחומין, כד, תש"ס, עמ' 292 ואילך.

³⁸⁴ תוספתא תרומות ז כג; ירושלמי תרומות ח ד; בראשית רבה צד ט.

³⁸⁵ משנה תרומות ח יב; רמב"ם יסודי התורה ה ה; טושו"ע יו"ד קנז א.

³⁸⁶ משנה אהלות ז ו; סנהדרין עב ב.

משנה: אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן, מפני תיקון העולם (גיטין מה א; רמב"ם מתנות עניים ³⁸⁷ ח יב; טושו"ע יו"ד רנב ד). וראה תוסי' שם ד"ה דלא, רמב"ן, רשב"א ומאירי שם, אם מחלוקת זו היא כמחלוקת ת"ק ורשב"ג בכתובות נב א, בענין פדיון אשתו, עיי"ש. ואגב, ראה שו"ת רדב"ז ח"ג סי' מ, שעולה מדבריו כי "כדי דמיו" אינו ערכו של האדם בשוק עבדים, אלא הערך שמקובל לשלם בעולם לפדיון שבויים; מעיין של בני העיר - חייהן וחיי אחרים, חייהן קודמין לחיי אחרים; בהמתם [ובהמת אחרים, בהמתם] קודמת לבהמת אחרים; כביסתן וכביסת אחרים, כביסתן קודמת לכביסת אחרים; חיי אחרים וכביסתן, חיי אחרים קודמין לכביסתן. רבי יוסי אומר, כביסתן קודמת לחיי אחרים (נדריים פ ב). וראה תוספתא ב"מ (ליברמן) יא לג-לה; ירושלמי שביעית ח ה, ושם נדריים יא א. וראה בנידון בשו"ת לב שומע לשלמה (ר"ש דיכובסקי) ח"ב סי' לט. וראה גם ר"ש דיכובסקי, תורה שבעל-פה, לא, תש"נ, עמ' מ ואילך; והני"ל תחומין לב תשע"ב עמ' 153 ואילך). וראה באריכות בסוגיה זו בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 107 ואילך.

³⁸⁸ שו"ת שבט הלוי ח"י סי' קסז. וראה נשמת אברהם מהדורה שניה חיו"ד סי' רנא סק"א.

³⁸⁹ ראה שו"ת ציץ אליעזר ח"יז סי' עב אות כ, וכן שם סי' י. הגר"שז אויערבאך הסכים לפסק זה, הובאו דבריו במאמרו של הגר"מ קליין, בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז, עמ' טז ואילך. וראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתנח. וכן כתב בפסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. אמנם בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קסז אות א פסק שכאשר באים זה אחר זה יטפלו במי שבא ראשון, אך אין כן דעת רוב הפוסקים. ואמנם בפועל, אף במצבי שגרה לא מקבלים כל חולה הזקוק להנשמה ליחידה לטיפול נמרץ על פי אותם שיקולים, וק"ו במצב של פנדמיה עולמית.

³⁹⁰ והדבר דומה לכלל שקבע בשו"ת נובי"ת חיו"ד סי' רי, שהיתר ניתוח המת הוא דווקא שהחולה בפנינו (וראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלו; שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' שמו-שמה; נחל אשכול על ספר האשכול ח"ב עמ' 117 ואילך; שו"ת מלמד להועיל חיו"ד סי' קח; שו"ת דודאי השדה סי' עו; שבט מיהודה בסוף הספר במהדורת תשט"ו; ר"י אריאלי, תורה שבעל פה, ו, תשכ"ד, עמ' מ ואילך, והני"ל, נועם, ו, תשכ"ג, עמ' 107 ואילך).

חולים הזקוקים להנשמה ומחסור במיטות טיפול נמרץ ו/או במכשירי הנשמה – המצב יהא כזה שהרבה יבואו בבת אחת, ויהא צורך לקבוע קדימויות ביניהם.

ז. לאור זאת שלמעשה לדעת רובא רובא של הפוסקים אין הולכים לפי סדר הקדימויות שבמשנה הוריות הרי הכלל לקביעת קדימויות מבוסס על השיקול הרפואי כך שמי שסיכוייו הרפואיים טובים יותר לשרוד את הטיפול ולהפיק תועלת מהטיפול להצלתו, הוא קודם לאלו שהסיכויים הרפואיים שלהם קלושים³⁹¹.
לכך יש דוגמאות בהלכה:

בריא ומסוכן - בריא קודם³⁹², והיינו ש"בריא" הוא מי שצריך טיפול רפואי, ויש לו סיכויים טובים. וכן אחד טריפה, ואחד אינו טריפה - יש קדימות להצלת זה שאינו טריפה על פני הטרפיפה³⁹³. וכן חיי עולם וחיי שעה - חיי עולם קודם³⁹⁴, ואפילו ספק חיי עולם קודם לחיי שעה³⁹⁵.

ח. הרופאים הם המופקדים על פי ההלכה לקבוע את מידת הסכנה של כל חולה, ואת הסיכויי ההישרדות שיש לכל חולה. על הרופאים לקבוע אמות מידה רפואיים שעל פיהם ניתן לקבוע את סיכויי השרידות. אמות מידה אלו צריכים להיות אחידים בכל מקום, מופעלים באופן שוויוני כלפי כל החולים, ושקופים לציבור.

פב ואילך; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רס אות א). אך כבר קבע החזו"א יו"ד סי' רח אות ז (אהלות סי' כב סקל"ב) שבימינו לאור אמצעי התקשורת המשוכללים כל העולם הוא בגדר לפנינו (וראה הגרי"ד סולובייציק, הובאו דבריו במאמרו של צ. זינגר, טורי ישורון, גליון ה, תשרי תשכ"ז, עמ' 33; הגרי"א ליעבס, נועם, יד, תשל"א, עמ' כח; הגרי"א אריאל, נועם, ו, תשכ"ג, עמ' פב ואילך, והני"ל תורה שבעל פה, ו, תשכ"ד, עמ' מ ואילך; הגר"ח רגנשברג, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' ט ואילך; תורת הרפואה, עמ' 209 ואילך).

³⁹¹ שו"ת אג"מ חח"מ ח"ב סי' עג אות ב; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (תניינא סי' פו אות א). וכן כתב הגר"ש אויערבאך במכתבו שפורסם בחוב' אסיא, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48, שצריך להתחשב בקביעת הקדימויות בעיקר עם גודל הסכנה ועם הסיכויים להצלה; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' כח אות ג, ושם ח"ז סי' עב' אות טו ואילך; שו"ת שבט הלוי ח"י סי' קסז; שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קנט, שמסוכן קודם לתלמיד חכם; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתנח; שו"ת מנחת אשר ח"א סי' קטו, ושם ח"ב סי' קכו. וראה עוד בס' חקר הלכה אות ח בעניני חולה, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' כח אות ג.

³⁹² פרמ"ג או"ח סי' שכח משב"ז סק"א; שולחן עצי שטים (לבעל המרכבת המשנה) סי' א ס"ו (וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"י אות ה, ושם ח"ז סי' עב אות יז); באה"ט או"ח סי' שלד סקכ"ב; חי' רעק"א יו"ד סי' שלט ס"א.

³⁹³ סי' חסידים סי' תשכד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' י, וסי' עב; ר"מ וינברג, עמק הלכה-אסיא, א, תשמ"ו, עמ' 109 ואילך.

³⁹⁴ תפא"י יומא פ"ח בועז אות ג; יעב"ץ במגדל עז פרק אבן הבוחן פינה א אות צב; שו"ת אג"מ חח"מ ח"ב סי' עג אות ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' עב אות טו ואילך; שיעורי תורה לרופאים ח"ב סי' קכג; שו"ת מנחת אשר ח"ב סי' קכו. וראה במעשה עולא ומי שרצח את חברו בנדריים כב א, שעולא אמר לרוצח שטוב עשה, ועוד הוסיף שיפרע את בית השחיטה של הנרצח לוודא מותו – ומשמע שעשה כן מפחד שיהרגוהו, ומכאן שחיי עולם של עצמו קודמים לחיי שעה של זולתו, וראה רא"ש שם; תפא"י סוף יומא; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פו.

³⁹⁵ הגר"ח גולדברג, הובאו דבריו במאמרו של א. סדן, אסיא פא-פב תשס"ח עמ' 42, והני"ל תחומין לו תשע"ו עמ' 209 ואילך. בשיטת החזו"א בנידון יש לכאורה סתירה בביאורו את מחלוקת ר"ע וכן פטורא בסוגיא של שנים שהולכים במדבר (ב"מ סב א), בין מה שכתב בליקוטים למס' ב"מ סי' כ, לבין מה שכתב בגליונות על ר"ח מבריסק בהל' יסודי התורה, וי"ל. וראה מנחת אשר עה"ת ויקרא סי' נט אות ג.

ט. גיל כרונולוגי כשלעצמו איננו מהווה שיקול להעדפת צעיר על פני זקן³⁹⁶, אלא כחלק ממכלול גורמי הסיכון.

י. כמו כן מוגבלות גופנית או נפשית כשלעצמה איננה מהווה שיקול למניעת טיפול מציל חיים, אלא כחלק ממכלול גורמי הסיכון.

4(3). בזמן חירום עם מחסור באמצעי ההצלה – אחרי התחלת הטיפול

א. אם כבר התחיל הרופא לטפל בחולה, כגון שהוא אושפז ביחידה לטיפול נמרץ, ואחר כך חלה הידרדרות במצבו, וכעת לדעת הרופאים סיכויי לשרוד קלושים מאד - ואחר כך הגיע חולה שיש לו סיכויים גבוהים לשרוד, וכמו כן אם התחיל הרופא לטפל בחולה שיש לו חיי שעה, ואחר כך הגיע חולה שיש לו סיכויים לחיי עולם, אף אם יש ביניהם הבדלים לפי דיני קדימה, ואפילו הראשון הוא אדם פשוט, או זקן מופלג, או אפילו הוא חרש שוטה וקטן, והשני הוא גדול הדור וצדיק גמור - לא יעזוב את הטיפול בחולה שהתחיל בו; וכן אם חולה שסיכויי יותר קטנים לשרוד כבר מחובר למכשיר הנשמה, אין להעביר ממנו את המכשיר לאחר, אף שסיכויי גדולים יותר³⁹⁷.

ב. והוא-הדין אם הרופא הקדים לטפל שלא כדין באיש שלפי דיני קדימה היה צריך להקדים אחר, אף שלכתחילה נהג שלא כשורה, מכל מקום אין הוא בגדר שופך דמים ומונע הצלה, ואם כבר התחיל לטפל בו, חייב להמשיך לטפל בו³⁹⁸.

ג. בטעם הדבר יש מי שכתב שהוא משום שהחולה בחיי שעה כבר זכה במקום, ו'קנה' את הזמן שצריך להיות בטיפול נמרץ והשעבודים שיש על בית החולים והרופאים לרפאותו³⁹⁹; ויש מי שכתב שהטעם הוא שאין דוחין נפש מפני נפש, ולכן אם כבר התחילו לטפל בחולה בחיי שעה אין לדחות אותו לטובת נפש אחרת, אפילו היא לחיי עולם⁴⁰⁰. לשיטה שהטעם הוא משום קניין, יש מי שכתב שאם מדובר במתנדבים בחברת הצלה, שאין הם משועבדים ממונית לשום אדם, ישתנה הדין, ואם החלו לטפל בחולה חיי שעה, ואחר כך הגיע חולה חיי עולם, יכולים להפסיק הטיפול בו⁴⁰¹. ונראה שזו טעות, שכן לא מיבעי לשיטה שהטעם הוא משום שאין דוחין נפש מפני נפש, שכמו כן אין כל נפקא מינה אם מדובר בבית חולים, או בארגון מתנדבים, אלא גם לשיטה שהטעם הוא משום קניין ממוני, הרי כתב באג"מ

³⁹⁶ שו"ת אג"מ חח"מ ח"ב סי' עה אות ז; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב, והגרש"ז אויערבאך במכתבו שפורסם בחובי' אסיא, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48, שהתחשבות בגיל לא בא בחשבון כלל. אמנם ראה יעב"ץ, מגדל עוז פרק אבן הבוחן פינה א, שיש להקדים צעיר לזקן. וכן התפרסמה תשובתו של הגר"צ שכטר באתר של ישיבה-יוניברסיטי להקדים צעיר לזקן מופלג. וראה עוד במאמרו של הגר"ש דיכובסקי, דיני ישראל ז' תשל"ו עמ' מה ואילך.

³⁹⁷ שו"ת אג"מ חח"מ ח"ב סי' עג אות ב; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (תניינא סי' פו אות א), והגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם מהדורה שניה חיו"ד סי' רנב סק"ב(1); הגר"מ הרשלר, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' פד ואילך; הגר"ז"ג גולדברג, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' קצא ואילך; שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קס; שו"ת דבר חברון ח"ב סי' תקכא. וראה מאמרו של א. סדן, אסיא פא-פב תשס"ח עמ' 40 ואילך.

³⁹⁸ הגר"ז"ג גולדברג, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' קצא ואילך; הגר"מ הרשלר, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' פב ואילך.

³⁹⁹ שו"ת אג"מ שם.

⁴⁰⁰ הגרש"ז אויערבאך שם.

⁴⁰¹ סי' תורת ההצלה סי' יט.

שם שמה שהחולה חיי שעה קנה עקב התחלת הטיפול בו הוא גם הזמן שצריך להיות שם, וגם בזה אין נפקא מינה אם מדובר בזמן של רופא ביחידה לטיפול נמרץ, או בזמן של מתנדב בארגון הצלה.

ד. במקרה שכבר הנשימו חולה קשה, ומתברר שסיכויי לשרוד קלושים ביותר, ודינו כחולה הנוטה למות⁴⁰² – יש להימנע מלהתחיל כל טיפול רפואי חדש מאריך או תומך חיים; יש להימנע מחידוש תרופות כולל תרופות לשמירת לחץ דם; יש להפסיק לבצע בדיקות שונות, כגון בדיקות דם המיועדות לעמוד על מצבו של החולה; אין להמשיך ולנטר את החולה במצב זה, היינו להמשיך ולבדוק את לחץ הדם, קצב הלב, וריווי החמצן, ואין לתקן את המדדים של מכשיר ההנשמה בהתאם למצבו של החולה; יש להימנע מפעולות החיאה כלשהן⁴⁰³.

ה. מותר גם להוריד בהדרגה את קצב ההנשמה ואת ריכוז החמצן של מכונת ההנשמה עד למידה שלא ניכרת הרעה מיידית במצבו הנשימתי של החולה⁴⁰⁴, ואם התייצב מצבו של החולה על מערכת ההנשמה המופחתת אין להחזיר את דרגת ההנשמה לקדמותה אם חלה החמרה מאוחר יותר.

ו. חולה קורונה שאושפז בטיפול נמרץ, ואף אם הוא מונשם, ומצבו הידרדר ואובחן כמי שסיכויי לשרוד קלושים – מותר להוציאו מטיפול נמרץ על מנת לפנות את המיטה לחולה שסיכויי לשרוד גבוהים, ולאשפזו במחלקה רגילה, ובלבד שימשיכו לטפל בו במחלקה הרגילה בטיפולים המקובלים, ולא ינתקו אותו ממכשיר ההנשמה⁴⁰⁵. זאת אף על פי שהטיפול במחלקה רגילה נחות יותר מהטיפול ביחידה לטיפול נמרץ. והטעם הוא שגם במצב כזה יש דיני קדימות כמבואר לעיל, מבלי לדחות נפש מפני נפש מכיוון שאדם בהגדרה של חיי עולם קודם למי שיש לו רק חיי שעה⁴⁰⁶. האמור שמותר להעביר חולה מהיחידה לטיפול נמרץ להמשך טיפול במחלקה רגילה נכון גם אם החולה כבר מוגדר מבחינה הלכתית כגוסס⁴⁰⁷.

ז. מותר לחבר שני חולים למנשם אחד, אף שזה מפחית את יעילות הטיפול לכל אחד, אבל במצב של מחסור מותר לעשות זאת⁴⁰⁸.

⁴⁰² דין זה נכון גם אם הוא שרוי בחוסר הכרה מוחלט, ולא ברור שהוא סובל יסורים, מותר גם בו להימנע מהארכת חייו (שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' קעד ענף ג, ושם חח"מ ח"ב סי' עד אות א; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם מהדורה שניה חיו"ד סי' שלט סק"ד 4א2).

⁴⁰³ ראה בכל זה בספר א. שטינברג, הרפואה כהלכה, כרך ו עמ' 369-370.

⁴⁰⁴ א. שטינברג, חוב' אסיא, סג-סד, תשנ"ט, עמ' 18-19, בשם הגרש"ז אויערבאך והגר"ש וואזנר.

⁴⁰⁵ שו"ת מנחת אשר ח"א סי' קטו. אמנם ראה בשו"ת אג"מ חח"מ ח"ב סי' עג אות ב שאף שהוא בגדר חיי שעה, אין להוציאו ולדחותו גם כשיש צורך במיטה לטפל בחולה שיש לו סיכויים לחיי עולם, כיון שהראשון כבר זכה במקומו, ואין הוא חייב למסור נפשו כדי להציל את חברו. ואולי במצב כה חמור של מחסור באמצעי הצלה לרבים מאד, אף הגר"מ פיינשטיין יודה, וצ"ע.

⁴⁰⁶ שיעורי תורה לרופאים ח"ב סי' פה, ושם ח"ג סי' קסד (וכן שושנת העמקים (ר"י זילברשטיין) פרק ורפא ירפא סי' לד). וכן שמעתי מהגר"ש אלישיב (א.ש.).

⁴⁰⁷ הגרש"ז אויערבאך, הגר"ש וואזנר, והגרש"ב לייזרזון, אסיא נה, תשנ"ד, עמ' 43-45; ספר אסיא יא (תש"ס) עמ' 9-11.

⁴⁰⁸ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>.

ח. גם במצבי חירום ומחסור בהם נעשה תהליך של קביעת קדימויות שבמסגרתו הוחלט לא לקבל את החולה ליחידה לטיפול נמרץ, או לא לתת לו טיפול הנשמתי, או להוציאו מהיחידה לטיפול נמרץ – חייבים להמשיך ולתת לו טיפול מיקל [פליאטיבי] על פי הסטנדרטים המקובלים במקצוע זה, ואסור להזניח אותו מבחינה גופנית ונפשית כאחת.

ט. אם חיברו מראש את מכשיר ההנשמה עם קוצב זמן שמפסיק באופן אוטומטי את תפקוד המכונה כפי שנקבע מראש⁴⁰⁹, אם מתברר בעת שהקוצב עומד להיכנס לפעולה שאפסו סיכוייו של החולה לשרוד, מותר לאפשר לקוצב הזמן להפסיק את פעולת מכשיר ההנשמה⁴¹⁰. אכן, בשלב זה לא קיים קוצב זמן למנשמים שהוא מאושר לשימוש⁴¹¹.

י. במקרים שבהם כמה חולים זקוקים לטיפול מציל חיים, וניתן לטפל רק בחלק מהם מחמת מחסור באמצעי ההצלה, אבל הסיכויים הרפואיים של כולם שווים - יש אומרים שיטפל במי שרוצה⁴¹²; ויש אומרים שהדרך העדיפה היא לחלק על פי גורל⁴¹³. דרך נוספת היא לתת קדימות למי שבא ראשון.

ו. שונות

א. היה דָּבָר בעולם, ואמרה אשה שבעלה מת בדבר - יש אומרים שהיא נאמנת⁴¹⁴, ויש אומרים שאינה נאמנת⁴¹⁵.

ב. מנהג קדום היה להעמיד חופה של יתומים או עניים בבית העלמין כסגולה לעצירת מגיפות⁴¹⁶.

⁴⁰⁹ על הצעה מעשית לבניית מכשיר כזה ועל עקרונות ופרטי הפעלתו – ראה ר"מ הלפרין, אסיא פא-פב תשס"ח עמ' 93 ואילך.

⁴¹⁰ שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' פט; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתנח; שיעורי תורה לרופאים ח"ג סי' קפד (הובאו דבריו בשו"ת תשובות והנהגות שם); רי"י נויבירט ור"א נבנצאל, הובאו דבריהם בחוב' אסיא עא-עב, תשס"ג עמ' 39, ושם פא-פב תשס"ח עמ' 4-103; ר"מ הלפרין, בית הלל שנה יב אד"ב תשע"א עמ' צה ואילך. וכן דעת הגר"א וייס בתשובה כתי"י אלי (א.ש.). אמנם יש שאסרו את השימוש בקוצב זמן – ראה נשמת אברהם מהדורה שלישית סי' שלט(1) סק"ו בשם רי"ש אלישיב (ויש מי שהביאו שמועה בשם הגרי"ש אלישיב שאמנם מעיקר הדין אין הוא אוסר את קוצב הזמן, אך גזר לאסור מהלך זה, מחשש שיבואו להשתמש בו בדרך שאיננה מותרת בהלכה). וראה שם גם מה שכתב בשם הגרש"ז אויערבאך שיש בזה גרם רציחה, ובשם הגרי"י נויבירט שחזר בו מההיתר.

⁴¹¹ יש אומרים שכאשר מפסיקים את פעולת מכשיר ההנשמה לצורך טיפול בחולה או במכשיר, כגון להחלפת הצינור הנכנס לריאות ומחובר למכשיר ההנשמה (הגרז"י גולדברג, מוריה פח-פט עמ' נה ואילך, והנ"ל, עמק הלכה-אסיא, עמ' 64 ואילך), או אם מכשיר ההנשמה מחובר למיכל חמצן שהתרוקן (שו"ת אג"מ חיו"ד ח"ג סי' קלב), אין חיוב לחזור ולחבר את המכשיר לחולה אם התברר שאינו נושם עוד (שו"ת אג"מ שם; הגרז"י גולדברג, שם).

⁴¹² חזו"א יו"ד סי' סט אות ב, ושם ב"מ ליקוטים סב א סי' כ (וראה חזו"א סנהדרין סי' סט); שבט מיהודה שער א פ"ח; הגר"מ הרש"ר, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' פב ואילך.

⁴¹³ שו"ת אג"מ חחו"מ ח"ב סי' עה אות ב; במראה הבזק ח"א סי' פ"ט הע' 2, בשם ר"ש ישראל. וראה עוד רמב"ן בראשית יט ח; בס' חסידים (מרגליות) סי' תרעט, ושם סי' תשא; תפארת למשה על יו"ד קנז א, והגהות ברוך טעם שם (הובא בפת"ש יו"ד סי' קנז סקנ"ד); מנחת אשר במדבר סי' עב.

⁴¹⁴ יבמות קיד ב, מחלוקת אם נאמנת אם לאו; רמב"ם גירושין יג ז. וראה בגיטאות השונות בשיטת הרמב"ם באוצה"פ סי' יז ס"ק תטז; המחבר, שו"ע אבהע"ז יז נה.

⁴¹⁵ טור ורמ"א, אבהע"ז יז נה; שו"ת הר"ן סי' ג; ישי"ש יבמות פט"ו סי' ג. וראה באוצה"פ שם בשיטות האחרונים בנידון. וראה עוד שם כשהאשה אמרה 'קברתי', וכן פרטי דינים בעד אחד המעיד שמת בעלה בדבר, עיי"ש.

ג. מותר לתת זריקות חיסון לאנשים בריאים שהיו במגע עם חולה במחלה מדבקת⁴¹⁷.
 ד. קטלנית היא אשה שנישאה, או היתה מאורסת, לשני אנשים, ומתו, ודינה שאינה רשאית להינשא עוד לאיש שלישי⁴¹⁸. אבל אם מת בדָּבָר, או כל מגיפה ומכת מדינה⁴¹⁹ וכיו"ב, אין כאן דין קטלנית, ולכן רבים מקילים בדברים אלו, ואין מוחים בידם⁴²⁰, ואפילו אם מתו שלושה בעלים בדָּבָר - יש להקל⁴²¹. ויש מי שכתב שהיינו דווקא אם מתו שני בעלים בדָּבָר אין לחוש, אך אם מתו שלושה בעלים בדָּבָר הרי זו חזקה גדולה, ולא תינשא⁴²².
 ה. אין לקבוע זמן לבא לבית דין בזמן שיש חשש מגפה באותה העיר, ואם קבעו אין לחוש⁴²³, היינו שאין בעל הדין חייב להתייצב לדין.

דברי סיכום

כולנו תפילה לבורא עולם שיאמר לצרותינו די, ושתיעלם המגפה הרעה הזו מן העולם: אבינו מלכנו, מנע מגפה מנחלתנו.
 מגפת הקורונה לימדה את האנושות כולה, ואת המדענים והרופאים בראשה, פרק חשוב בצניעות ובענווה. חשבנו שהקידמה המדעית והרפואית תיתן בידי האנושות יכולת שליטה מלאה בעולם. אבל שוב הוכח שיש כל כך הרבה דברים בעולמנו שאין אנו יודעים עליהם, וצריכים אנו להתמודד עמהם בדרכים חדשות ויצירתיות. נגיף זעיר וחדש מצליח לדאבון הלב לגרום למוות ולתחלואה בממדים עצומים, והאנושות עומדת משתאה מול מגפה חדשה זו⁴²⁴.
 מגפה זו, כמו קודמותיה בהיסטוריה האנושית, לימדה אותנו לקיים את המצוות של ונשמרתם מאד לנפשותיכם, לא תעמוד על דם רעך, חמירא סכנתא מאיסורא – שכולם באים להורות על קדימויות בקיום מצוות הבורא יתברך.

⁴¹⁶ ראה שו"ת מהרש"ם ח"א סי' מ; משמרת שלום חלק דינים הלכות שמחות אות ח סקל"ט; שולחן העזר ח"ב סי' ז. וראה בס' שערי ירושלים שער ז ובס' כתר שם טוב ח"ב עמ' תרפד, בעניין המגפה בירושלים בשנת תרכ"ו שמתו בה רבים ובתוכם גדולים מפורסמים ועשו חופת יתום ויתומה בבית הקברות. וראה עוד בריש ס' אהל יהושע באריכות. וראה בס' השואה במקורות רבניים עמ' 358 ואילך על מנהג זה בגטאות שונים בעת השואה. יש שקראו לחתונות אלו "חתונות שחורות", או "חתונות יתומים". וראה בס' Zimmels HJ: Magicians, Theologians and Doctors. E Goldston & Son, 1952, pg. 233 n.141.

⁴¹⁷ שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קלה.

⁴¹⁸ כתובות סד ב, מחלוקת; רמב"ם איסורי ביאה כא לא; טשו"ע אבהע"ז ט א.

⁴¹⁹ ראה אוצה"פ סי' ט סק"ז.

⁴²⁰ רמ"א שם. וראה עוד שו"ת חות יאיר סי' קצז; שו"ת אמרי יושר ח"א סי' קצ.

⁴²¹ שו"ת נובי"ת חאבהע"ז סי' ט.

⁴²² שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפב.

⁴²³ ברכי יוסף חו"מ סי' ה סק"ט, בשם מהריק"ש.

⁴²⁴ וכבר היו דברים מעולם כמבואר בגיטין נו ב שיתוש קטן גרם לתחלואה קשה ולמוות אצל טיטוס הכובש הגדול. וראה במדבר רבה (וילנא) פרשת קרח יח כב: שכן דרכו של הקדוש ברוך הוא לעשות שליחותו ע"י דברים קלים לכל המתגאין עליו, שלח להם בריה קלה להפרע מהם להודיעך שאין גבורתן ממש, ולע"ל = ולעתיד לבוא = עתיד הקדוש ברוך הוא ליפרע מן האומות ע"י דברים קלים, שנאמר (ישעיה ז) והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור.

ואף כי אין כמו תפילה ותחינה לבורא עולם להעביר את רוע הגזרה, אבל צריכים לנו לעשות את ההשתדלויות בדרך הטבע, מה שמחייב את כולנו בכל אתר ואתר לקיים את כל ההנחיות וההוראות של הרופאים ושל רשויות הבריאות והמדינה ככתבם וכלשונם, מגדרי פיקוח נפש, ומגדרי רודף.

ליהודי המאמין לימדה מגפת הקורונה את גודלו של בורא עולם שבאמצעות נגיף קטנטן מלמד הוא אותנו את נוכחותו ואת כוחו. דוד המלך אמר: **מָה גִּדְלוּ מַעֲשֵׂיךָ ה' מְאֹד עִמָּקוֹ מִחֻשְׁבְּתֶיךָ (תהלים צב ו), וכן: מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ ה' כָּל־מַעֲשֵׂיךָ עֲשִׂיתָ מְלֵאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ (תהלים קד כד), ובפרפרזה יכולים לנו לומר: מה קטנו מעשיך ה'...⁴²⁵.**

אכן, האירועים יוצאי הדופן שהתרחשו בגין מגפת הקורונה מחייבים חשבון נפש עמוק דווקא אצל ציבור שומרי המצוות החרדים לדבר ה', ואצל המנהיגים הרחוקים. כדבר שבעובדה המגפה פגעה באחוזים גבוהים הן בתחלואה והן בתמותה דווקא בריכוזים החרדיים בישראל ובעולם. יתר על כן, נדמה שזו הפעם הראשונה בהיסטוריה של עם ישראל שבתקופת שיא המגפה נסגרו כל בתי הכנסיות ובתי המדרשות, ונסגרו כל תלמודי התורה והישיבות בכל רחבי העולם. דבר כזה אין לו אח ורע מאז ומעולם, שהרי גם בתקופות הקשות ביותר לעם ישראל – אם היו גזרות או מגפות במקום אחד היו ריכוזים יהודיים במקומות אחרים שהמשיכו להתפלל בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וקול התורה לא נדם מהיכלי הישיבות ותלמודי התורה.

לפיכך מוטלת חובה קדושה על כל מי ששייך לעולם התורה והמצוות לפשפש במעשיו – הן כפרט והן כקהילה וכציבור. וכבר אמר שלמה המלך: **"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"**⁴²⁶, ודוק: אדם – כל אדם, מגדול שבגדולים ועד קטון שבקטנים, וכל אחד לפי דרגתו ומדרגתו.

מבין הרעות החולות הבולטות לעין כל הן המחלוקות הקשות בתוככי הציבורים שומרי התורה לכל הגוונים, יחד עם שנאה יוקדת בין חלקי הציבור. מי יתן ומעז יצא מתוק, והמגפה הקשה תביא לחשבון נפש ולתשובה הן של היחידים, והן של הציבורים.

ועל כל אלה נאמר: ותשובה, ותפילה, וצדקה – מעבירין את רוע הגזרה.

⁴²⁵ ראה אורות התורה ג ח; עין איה שבת פ"ה אות יב.

⁴²⁶ קהלת ז כ.